

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYYÜP B. TEMÎME ES-SAHTİYÂNÎ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Osman YAĞMUR

MART- 2015

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYYÜP B. EBİ TEMÎME ES-SAHTİYÂNÎ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Osman YAĞMUR

(Enstitü No:122202111)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 13 Mart 2015

Tezin Savunulduğu Tarih: 02 Mart 2015

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Veysel ÖZDEMİR (B.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri: Prof. Dr. H. Musa BAĞCI (D.Ü.)
Doç. Dr. Nusrettin BOLELİ (B.Ü.)

MART-2015

Veysel ÖZDEMİR'in. Danışmanlığında, Osman YAĞMUR'un hazırladığı Eyyüp B. Ebî Temîme Es-Sahtiyânî'nin Hadis İlmindeki Yeri" konulu bu çalışma 02/03/2015 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman:	Yrd. Doç. Veysel ÖZDEMİR (B.Ü.)	İmza
Üye :	Prof. Dr. H. Musa BAĞCI (D.Ü.)	İmza
Üye :	Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ (B.Ü.)	İmza

Bu tezin Hadis Anabilim Dalı'nda yapıldığını ve Enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylıyorum

Doç. Dr. Sait PATIR İmza
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
A. Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî'nin Yaşadığı Dönem	1
a. Siyasî Yapı.....	2
b. Sosyal Yapı.....	2
c. İlmî Yapı.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. EYYUB B. EBÎ TEMÎME ES-SAHTİYÂNÎ'NİN.....	18
HAYATI ve İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	18
1.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi.....	18
1.2. Ailesi.....	18
1.3. Ahlâkı.....	19
1.4. Zühd ve Takvâsı	21
1.5. Vefâtı	22
1.6. İlmî Kişiliği	22
1.7. Sünnet ve Bid'âtlere Karşı Tutumu.....	25
1.8. Hocaları.....	26
1.8.1. Ebû Kılâbe (ö. 104/722).....	29
1.8.2. Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729).....	31
1.9. Öğrencileri.....	32
1.9.1. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795).....	36
1.9.2. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777).....	37
1.10. Tabakası	38
İKİNCİ BÖLÜM	39
2. HADÎS İLMİNDEKİ YERİ.....	39

2.1. Kullandığı Rivâyet Metodları.....	39
2.1.1. Hadîs tahammül yolları	40
2.1.1.1.Kıraât	40
2.1.1.2. İcâzet	41
2.1.1.3. Kitâbet	41
2.1.1.4.Vasiyyet.....	43
2.2. Hadîs Tahammül Yöntemleri.....	44
2.2.1. Âli isnâd kullanması.....	44
2.2.2. Sika olandan rivâyette bulunulması	44
2.3. Hadîs Edâ Yöntemleri.....	45
2.3.1. Zâbit olana rivâyet etmesi.....	46
2.3.2. Kısa senedler kullanması ve hadîsi edâda aşırı titiz davranması	46
2.3.3. Bazı hocalarının rivâyetlerine öncelik tanınması.....	49
2.3.4.Ezberlemeye önem vermesi.....	50
2.3.5. Hadîs meclislerinde gereğinden fazla konuşmaması	50
2.3.6. Bid'ât ve hevâ ehline rivâyette bulunmaması.....	51
2.3.7. Hadîsleri edâ'da az lahnda bulunması	51
2.3.8. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin cerh- ta'dîl ilmindeki yeri.....	52
2.4. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Cerh-Ta'dîl Metodu ve Ona Göre Belli Başlı Cerh-Ta'dîl Sebepleri	53
2.4.1.Ta'dîl Metodu	54
2.4.1.1. Rivâyette muksir olunması açısından değerlendirmesi	54
2.4.1.2. İlmindeki derinliğine göre değerlendirmesi.....	54
2.4.1.3.Uslûba göre değerlendirmesi	56
2.4.1.4. Takva ve adâletine göre değerlendirmesi	56
2.5. Cerh Metodu ve Eyyûb es-Sahtiyânî'ye Göre Belli Başlı Cerh Sebepleri	57
2.5.1. Sahîfeden rivâyet edilmesi.....	58
2.5.2. Günahkâr olması	59
2.5.3. Yalancılık.....	59
2.5.4. Müfterilik.....	60
2.5.5. Mü'tezilî olması	61
2.5.6. Rey ehlinden olması	62

2.6. Eyyûb es-Sahtiyânî ve Tedlîs	63
2.7. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Vehmi	64
2.8. Rivâyetleri	65
2.9. Hadis Cüzü	68
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71

ÖNSÖZ

Bizleri türlü türlü nimetleriyle besleyen, fiillerinde eşi ve benzeri olmayan Allah'a hamd, kendisine Kitap ve Hikmet verilen, Allah'ın kendisini hidâyet ve hak din ile gönderen Muhammed (s.a.s.)'e salât ve selam olsun.

Her ilmin bir değeri vardır. İlim, ihtiva ettiği konu ve gayesi itibariyle önem kazanmaktadır. Hadîs ilmînin konusu da Resûlullah (s.a.s.)'ın sözleri, fiilleri, takrirleri, yaratılış ve ahlakî sıfatları ile alakalı olduğu için daha çok önem arz etmektedir. Allah Resulü (s.a.s.), kendi dönemini ve kendinden sonra gelecek olan iki dönemi şu hadîsi ile övmüştür: “*İnsanların en hayırlıları benim yaşadığım dönemdir. Daha sonra gelen sahabe ve ondan sonra gelen tabiinlerdir.*” (Buharî, Şehâdât, 52.) Resulullah (s.a.s.)'ın ifade buyurduğu üzere bu dönemlere damgasını vuran ve ilmi omuzlayan mümtaz şahsiyetlerin hayatını incelemek, araştırmak bir fazilet olsa gerektir. Aynı zamanda bu ilmi daha sağlam temellere oturtur. Bu nedenle, tabiinden Eyyûb b. Ebî Temime es-Sahtiyânî'nin hayatını ve hadîs ilmindeki yerini çalışmaya karar verdik.

Çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve ilmî yapısından bahsedilecektir. *Birinci bölümde* Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî'nin doğumu, nesebi, zühdü ve takvâsı; eğitimi, hocaları, talebeleri, ilmî üstünlüğü, âlimlerin onun hakkındaki görüşleri, sünnet ile bid'atlere karşı olan tavrı, *İkinci bölümde* ise, hadîs eğitim ve öğretimi metotlarındaki durumu, kullandığı hadîs tahammül ve edâ yöntemleri, tahammül yolları, cerh-ta'dîldeki rolü ve *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetlerinden bahsedilecektir.

Çalışmanın başta kendim olmak üzere, okuyuculara yararlı olmasını Cenab-ı Allah'tan diliyorum. Ayrıca bu çalışmanın hazırlanmasında bana yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR'e de şükranlarımı sunuyorum.

Osman YAĞMUR

Bingöl – 2015

ÖZET

İslamın ikinci temel kaynağı olan hadîs ilmi ve konusu Resûlullah (s.a.v.)'in sözleri, fiilleri, takrirleri, yaratılış ve ahlâki sıfatlarıyla alakalı olduğu için ilk asırdan beri üzerinde ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Hadîs râvîlerinin gösterdikleri çaba ve takip ettikleri yöntemi öğrenmek önem arz etmektedir. Sahâbe, Hz. Peygamber (s.av.)'in sünnetini ezberleyerek, anlayarak, lafzını ve manasını – fazla yorum yapmadan – kendilerinden sonra gelen tâbiîn nesline intikal ettirmiştir. Tâbiîn nesli de bu mirası kendilerinden sonra gelen nesillere nakletmiş, bunlardan sonrakiler ise bu şekilde devam ettirmiştir.

Hedefimiz, sünneti mudafaa hizmetinde bulunan âlimlerin çabalarını ve çalışma metodlarını öğrenmektir. Bu âlimler içerisinde Eyyûb es-Sahtiyânî'nin gösterdiği ilmî gayretler ve metodlar, çalışmamıza bir ışık olması açısından önem arz etmektedir. Bunların başında, bu ilmin teşekkülü döneminde takip ettiği yollar ve yöntemler gelmektedir. Eyyûb es-Sahtiyânî, isnâdı ilk kullananlardan ve hadîsi rivâyet etmede hassas davranarak belli bazı yollara başvuran âlimlerden biridir. Her önüne gelenden hadîs rivâyet etmediği gibi rivâyet ederken de oldukça dikkatli davranmıştır. Kısa isnâdlı rivâyette bulunulması prensibi onun ve hocası ibn Sîrîn'in uygulamalarındandır. Hadîs tahammül yollarından olan vasiyyet metodu ise hocası Ebû Kılâbe tarafından kendisine kitaplarını vasiyyet etmesiyle başlamıştır. Hadîsin ehliyetsiz kimselerin eline geçmemesi için hadîs edâ yöntemlerinde sadece sikâ, zâbit olana rivâyette bulunması, bid'ât ve hevâ ehline rivâyette bulunmaması gibi uygulamaları da bulunmaktadır. Cerh ve ta'dilde bulunurken de râvîleri farklı değerlendirmelere tabi tutmuştur. Bu değerlendirmelerin başında ta'dilde bulunduğu şahsın rivâyet sayısı, ilmî derinliği, uslûbu ve takvası gelmektedir. Aynı zamanda kişinin takvâdan uzak olması, her duyduğunu aktarması, günahkâr olması, yalancı ve müfteri olması, kötü sözde bulunması ve rey ehlinde olması gibi durumları ise cerh sebeplerinden saymıştır. Eyyûb, yaşadığı dönemde ilmî bakımdan temâyûz etmiş, hocaları ve akrânları tarafından övgüyle anılmıştır.

Bu ve buna benzer âlimlerin yöntemlerini öğrenmek, bizleri her çağda daha sağlıklı çalışmalar elde etmemizi sağladığı gibi İslâm dininin ikinci önemli kaynağı olan sünneti, art niyetli fikirlere karşı korumamızı ve bu mirası muhafaza etmedeki yöntemleri

öğrenmemizde son derece önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışmalar, geçmişte ilme hizmet eden Eyyûb es-Sahtiyânî gibi âlimlerin çalışmalarını, gayretlerini ve sünnete karşı duyarlılıklarını öğrenmeği sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eyyûb es-Sahtiyânî, Sünnet, Hadîs, Cerh - Ta'dîl

ABSTRACT

The second basic source of Islam is the study named Hadith. The words, deeds, doings, characteristics and manner of prophet Muhammad (PBUH) are mentioned in very earnest way from the earliest period of his life.

Those who were converting and following those Hadith, were very important ones to mention. They were memorizing, awaring and understanding the meaning of each word, without adding anything extra to Sunnah of prophet Muhammad(PBUH) and then they were converting them to other obeyers. However, those obeyers were converting that inheritance to the upcoming generation and it continued the same way.

Our purpose is to learn about the method of those who were working on the defence of Sunnah. One of the methods which belongs to Eyyub as-Sakhtiyani, can be a good example regarding our subject at the beginning it shows the way and direction to the formation of that knowledge to reach to it. Eyyub is one of those scholars who was very sensitive and he was presenting his work in a clear way. From any aspects he was vey curious about what he was converting or even not converting. The short preciped imputations belong to him and his teacher Ibn Sirin. He started the book by after the request of his teacher Ebu Qilaba out the method and way of Hadith Tolerance. The permission of converting of Hadith was given to all, but without Bid'at and Heva ones. They were the only who were permitted. Even about Cerh and Ta'dil the convertors have different views. In Ta'dil the things which are important about a person, are the number of converted Hadis, the perspective of his knowledge, principles and religious status. Meanwhile, the one who was against religious views, commiter of sin, lier, abuser and insincere is Jarh Eyyub was motivated in his lifetime by the aspects of knowledge. He was admired by his teachers and elder ones. We can learn the most correct basic source of Islam, named Hadith, from him and such scholars like him. We have to be against those who are against those views, and we have to defence our inheritance, and we should give importance to those consequences.

This study teaches us about the past scholars such as Eyyub as -Sakhtiyani that, how hard he has worked and how responsibly he has been against Sunnah.

Key Words: Eyyub as-Sakhtiyani, Sunnah, Hadith, Jarh- Taadil

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: Bin (oğul)
bnt.	: Bint (kızı)
c.c.	: Celle Celâlühü
çvr.	: Çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: Milâdî
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahu anh/anha
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
yay.	: Yayınları

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde es-Sahtiyânî'den gelen rivâyetlerin konulara göre dağılımı	65
Tablo 2. Sünen-i Erbaâ'da es-Sahtiyânî'den gelen rivâyetlerin konulara göre dağılımı	66

GİRİŞ

Eyyûb es-Sahtiyânî, hicrî 68 - 131 yılları arasında yaşamış bir muhaddistir. Onun ilmî ve kültürel alt yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için yaşadığı dönemin siyâsi, sosyal ve ilmî yapısından bahsedilmesi gerekmektedir. Bunun yanında bu dönemde ilmî çalışmaların en yoğun olduğu merkezler hakkında da bilgi verilecektir. Çünkü bu merkezler hadîs ilminin teşekkülünde önemli bir yere sahiptirler. Özellikle Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yaşadığı yer olan Basrâ, hadîs teşekkülü açısından önem arzettiğinden dolayı buraya gelip yerleşen âlim sahabîler zikredilecek ve burada hadîs ilmîne olan katkılardan bahsedilecektir.

A. EYYÛB B. EBÎ TEMÎME ES-SAHTİYÂNÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/748), Emeviler döneminde Basrâ'da hicri 68, milâdî 687 yılında dünyaya geldi¹. Emevîler döneminde önemli bir konuma sahip olan Basrâ; Fars, Sistan ve Horasan, Basra'ya bağlı olarak idare ediliyordu. Bu devirde yaşayan Hasanu'l-Basrî (ö. 110/728)'nin yetiştirmiş olduğu öğrenciler islâmî ilimlerde büyük çığır açmışlardır. es-Sahtiyânî böylesine mümtaz âlimler arasında yaşamış ve ilmî temayüzünü bu önemli dönemde almıştır. Bu sırada tedvîn hareketinde de büyük ilerleme kaydedilmiştir. Kelâm, fıkıh, hadîs, tarih, Arap dili, edebiyâtı ve ensâb konularında birçok eser kaleme alınmıştır. Hem bu dönemde hem de bundan sonraki dönemde önemli müellifler yetişmiştir. Bu devirde Basra'da yetişmiş âlimler arasında Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728) Hasanu'l-Basrî, Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Abbâs (ö.68/687)'in yakın arkadaşlarından Ebu's-Şa'sa' Câbir b. Zeyd (ö. 93/711), Katâde b. Diâme (ö.117/735), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Saîd b. Ebî Arûbe (ö. 156/773), Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Hammâd b. Seleme (ö. 167/783-84) ve Ebû Avâne'yi (ö. 176/ 792) zikretmek mümkündür². Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yaşadığı dönemi; siyasî, sosyal ve ilmî yapı olarak üç aşamada ele alıp kısa bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

¹ Ebû Saîd Abdulkerim b. Muhammed İbn Mansur et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, (thk. Abdullah Ömer el-Barûdî), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1988, IX, 110.

² Abdulhâlık Bakır, "*Basrâ*", *DİA*, V, 108-111.

a. Siyâsî Yapı

Hulefâ-î Râşidin döneminden sonra (632-661) Suriye'nin merkezi Dimaşk'ta İslam târîhînin ilk hanedan devleti Muâviye b. Ebu Süfyân, tarafından Emevî Devleti kurulmuştur. Bu devletin kurucuları Hz. Muâviye ve ondan sonraki iki halife Ümeyyeoğullarının Süfyanî kolundan, diğer on bir halife ise aynı kabilenin Mervânî kolundandır. Adını Ümeyye b. Abdüşems'ten alan Beni Ümeyye kabilesi Câhiliye döneminde Mekke idaresinde önemli bir yere sahipti. Kâbe'nin idaresiyle ilgili olarak kabileler arasında dağıtılan görevlerin en önemlilerinden olan başkumandanlık vazifesi bu kabile tarafından yürütülüyordu. Hac için Mekke'ye gelen Araplar'a su ve yiyecek temini görevleri ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in kabilesi Beni Hâşim'in uhdesinde bulunuyordu³. Halifelik müessesesini mutlak verâsete dayalı bir hükümdarlık haline dönüştüren Emeviler biât uygulamasını şeklen de olsa devam ettirmişlerdir. Devlet güçlerinin hepsi halifenin elinde toplandığından bu dönemde vezirlik hukukî bir statüye kavuşmamıştır. İslâm devletinin en geniş sınırlarına ulaştığı Emeviler zamanında ülke devlet merkezi olan Suriye ve civarı dışında, vâlileri (*umumi vâli*) halife tarafından tayin edilen beş büyük eyâlete ayrılıyordu. Eyâlet vâlisi, kendisine bağlı şehirlerin vâlilerini bizzat tayin hakkına sahip bulunuyordu. Bu eyâletler, merkezi Medine şehri olup Arabistan'ın tamamını içine alan Hicâz, merkezi Kûfe olan Basrâ, Umman, Bahreyn, Kirman, Sicistan, Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerini içine alan Irak, Ermeniye, Azerbaycan ve Anadolunun Müslümanların elinde olan kısmını içine alan el-Cezire; Mısır; önceleri Mısır'a bağlı iken müstakil hale getirilen ve merkezi Kayrevan olan İfrikiye'den ibaretti. Endülüs de buraya bağlıydı ve vâliler İfrikiye vâlisi tarafından tayin edilirdi⁴.

b. Sosyal Yapı

Emeviler zamanında İslâm toplumu Müslümanlar, zimmî ve köleler olmak üzere başlıca üç tabakadan meydana geliyordu. Çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar da İslamiyet'in ilk unsuru olan Fatih Araplarla fetihlerden sonra İslam'a giren ve "Mevâlî" denilen Arap dışı unsurlara ayrılıyordu. Emevî târîhînin sonuna kadar, askerî ve idârî

³ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, b. Ebî Şeybe *el-Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hut), I-VII, Beyrût, 989, V, 14; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-Rüsül ve'l-mülük*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz. VI, 45-138; Zubeyr b. Bekkâr, *Ahbârü'l-müvaffâkiyyât*, Bağdâd, 1972, 331-333.

⁴ Ebû'l-Hasan İzzuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-K'adi), I-XI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, III, 270-299.

otoriteyi ellerinde tutanlar daima Araplar olmuştur. Hulefâ-i Râşidîn döneminden başlayarak devam eden fetihler sırasında genellikle ele geçirilen bölgelerde kurulup kısa sürede canlı merkezler haline getirilen yeni şehirlere iskân edilen Araplar genellikle, Mudârilere ve Yemenîler adıyla anılan iki büyük kola mensupturlar. Bölgesel olarak yoğunlukları değişen ve zaman zaman aynı ordularda omuz omuza savaşan bu iki grup belli merkezlerde bir arada yaşıyor, fakat kabîlevî ve mahallî sebeplerle sürekli bir mücâdele içinde bulunuyorlardı. Bunların yanı sıra Hâricî ve Şîî isyanlarında olduğu gibi İslâmî ilkeleri anlama husûsundaki ihtilaflar da iç çatışmaları körüklüyordu. Özellikle Irak ile Horasan, kabîle ve mezhep mücâdelelerinin arenası haline gelmişti. Endülüs dâhi kabîle rekâbetinden ve iç mücâdeleden kendini kurtaramamıştı. Bazı isyan hareketlerine Arap kabilelerinin yanında Mevâlî de iştirak ediyordu. Müslüman Arapların, Emeviler içindeki toplam nüfusu hakkında kesin bilgi olmamakla beraber çeşitli bölgelerde askerî dîvândan maaşların sayısı ile ilgili bazı rakamlar ulaşılmıştır. Muaviye zamanında, Mısır'da 40.000; Mervân b. Hakem zamanında Humusta 20.000 ve Velîd b. Abdulmelik zamanında Dımaşk ve civarındaki ordugâhlarda 45.000 kişinin dîvânda kayıtlı bulunduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan VIII. yüzyılın başlarında Suriye ve Filistin'e yerleşen Arap nüfusunun toplamı 250.000 olduğu söylenmektedir⁵.

c. İlmî Yapı

Daha önce olduğu gibi Emevîler zamanında da dinî konulardaki ilmî faaliyetler esasta Kur'an ve hadîsler etrafında sürdürülmüştür. Âlim sahâbîlerin birbirine hadîs nakletmesi, ayrıca bazılarının hadîsleri kendilerine ait sayfalara kaydetmesi şeklinde başlayan bu ilmî faaliyet, tek bir konuya dâir hadîslerin bir araya toplanması ile devam etmiş, bu gruplandırma sonucunda zamanla müstakil dînî ilimler teşekkül etmiştir. Hadîs, başlangıçta dinî konuların tamamını içine alıyordu. Esasen bu dönemde ilim denilince umumiyetle hadîs rivâyeti ve hadîslerin ihtivâ ettiği konulara dair bilgiler anlaşılmaktaydı. Bu durum Hicri I. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra dinî bilgiler giderek dallara ayrılmaya başlamıştır. Dinî ilimlerin müstakil dallar halinde teşekkülü Abbasiler'in dönemlerinde gerçekleşmiştir⁶.

⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 270-290.

⁶ İsmail Yiğit, "Emeviler, Medeniyet Tarihi", *DİA*, XI, 87-100.

Hadîs ilmi başlıca üç safha geçirmiştir. Birinci safha hadîslerin yazılmasıdır⁷. İkinci safha çeşitli hadîs sayfalarının bir araya getirildiği tedvîn merhalesidir. Üçüncü safhası ise Emevilerin son devrinde başlayıp Abbasiler zamanında tamamlanan hadîslerin tasnifi, yani konulara veya râvilere göre düzenlenmesi safhasıdır⁸.

Ashaptan bazılarının daha Resulüllah (s.a.s)'in sağlığında ondan izin alarak başlattığı hadîs yazma faaliyeti Emeviler zamanında yoğunluk kazanmıştır⁹. Hadîslerin tedvîninde büyük rolü olan Ömer b. Abdulazîz (ö. 101/719), hadîs âlimlerinin vefâtı sebebiyle ilmin uğrayacağı kaybı dikkate alarak vâlilere ve ülkedeki hadîs âlimlerine mektuplar göndermiş ve Resulüllah (s.a.s)'tan nakledilen hadîslerin toplanmasını emretmiştir¹⁰. Bu emri ilk olarak yerine getiren kişi İslam târîhînin büyük ismi Hicâz ve Şam bölgesi âlimi Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'dir (ö.124/742). Tedvîn husûsunda çağdaşı olan diğer hadîsçiler de onun yolunu takip etmişlerdir¹¹.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatında ve sonrasında çok önem arzeden birçok ilim merkezi vardı. Bu merkezlerde sahâbenin gözetiminde birçok ilim talebesi yetişmiştir. Bunların başlıcaları Medîne, Mekte, Kûfe, Mısır, Şam, Horasan ve Basrâ'dır¹². Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yaşadığı dönem ve yaşadığı yer olması açısından Basrâ'nın tezimiz için daha farklı bir öneme sahip olması hasebiyle; Basrâ, müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

Medine, Hz. Peygamberin ve daha sonra âlim sahâbilerin gayretiyle teşekkül edilen ilim merkezlerinin başında gelmektedir. *Dâru'l-Hicre* adıyla da şöhret kazanmıştır. Buradan ayrılmayan sahabilerin başında Ebubekir es-Siddîk (ö.13/634), Ömer b. el-Hattab (ö. 23/643), Hz. Aişe (ö. 58/678), İbn Ömer (ö.73/692), Ebu Said el-Hudrî (ö.74/693) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) gelmektedir. Burada teşekkül eden medresede, Said İbnu'l-Museyyeb (ö. 94/712), Urve İbnu'z-Zubeyr (ö. 92/710), İbnu's-Şihâb ez-Zührî, Mevlâ İbn

⁷ Muhammed Accâc el-Hatib, *es-Sünnetü kable't-tedvîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1963, s. 295-381.

⁸ Ekrem Ziyâ el-Umerî, *Buhûs fi târîhi's-sünneti'l-müşerrefe*, Mektebetu'l-Ulûm, Medîne, tsz, 287-308.

⁹ Ahmet Yücel, "Hadîslerin yazılmasıyla ilgili rivâyetlerin tenkid ve değerlendirilmesi", *MÜİFD*, sy. 16-17, yıl; 1998-99, s. 102-108.

¹⁰ Ebû Abdillâh Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nubelâ*, (thk. Şuayb Arnavud), I-XVII, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1413, III, 335; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerh sahihi Buhârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdul-Bâki, Abdul-Azîz b.Bâz), I-XIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1989, I, 271.

¹¹ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Asfâhânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, III, 360-380.

¹² El-Hâkim Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâburî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, (thk. Es-Seyyîd Ma'zem Hüseyin-Zuheyr Şefik el-Kebbî), Dâru'l İhyâi'l-Ulûm, Beyrût, 1997, s. 270.

Ömer lakabıyla tanınan Nâfi' (ö. 117/735) ve daha birçok tabiûn, az önce zikrettiğimiz sahâbîlerin ve bunlardan başkalarının elinde yetişmiştir¹³.

Mekke, fethedildikten sonra burada Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Ebu Rabiâ el Mahzumî'nin oğulları 'Ayyaş (ö. 15/636) ve Abdullah (ö. 35/655), İkrime b. Ebî Cehl (ö. 13/634) ve Abdullah İbn Abbas gibi birçok sahâbî Mekke medresesinin kurucularındandır¹⁴. Özellikle İbn Abbâs ile Mekke medresesi ilmî bir şöhret kazanmış ve burada pek çok talebe yetişmiştir. Bu talebelerden bilhassa üçü, mevâliden olmakla beraber tefsîr ve hadîs sahalarında ziyâdesiyle meşhur olan Mücâhid b. Cebr (ö. 104/722), Atâ b. Ebi Rebâh (ö. 114/732) ve Tavus b. Keysân (ö. 106/724) başta gelmektedir¹⁵.

Emevîler döneminde Hicaz dışında ikinci ilim merkezi olarak ortaya çıkan **Kûfe** ekolünün kuruluşunda, Kur'an ve Sünnet bilgilerinin yanı sıra re'y ve ictehadlarıyla da tanınan Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/660) ve İbn Mes'ûd'un (ö. 32/652) etkin bir role sahip olduğu görülür. Ancak ekolün sahâbe neslindeki gerçek hocası, burada uzun süre kalarak hoca - talebe ilişkisiyle geniş bir ilim halkası oluşturan İbn Mes'ûd'dur. Kûfe'ye yerleşen sahâbîlerin 1500 civarında olduğu, bunların içinden 70'inin Bedir Gazvesi'ne, 300 kadarının da Bey'atür-Rıdvân'a katıldığı belirtilir. Hz. Ali döneminde Kûfe'nin hilâfet merkezi olması ve kendisinin de bir süre burada kalması Kûfe'nin önemini daha da arttırmıştır. Başlangıçta ordu karargâhı olarak kurulduğu için, ordu içinde bulunan birçok sahâbî buraya gelip yerleşmişmiştir¹⁶. Kûfe'ye yerleşmiş olan sahâbîlerin ilim yönünden en meşhurları şüphesiz Ali b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Mes'ûd idi. Ali b. Ebî Tâlib'in zamanının çoğu siyaset ile geçtiğinden dolayı Kûfe medresesinin, varlığı ve şöhreti Abdullah b. Mes'ûd'a dayanmaktadır. Bu medresede 'Alkâme b. Kays (ö. 62/681), el-Esved b. Yezîd (ö. 74/693), Mesrûk b. Ecda (ö. 63/682), Abîde b. Amr es-Selmânî (ö. 72/691), Ebû Hanîfe en-Numan b. Sâbit (ö. 150/767) gibi tanınmış tâbiûn âlimleri yetişti. İbrahim en-Nehâî (ö.96/714) ve Saîd b. Cubeyr (ö.95/713) ise Mekke ve Medine medreselerinde yetişip daha sonra buraya gelerek yerleşen âlimlerdendir¹⁷.

¹³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim, *Cerh ve't-ta'dil*, Haydarâbâd, 1952, I, 330-33.

¹⁴ Hâkim, *Ma'rife*, s. 270.

¹⁵ A. Mlf., a.g.e., s. 270.

¹⁶ M.Esat Kılıçer, "Ehli Re'y", *DİA*, X, 521.

¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, I, 330-331; Zehebî, *Tezkîretu'l-huffâz*, Beyrût, tsz, I, 79-88.

Şam fethedildikten hemen sonra Hz. Ömer tarafından Şam halkına Kur'an ve İslam fikhını öğretmeleri için Muâz b. Cebel, Ubeyde b. es-Sâmit (ö. 34/654) ve Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) gönderildi. Bu sahâbîlerin dışında Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö.18/638) ve Bilâl b. Rebâh (ö. 25/645) da Şam'a yerleşen âlimler idi. Şam bölgesine gönderilen bu sahâbî âlimlerin Dımaşk, Humus ve Filistin'de yapılan eğitim ve öğretim faaliyetlerinden; Ebu İdris el-Havlânî (ö. III./IX. ?), Sâlim b. Abdillâh el-Muharibî (ö. III./IX.?), Ebu Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/ 830) gibi pek çok tâbiîn âlimler yetişti¹⁸.

Mısır'a gelince; fethedildiği sıralarda eski canlılığını kaybetmesine rağmen, İskenderiye antik kültürün en önemli merkezlerinden biriydi. İslâm ordularıyla Mısır'a gelen sahâbîlerin bölgede yerleşmesiyle birlikte Abdullah b. 'Amr b. el-As (ö.63/682), babası 'Amr b. el-As'ın (ö.42/662) Hz. Muaviye tarafından Mısır'a vâli tayin edilmesi üzerine bu ülkeye gelip yerleşmişti. Abdullah b. 'Amr'dan başka Mısır'a gelmiş ve oraya yerleşmiş daha pek çok sahâbî vardır. Öyleki buraya 300'ü aşkın sahabenin yerleştiği rivayet edilmektedir¹⁹. Bu sahâbîler ilim hayatının merkezi konumundaki Amr b. el-Âs Camii'nde Kur'an, hadîs ve fıkıh halkaları kurmuştur. Onların arasındaki en meşhur sima Amr b. el-As'ın oğlu Abdullah'tı. Bunların büyük bir kısmı orada kalmamış olsa bile, kalanların yardımıyla bir medrese teşekkül etmiş ve pek çok tabi'ün ve tâbiîn ulemasının yetişmiş olacağı tabiidir²⁰. Emevîler devri boyunca bölgeye göç eden tabiîn bu noktada önemli bir görev üstlenmiş, halifeler de zaman zaman bölgeye âlimler göndererek bu hareketi desteklemiştir. Mısır'da yetişen ilk âlimlerden biri fakih Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısrî'dir (ö. 128/745)²¹.

Horasan'da ise Bureyde b. Husayb el-Eslemî (ö. 63/682), Ebû Berze el-Eslemî, el-Hakem b. Amr el-Ğifarî (ö. 50/670) ve Abdullah b. Hazim es-Sülemî (ö. 71/690) gibi sahâbîler gelerek buradaki ilmin temellerini atmışlardır²².

Basrâ: Şehrin kuruluş tarihiyle ilgili üç ayrı rivâyetin temeli Basrâ'lılar ile Kûfe'liler arasındaki rekabete dayanmaktadır. Basrâ'lılar, şehirlerinin Kûfe'den daha önce kurulduğunu söylerken; Kûfeliler Basrâ'nın kendi kumandanları olan Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın

¹⁸ Zehebî, *Tezkîretu'l-huffâz*, I,78-83; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, IV, 135-138.

¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, I-XVIII, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001, XIII, 3-12.

²⁰ Hâkim, *Ma'rife*, s. 270.

²¹ Hilâl Görgün, "Mısır", *DİA*, XXIX, s.575-577

²² Hâkim, a.g.e., s. 272.

yardımcılarından biri tarafından daha sonraki tarihlerde kurulduğunu iddia etmektedirler. Farsların sınır savunması için kullandıkları ve Hz. Ömer dönemindeki fetihler sırasında Utbe b. Gazvân tarafından 14 (635) yılında geçici bir ordugâh olarak seçilen Hureybe, bölgenin fethinde bir üs olarak kullanılmıştır. İki yıl sonra Irak'ın fethi tamalanınca ordugâh olarak seçilen sahada Hz. Ömer'in emriyle Utbe b. Gazvân bugünkü Basrâ'dan 25 km. uzaklıkta Eski Basrâ'nın temellerini atmıştır. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde şehirde idarî iktisadî alanlarda önemli gelişmeler meydana gelmiştir²³. Hadis ilminin teşekkülünde Basrâ önemli bir konuma sahiptir. Yüzlerce sahâbenin gelip buraya yerleşmesi bunun açık bir delilidir. Buraya gelip yerleşen sahâbilerin isimleri şu şekilde zikredilmektedir²⁴:

- 1- Enes b. Malik (ö. 93/712)²⁵.
- 2- İbn Mes'ud, (ö. 32/ 652)²⁶.
- 3- Ebân el Muhâribi (ö. I-VI. ?)²⁷.
- 4- Ubey b. Mâlik el-Kuşeyrî (ö. I/VI. ?)²⁸
- 5- Ahmer b. Cez'u's-Sedûsî (ö. I/VI. ?)²⁹.
- 6- Usâme b. Ahderî et-Temîmî (ö. I/VI. ?)³⁰.
- 7- el-Asla' b. Şerih (ö. I/VI. ?)³¹.
- 8- Esmer b. Mudarris (ö. I/VI. ?)³².
- 9- el-Esved b. Seri' (ö. 42/ 662)³³.
- 10- Useyr (ö. I/VI. ?)³⁴,
- 11- Esec Abdulkays (ö.I/VI. ?)³⁵.
- 12- Esram eş-Şukerî (ö. I/VI. ?)³⁶.
- 13- el-Akra' b. Hâbis (ö.I/VI. ?)³⁷.

²³ Abdulhâlık Bakır, "Basrâ" *DİA*, V, s.108-109, Emin el-Kudâ, *Medresetu'l-hadis fi Basrâ*, Dâr İbn Hazm, Beyrût, 1998, s. 23.

²⁴ Emin el-Kudâ, a.g.e., s. 105-145.

²⁵ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, .I, 157.

²⁶ A. mlf. a.g.e., I, 60.

²⁷ A. mlf. a.g.e., I, 60.

²⁸ A. mlf. a.g.e., I, 73.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 47.

³⁰ İbnu'l-Esîr, a.g.e., I, 78.

³¹ A. mlf., a.g.e., I, 98.

³² A. mlf., a.g.e., I, 105.

³³ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 41.

³⁴ A. mlf., a.g.e., VII, 67.

³⁵ İbnu'l-Esîr, a.g.e., I, 123.

³⁶ A. mlf., a.g.e., I, 126.

- 14- Umeyye b. Maḥṣî el-Huzâî (ö. I/VI. ?)³⁸.
- 15- Enes b. Mâlik el-Ka'bî el-Kuṣeyri (ö. I/VI. ?)³⁹.
- 16- Uhbân b. Sayfî el-Ġifârî (ö. I/VI. ?)⁴⁰.
- 17- el-Berrâ b. Mâlîl b. en-Nadrî (ö. 20/ 640)⁴¹.
- 18- Berz Vâlid Ebî Recâ el-Îtâridî (ö. I/VI. ?)⁴².
- 19- Bureyde b. el-Huseyb b. Abdillâh (ö.63/ 682)⁴³.
- 20- Bişr b. Abd (ö. I/VI. ?)⁴⁴.
- 21- Beşir b. ebî Zeyd el-Ensârî (ö. I/VI. ?)⁴⁵.
- 22- Beşir b. Ma'bed es-Sedusi (ö. I/VI. ?)⁴⁶.
- 23- Beşir b. Yezid ed-Dubeî (ö. I/VI. ?)⁴⁷.
- 24- Bilâl b. el Hâris Asım b. Saîd (ö.60/ 685)⁴⁸.
- 25- et-Telb b. Sa'lebe b. Rabia et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁴⁹.
- 26- Sabit b. Zeyd b. Kays (ö. I/VI. ?)⁵⁰.
- 27- Câbir b. Selim (ö. I/VI. ?)⁵¹.
- 28- Câbir b. Abdillâh (ö. I/VI. ?)⁵².
- 29- el-Cârud b. Muallâ (ö. 21/ 641)⁵³.
- 30- Cârîye b. Kudâme b. Mâlik (ö. I/VI. ?)⁵⁴.
- 31- Câhime b. el-Abbas (ö. I/VI. ?)⁵⁵.
- 32- Curmûz b. Evs el-Huceymî (ö. I/VI. ?)⁵⁶.
- 33- Cuayl b. Ziyâd el-Eşceî (ö. I/VI. ?)⁵⁷.

³⁷ A. mlf., a.g.e., I, 135.

³⁸ A. mlf., a.g.e., I, 150.

³⁹ A. mlf., a.g.e., I, 157.

⁴⁰ A. mlf., a.g.e., I, 168.

⁴¹ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ġabe*, I, 207.

⁴² A. mlf., a.g.e., I, 210.

⁴³ A. mlf., a.g.e., I, 211.

⁴⁴ A. mlf., a.g.e., I, 224.

⁴⁵ A. mlf., a.g.e., I, 232.

⁴⁶ A. mlf., a.g.e., I, 231.

⁴⁷ A. mlf., a.g.e., I, 238.

⁴⁸ A. mlf., a.g.e., I, 244.

⁴⁹ A. mlf., a.g.e., I, 252.

⁵⁰ A. mlf., a.g.e., I, 267.

⁵¹ A. mlf., a.g.e., I, 301.

⁵² A. mlf., a.g.e., I, 306.

⁵³ A. mlf., a.g.e., I, 310.

⁵⁴ A. mlf., a.g.e., I, 313.

⁵⁵ A. mlf., a.g.e., I, 314.

⁵⁶ A. mlf., a.g.e., I, 329.

- 34- Cundeb b. Abdillâh b. Süfyân (ö. 64/ 683)⁵⁸.
- 35- Hâbis b. Rabîa et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁵⁹.
- 36- el-Hâris b. Zubeyr b. Ukeyş b. Ukelî (ö. I/VI. ?)⁶⁰.
- 37- el-Hâris b. Amr b. Sa'lebe el-Bahili (ö. I/VI. ?)⁶¹.
- 38- el-Haris b. Nevfel b. el-Haris (ö. I/VI. ?)⁶².
- 39- el-Haccâc b. Abdillâh (ö. I/VI. ?)⁶³.
- 40- Hizyem b. Hanîfe et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁶⁴.
- 41- Harmele b. Abdillâh el-Anberî (ö. I/VI. ?)⁶⁵.
- 42- Hafs b. Ebî'l-Âs es-Sakafî (ö. I/VI. ?)⁶⁶.
- 43- el-Hakem b. el-Haris es-Sülemî (ö. I/VI. ?)⁶⁷.
- 44- el-Hakem b. Ebi'l-Âs es-Sakafî (ö. I/VI. ?)⁶⁸.
- 45- el-Hakem b. Amr Muceddi' b. Hizyem (ö. 50/670)⁶⁹.
- 46- Haml Mâlik b. en-Nâbiğa el-Huzelî (ö. I/VI. ?)⁷⁰.
- 47- Hanzele b. Hizyem b. Hanîfe et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁷¹.
- 48- Hidâş b. Ebî Hidâş el-Mekkî (ö. I/VI. ?)⁷².
- 49- Huzeyme b. Cez'ul-Esedî (ö. I/VI. ?)⁷³.
- 50- el-Huşaş b. el-Hâris el-Anberî (ö. I/VI. ?)⁷⁴.
- 51- Râfî' b. Amr b. Muhdac (ö. I/VI. ?)⁷⁵.
- 52- Rabîa b. Ebî es-Salt es-Sakafî (ö. I/VI. ?)⁷⁶.
- 53- ez-Zârî' b. Amir (ö. I/VI. ?)⁷⁷.

⁵⁷ A. mlf., a.g.e., I, 344.

⁵⁸ A. mlf., a.g.e., I, 361.

⁵⁹ A. mlf., a.g.e., I, 733.

⁶⁰ A. mlf., a.g.e., I, 389.

⁶¹ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, I, 404.

⁶² A. mlf., a.g.e., I, 415.

⁶³ A. mlf., a.g.e., I, 451.

⁶⁴ A. mlf., a.g.e., I, 465.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 228.

⁶⁶ A. mlf., a.g.e., II, 228.

⁶⁷ İbnu'l-Esîr, a.g.e., II, 34.

⁶⁸ A. mlf., a.g.e., II, 38.

⁶⁹ A. mlf., a.g.e., II, 40.

⁷⁰ A. mlf., a.g.e., II, 58.

⁷¹ A. mlf., a.g.e., II, 63.

⁷² A. mlf., a.g.e., II, 173.

⁷³ A. mlf., a.g.e., II, 135.

⁷⁴ A. mlf., a.g.e., II, 136.

⁷⁵ A. mlf., a.g.e., II, 194.

⁷⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrût, 1953. III, 265.

- 54- Zubeyb b. Seğlebe b. Amr b. et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁷⁸.
55- Zuheyr b. Osman es-Sakafî (ö. I/VI. ?)⁷⁹.
56- Zeyd b. Bevlâ (ö. I/VI. ?)⁸⁰.
57- Sa'd b. el-Atval el-Cuhenî (ö. I/VI. ?)⁸¹.
58- Sekbe b. el-Hâris el-Eslemî (ö. I/VI. ?)⁸².
59- Süleyman b. Amir b. Evs (ö. I/VI. ?)⁸³.
60- Selime b. Kays el-Cermî (ö. I/VI. ?)⁸⁴.
61- Seleme b. el-Muhabbik el-Hüzelî (ö. ?)⁸⁵.
62- Semüre b. Cundeb b. Hilâl el-Fezârî (ö. 59/ 678)⁸⁶.
63- Sehl b. Hanîf el-Ensârî el-Evsî (ö. 38/ 658)⁸⁷.
64- Sehl b. Sahr b. Vafid el-Leysî (ö. I/VI. ?)⁸⁸.
65- Sevâde b. er-Rabi' el-Cermî (ö. I/VI. ?)⁸⁹.
66- Suveyd b. Hubeyre ed-Diyelî (ö. I/VI. ?)⁹⁰.
67- Şurehbil b. Abdirrahman el-Cuhfî (ö. I/VI. ?)⁹¹.
68- Suhar b. el-Abbas (ö. I/VI. ?)⁹².
69- Sa'saa b. Muâviye es-Sa'dî (ö. I/VI. ?)⁹³.
70- Sa'saa b. Nâciye b. Ukkal et-Temîmî (ö. I/VI. ?)⁹⁴.
71- Safvân b. el-Muattal b. Rabîa es-Sulemî (ö. 19/ 640)⁹⁵.
72- Talha b. Amr en-Nadrî (ö. I/VI. ?)⁹⁶.
73- Talha b. Mâlik el-Huzâî (ö. I/VI. ?)⁹⁷.

⁷⁷ A. mlf., a.g.e., IV, 3.

⁷⁸ A. mlf., a.g.e., IV, 6.

⁷⁹ A. mlf., a.g.e., IV, 22.

⁸⁰ A. mlf., a.g.e., IV, 41.

⁸¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 133.

⁸² A. mlf., a.g.e., IV, 615.

⁸³ A. mlf., a.g.e., IV, 222.

⁸⁴ A. mlf., a.g.e., IV, 236.

⁸⁵ A. mlf., a.g.e., IV, 234.

⁸⁶ A. mlf., a.g.e., IV, 257.

⁸⁷ A. mlf., a.g.e., IV, 273.

⁸⁸ A. mlf., a.g.e., IV, 275.

⁸⁹ A. mlf., a.g.e., IV, 296.

⁹⁰ A. mlf., a.g.e., IV, 304.

⁹¹ A. mlf., a.g.e., V, 62.

⁹² İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 9.

⁹³ A. mlf., a.g.e., III, 21.

⁹⁴ A. mlf., a.g.e., III, 22.

⁹⁵ A. mlf., a.g.e., III, 30.

⁹⁶ A. mlf., a.g.e., III, 49.

- 74- Âiz b. Ömer b. Hilâl (ö. 61/ 680)⁹⁸.
- 75- ‘Âsım b. Ömer b. Hâlid el-Leysî (ö. I/VI. ?)⁹⁹.
- 76- ‘Ubbâd b. Şurehbil el-Yeşküri (ö. I/VI. ?)¹⁰⁰.
- 77- ‘Ubâde b. Kars (ö. I/VI. ?)¹⁰¹.
- 78- el-Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Amir es-Sülemî (ö. I/VI. ?)¹⁰².
- 79- Abdullah b. el-Ahram et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁰³.
- 80- Abdullah b. el-Esved b. Şu'be b. Alkame (ö. I/VI. ?)¹⁰⁴.
- 81- Abdullah b. el-A'ver el-Mazinî (ö. I/VI. ?)¹⁰⁵.
- 82- Abdullah b. Câbir el-Abdî (ö. I/VI. ?)¹⁰⁶.
- 83- Abdullah b. Ebî'l-Ced'â et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁰⁷.
- 84- Abdullah b. Ebî Hamsâ el-Âmirî (ö. I/VI. ?)¹⁰⁸.
- 85- Abdullah b. Zerre b. Âiz b. Talha (ö. I/VI. ?)¹⁰⁹.
- 86- Abdullah b. Sebre el-Cuhenî (ö. I/VI. ?)¹¹⁰.
- 87- Abdullah b. Sercen (ö. I/VI. ?)¹¹¹.
- 88- Abdullah b. Nubeyşe (ö. I/VI. ?)¹¹².
- 89- Abdullah b. Eş-Şihhır b. ‘Avf (ö. I/VI. ?)¹¹³.
- 90- Abdullah b. Muarrid el-Bahilî (ö. I/VI. ?)¹¹⁴.
- 91- Abdullah b. Muğaffel b. Abd Nuhm (ö. 59/ 678)¹¹⁵.
- 92- Abdurrahman b. Habbâb es-Sulemî (ö. I/VI. ?)¹¹⁶.
- 93- Abdurrahman b. Hanbeş et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹¹⁷.

⁹⁷ A. mlf., a.g.e., III, 91.

⁹⁸ A. mlf., a.g.e., III, 147.

⁹⁹ A. mlf., a.g.e., III, 116.

¹⁰⁰ A. mlf., a.g.e., III, 153.

¹⁰¹ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 62.

¹⁰² A. mlf., a.g.e., III, 168.

¹⁰³ A. mlf., a.g.e., III, 172.

¹⁰⁴ A. mlf., a.g.e., III, 175.

¹⁰⁵ A. mlf., a.g.e., I, 129.

¹⁰⁶ A. mlf., a.g.e., III, 193.

¹⁰⁷ A. mlf., a.g.e., III, 196.

¹⁰⁸ A. mlf., a.g.e., III, 196.

¹⁰⁹ A. mlf., a.g.e., III, 227.

¹¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 96.

¹¹¹ A. mlf., a.g.e., VI, 98.

¹¹² A. mlf., a.g.e., VI, 111.

¹¹³ A. mlf., a.g.e., VI, 116.

¹¹⁴ A. mlf., a.g.e., VI, 221.

¹¹⁵ A. mlf., a.g.e., VI, 223.

¹¹⁶ A. mlf., a.g.e., VI, 274.

- 94- Abdurrahman b. Semure b. Habîb (ö. 50/ 670)¹¹⁸.
- 95- Atebe b. Ğazvân b. Câbir (ö. 15/ 636)¹¹⁹.
- 96- Osman b. Ebi'l-Âs b. Bişr es-Sakafî (ö.55/ 674)¹²⁰.
- 97- el-Addâ b. Hâlid b. Huze el-Amiri (ö. 102/ 720)¹²¹.
- 98- Arfece b. Es'ed (ö. I/VI. ?)¹²².
- 99- Urve b. Semure el-Anberî (ö. I/VI. ?)¹²³.
- 100- Akabe b. Mâlik el-Leysî (ö.I/VI. ?)¹²⁴.
- 101- Alkame b. El-Huveyris el-Ğifârî (ö. I/VI. ?)¹²⁵.
- 102- Ammâre b. Ahmer el-Mâzinî (ö. I/VI. ?)¹²⁶.
- 103- İmrân b. Husayn (ö. 52/ 672)¹²⁷.
- 104- Amr b. el-Ehtem b. Sumey el-Minkarî (ö. I/VI. ?)¹²⁸.
- 105- Amr b. Tağallub en-Nemerî (ö. I/VI. ?)¹²⁹.
- 106- Amr b. Selime b. Kays el-Cermî (ö. I/VI. ?)¹³⁰.
- 107- Amr b. Umeyr el-Ensârî (ö. I/VI. ?)¹³¹.
- 108- İyâd b. Himâr b. Nâciyye (ö. I/VI. ?)¹³².
- 109- el-Fâkihe b. Sa'd b. Cubeyr el-Ensârî (ö. I/VI. ?)¹³³.
- 110- Fudâle b. Vehb el-Leysî (ö. I/VI. ?)¹³⁴.
- 111- Kabîse b. el-Muhârik b. Abdillâh el-Hilâlî (ö. I/VI. ?)¹³⁵.
- 112- Kabîse b. Vakkâs es-Sulemî (ö. I/VI. ?)¹³⁶.
- 113- Katâde b. A'ver b. Sâade et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹³⁷.

¹¹⁷ A. mlf., a.g.e., VI, 275.

¹¹⁸ A. mlf., a.g.e., VI, 284.

¹¹⁹ A. mlf., a.g.e., VI, 279.

¹²⁰ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, III, 579.

¹²¹ A. mlf., a.g.e., IV, 3.

¹²² A. mlf., a.g.e., IV, 21.

¹²³ A. mlf., a.g.e., IV, 30.

¹²⁴ A. mlf., a.g.e., IV, 58.

¹²⁵ A. mlf., a.g.e., IV, 83.

¹²⁶ A. mlf., a.g.e., IV, 135.

¹²⁷ A. mlf., a.g.e., IV, 281.

¹²⁸ A. mlf., a.g.e., IV, 194.

¹²⁹ A. mlf., a.g.e., IV, 201.

¹³⁰ A. mlf., a.g.e., IV, 235.

¹³¹ A. mlf., a.g.e., IV, 257.

¹³² A. mlf., a.g.e., IV, 322.

¹³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 77.

¹³⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 101.

¹³⁵ A. mlf., a.g.e., VIII, 133.

¹³⁶ A. mlf., a.g.e., VIII, 134.

- 114- Katâde b. Evfâ (ö. I/VI. ?)¹³⁸.
- 115- Katâde b. Milhân el-Kaysî (ö. I/VI. ?)¹³⁹.
- 116- Kurretu b. Da'vas b. Rabîa en-Numeyri (ö. I/VI. ?)¹⁴⁰.
- 117- Kurretu b. İyâs b. Hilâl (ö. I/VI. ?)¹⁴¹.
- 118- Kutbe b. Katâde es-Sedûsî (ö. I/VI. ?)¹⁴².
- 119- Kays b. el-Esla' (ö. I/VI. ?)¹⁴³.
- 120- Kays b. Hâris b. Yezîd b. Şibl et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁴⁴.
- 121- Kays b. Âsım b. Sinân el-Minkarî (ö. I/VI. ?)¹⁴⁵.
- 122- Kehmes b. Muâviye b. Ebî Rabîa el-Hilâli (ö. I/VI. ?)¹⁴⁶.
- 123- Mâiz b. Mucâlid b. Sevr el-Bekkâî (ö. I/VI. ?)¹⁴⁷.
- 124- Mâiz (ö. I/VI. ?)¹⁴⁸.
- 125- Mâlik b. el-Huveyris b. Uşeym el-Leysî (ö. 64/ 683)¹⁴⁹.
- 126- Mâlik b. Hayde el-Kuşeyrî (ö. I/VI. ?)¹⁵⁰.
- 127- Mâlik b. Sa'saa el-Ensârî (ö. I/VI. ?)¹⁵¹.
- 128- Muşâci' b. Mes'ud b. Sa'lebe b. Vehb es-Sulemî (ö. 36/ 656)¹⁵².
- 129- Mucâlid b. Mes'ud b. Sa'lebe b. Vehb es-Sulemî (ö. 36/ 656)¹⁵³.
- 130- Mihcen b. el-Edra' el-Eslemî (ö. I/VI. ?)¹⁵⁴.
- 131- Muâviye b. Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî (ö. I/VI. ?)¹⁵⁵.
- 132- Mağfel b. Yesâr b. Muabbir (ö. 60 / 679)¹⁵⁶.
- 133- el-Muğîre b. Şu'be (ö. 50/ 670)¹⁵⁷.

¹³⁷ A. mlf., a.g.e., VIII, 135.

¹³⁸ A. mlf., a.g.e., VIII, 136.

¹³⁹ A. mlf., a.g.e., VIII, 137.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe.*, VIII, 154.

¹⁴¹ A. mlf., a.g.e., VIII, 153.

¹⁴² A. mlf., a.g.e., VIII, 164.

¹⁴³ A. mlf., a.g.e., VIII, 175.

¹⁴⁴ A. mlf., a.g.e., VIII, 177.

¹⁴⁵ A. mlf., a.g.e., VIII, 197.

¹⁴⁶ A. mlf., a.g.e., VIII, 317.

¹⁴⁷ A. mlf., a.g.e., IX, 32.

¹⁴⁸ A. mlf., a.g.e., IX, 32.

¹⁴⁹ A. mlf., a.g.e., IX, 43.

¹⁵⁰ A. mlf., a.g.e., IX, 43.

¹⁵¹ A. mlf., a.g.e., IX, 51.

¹⁵² A. mlf., a.g.e., IX, 87.

¹⁵³ A. mlf., a.g.e., IX, 89.

¹⁵⁴ A. mlf., a.g.e., IX, 97.

¹⁵⁵ A. mlf., a.g.e., IX, 230.

¹⁵⁶ A. mlf., a.g.e., IX, 259.

- 134- Munakka' b. el-Husayn b. Yezid et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁵⁸.
 135- el-Muhacir b. Kunfuz b. Asîr et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁵⁹.
 136- Meysere el-Fecr (ö. I/VI. ?)¹⁶⁰.
 137- Meymun b. Sinbâz el-Ukaylî (ö. I/VI. ?)¹⁶¹.
 138- Nâfi' b. el-Hâris b. Kelde es-Sakafî (ö. I/VI. ?)¹⁶².
 139- Nubeyşe b. Amr b. Avf (ö. I/VI. ?)¹⁶³.
 140- en-Nu'mân b. Mukarrin b. Âiz (ö. 21/ 641)¹⁶⁴.
 141- Nukkâde b. Abdillâh el-Esedî (ö. I/VI. ?)¹⁶⁵.
 142- en-Nemir b. Tevleb b. Zuheyr (ö. I/VI. ?)¹⁶⁶.
 143- Numeyr b. Ebî Numeyr el-Huzâî (ö. I/VI. ?)¹⁶⁷.
 144- Hişâm b. Âmir b. Ummyye el-Ensârî (ö. I/VI. ?)¹⁶⁸.
 145- Hind b. Ebî Hâle et-Temîmî (ö. I/VI. ?)¹⁶⁹.
 146- Ya'la b. Murre b. Vehb b. Câbir es-Sakafî (ö. I/VI. ?)¹⁷⁰ dir.

Kunyesiyle meşhur olan sahâbiler ise;

- 1- Ebu Berze el-Eslemî (ö. 64/ 683)¹⁷¹.
 2- Ebu Bekre es-Sakafî (ö. 51/ 671)¹⁷².
 3- Ebu Rufâa el-Adavî (ö. 44/ 664)¹⁷³.
 4- Ebu Zeyd el-Arac (ö. I/VI. ?)¹⁷⁴.
 5- Ebu İzze el-Hüzelî (ö. I/VI. ?)¹⁷⁵.
 6- Ebu Meryem es-Sulelî (ö. I/VI. ?)¹⁷⁶.

¹⁵⁷ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, V, 247.

¹⁵⁸ A. mlf., a.g.e., V, 274.

¹⁵⁹ A. mlf., a.g.e., V, 279.

¹⁶⁰ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, V, 285.

¹⁶¹ A. mlf., a.g.e., V, 286.

¹⁶² A. mlf., a.g.e., V, 301

¹⁶³ A. mlf., a.g.e., V, 310.

¹⁶⁴ A. mlf., a.g.e., V, 342.

¹⁶⁵ A. mlf., a.g.e., V, 355.

¹⁶⁶ A. mlf., a.g.e., V, 357.

¹⁶⁷ A. mlf., a.g.e., V, 362.

¹⁶⁸ A. mlf., a.g.e., V, 403.

¹⁶⁹ A. mlf., a.g.e., V, 419.

¹⁷⁰ A. mlf., a.g.e., V, 352.

¹⁷¹ A. mlf., a.g.e., V, 322.

¹⁷² A. mlf., a.g.e., V, 354.

¹⁷³ A. mlf., a.g.e., I, 255.

¹⁷⁴ A. mlf., a.g.e., IV, 190.

¹⁷⁵ A. mlf., a.g.e., V, 517.

¹⁷⁶ A. mlf., a.g.e., V, 24.

7- Ebu Musa el-Eşarî'dir (ö. 42/ 662)¹⁷⁷.

Basrâ'da bulunan hanım sahâbiler ise,

1- Ervâ bnt. el-Hâris b. Kelde es-Sakafiyye (ö. I/VI. ?)¹⁷⁸.

2- Emetullah bnt. Ebî Bekre es-Sakafî (ö. I/VI. ?)¹⁷⁹.

3- Enîse bnt. Hubeyb b. Yesâf el-Ensâriyye (ö. I/VI. ?)¹⁸⁰.

4- Cehdeme (ö. I/VI. ?)¹⁸¹.

5- Nesîbe bnt. Ka'b b. Avf (ö. I/VI. ?)¹⁸².

Yukarıda zikredildiği gibi Basrâ'da bulunan sahâbilerin sayısı azımsanmayacak derecede çoktur. Bu sahâbiler, burada ilim meclislerini oluşturup birçok talebe yetiştirdiler¹⁸³. Bu medreselerde yetişen talebelerden tabî'un arasında Hasan'u-l Basrî ve Muhammed b. Sîrîn en çok şöhret kazananlardandır. Ebu'l-Aliye Rufe' b. Mihran (ö. 90/708), İbn Abbas'ın yakın arkadaşlarından Ebu's-Sa'sa Cabir b. Zeyd, Katâde b. Diâme, Mutarrîf b. Abdillâh (ö. 95/713), Ebû Burde b. Ebî Musâ (ö. 103/721), Eyyûb es-Sahtiyânî ve birçok tanınmış tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn de bu medresenin yetiştirdiği âlimlerdir¹⁸⁴. Bunların dışında ayrıca hadîs hafızı olan yüzlerce hadîs âlimi bulunmaktadır. Basrâ âlimlerinden *Kütüb-i Sitte*'de rivâyetleri bulunan râvi sayısı 1114'ü bulmaktadır. Basrâ âlimlerinin râvi ile alakalı takip ettikleri metotta ise; hafızası güçlü olmayan veya bir durumdan dolayı itham edilen bir şahsın insanlar tarafından bilinmesi ve durumun saklanmaması gerektiği ifade edilmiştir. Yani râvinin durumunun bilinmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca hadîs rivâyetinin sikâ olanın sikâ olandan rivâyet etmesi doğru olacağını aksi takdirde sikâ olanın sikâ olmayandan rivâyette bulunması uygun olmayacağı görüşü ön görülmüştür. Cerh ve ta'dilde ise; Hadîs ilminin bilinmesi önem arzettiğinden her önüne gelen kişinin rivâyetlerinin kabul edilmediği görülmektedir. Bu durum, âlimleri müteşeddid ve mutedil diye iki görüş etrafında toplanmaya sevk etmiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁷ A. mlf., a.g.e., III, 367.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, XII, 107-111.

¹⁷⁹ A. mlf., a.g.e., XII, 147.

¹⁸⁰ A. mlf., a.g.e., XII, 143.

¹⁸¹ A. mlf., a.g.e., XII, 182

¹⁸² A. mlf., a.g.e., XII, 151

¹⁸³ Hâkim, *Ma'rife*, s.270.

¹⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, I, 40-42; Zehebî, *Tezkîretu'l-huffâz*, I, 71-72.

¹⁸⁵ Emin el-Kudâ, *Medresetu'l-Hadîs fi-Basrâ*, s. 211-373.

İslâm târîhinde, Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasında (36-40) ve İbn Zübeyr (ö. 73/692) ile Yezid arasında çıkan (64-72) savaşlardan sonra ortaya çıkan durum fitne olarak kaydedilmektedir. Müslümanlar arasında söz konusu fitneler yaygın hale gelmeye başlayınca hadîs rivâyetinde isnâd sorulmaya başlanmıştır¹⁸⁶. Bu dönem yani hadîslerin isnâdlı olarak rivâyet edilmeye başlanması Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yaşadığı döneme rastlamaktadır. Zira isnâd bu dönemin ve İslâm ümmetinin özelliklerindedir. Zirâ Muhammed b. Sîrîn'in dediği gibi, *isnâd müminin silahıdır; silahı olmayan düşmanıyla nasıl savaşır? Isnâdsız ilim, kişinin merdivensiz çatıya çıkmasına benzer*¹⁸⁷.

İsnad kelimesi sözlükte; "Dayanmak, yaslanmak, itimat etmek" ve benzeri mânâları ifade eden ve "sünûd" kökünden türemiştir. Bu kelime; "temellendirmek, dayamak, sözü söyleyene kadar ulaştırmak, bir sözün, bir rivâyetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götürmek" gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise "Rivâyet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadîs metnini ilk söyleyenine ulaştırmak, hadîs metnini nakleden râvileri rivâyet sırasına göre zikretmek" anlamına gelmektedir¹⁸⁸. Isnâd, I. yüzyılın II. yarısından sonra Emeviler dönemi hadîsçileri tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Az önce de belirtildiği üzere bazı siyâsî sebeplerden dolayı fitnelerin ortaya çıkması neticesinde hadîs uydurma faaliyeti başlamıştır. Bunun üzerine âlimler isnâd üzerinde daha dikkatli durmaya, haber kaynaklarını araştırmaya, râvilerin kimlik ve kişiliklerini araştırmaya başlamıştır. Yahya b. Saîd el-Kattân (ö.198/813), isnâd hakkında ilk araştırma yapan kimsenin Şa'bî olduğunu söylemekte; diğer bazı kaynaklar ise isnâd konusunda ilk defa İbn Sîrîn'in görüş bildirdiğini ileri sürmektedir¹⁸⁹. Nitekim İbn Sîrîn, fitnenin vukuundan sonra isnâdın sorulmaya başlandığını sünnet ehli olan râvilerin hadîslerini kabul ettiklerini; bid'ât ehlinin rivâyetlerini almadıklarını beyân etmiştir¹⁹⁰.

Tabiûn ve onları takip eden nesilde hadîslerin isnâdlarını, râvilerin cerh ve ta'dîlini iyi

¹⁸⁶ Muhammed el-Hatib Accâc, *es-Sünnetü kable't-tedvin*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1980, s. 220-226.

¹⁸⁷ Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman es-Sehavî, *Fethu'l-muğîs*, (thk. A.Kerim b. Abdillâh b. Abdirrahman el-Hudayr-Muhammed b. Abdillâh b.Fuhayd b.Ali Fuhayd), Dâru'l Minhâc, Riyâd, 2006, III, 345; Muhammed el-Hatib Accâc, *es-Sünnetü kable't-tedvin*, s. 220-26.

¹⁸⁸ Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, "Sened" Beyrût, 1955; Zafer Ahmed el-Osmanî Tehânevî, *Keşşâf*, yy. tsz. I, 642-646.

¹⁸⁹ Ebû Muhammed el-Hasan b. Abdirrahman b. Hallâd er-Râmehürmüzî. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r- râvi ve'l-vâi*, (nşr. M.Accâc el-Hatîb), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1971, s. 208, 517, 614-619, Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, İdare Cem'iyyeti Dâireti'l-Ma'rifeti'l-Osmaniyye, 1357, s. 51.52.

¹⁹⁰ Râmehürmüzî, a.g.e., s. 209; Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Sahihi Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Mektebetu'l-Medîne Kâhire, 2010, I, 79; İbn Receb. *Şerhu ileli't-tirmizî* (thk. Nüreddin İtr), Dâru'l-Mellâh, Dimeşk, 1978. I, 52.

bilen âlimler yetişti. İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938), İmam Mâlik'e (ö. 198/813) dayandırdığı görüşe göre, hadîste ilk defa isnâdı uygulayan kimse İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Zira Ma'mer b. Râşid'in (ö. 154/770) *el-Câmi* ile İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'nın ihtivâ ettiği hadîslerin senedindeki lafızlar, ilk isnâd işinin Zührî ile başladığı veya onun devrine rastladığı yönündeki haberleri teyit etmektedir¹⁹¹. Isnâdın ilk defa ez-Zührî tarafından kullanıldığı söylenmiş olması, herhalde onun bu konuda gösterdiği şiddetli titizlikten ileri gelmiş olması gerektir; yoksa evveliyetin ona atfedilmesinden, ez-Zührî'ye kadar isnâdın Müslümanlar arasında bilinmediği manasını çıkarmamak lazımdır¹⁹². Ez-Zührî'den hemen sonra gelen muhaddisler, isnâdı ve râviler zincirini birbirine bağlayan lafızları hadîsin sıhhati için şart koşmuşlardır. Nitekim Şube b. Haccâc, senedinde "ahberenâ" ve "haddesenâ" lafızları bulunmayan hadîslerin değersiz olduğunu söylemiştir¹⁹³. Isnâd uygulamasının ilk olarak Irak'ta başladığı kabul edilmekte, Râmehmürmûzî, isnâdın Şabî ile doğduğunu söylemektedir. Buna göre Rebî b. Huşeym (ö. 63/682), Şa'bî'nin yanında hadîs okuyunca Şabî, "*Bunu sana kim rivâyet etti?*" diye sormuş ve Amr b. Meymûn'un rivâyet ettiğini öğrenmiştir. Başka bir defa yine aynı soruyu sorunca Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö. 50/670) rivâyet ettiği cevabını almıştır. Yahya b. Saîd, bunun isnâdın ilk araştırılması olduğunu söylemektedir¹⁹⁴.

¹⁹¹ İbn Ebî Hatim, *Cerh ve't-ta'dil*, I, 74.

¹⁹² Koçyiğit Talât, *Hadis Tarihi*, TDV, Ankara, 2010, s.179.

¹⁹³ Râmehmürmûzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 517.

¹⁹⁴ A. mlf., a.g.e., s. 208.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EYYUB B. EBÎ TEMÎME ES-SAHTİYÂNÎ'NİN

HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin tam ismi Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî'dir. Künyesi ise Ebubekir'dir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Hicri 68 yılında Basra'da, Taun¹⁹⁵ hastalığının zuhurundan bir sene önce doğmuştur. Babası, Aneze kabilesinin mevâlisinden olup daha sonra Beni Tuheyye¹⁹⁶ kabilesinin yanına gitmiştir. Zayıf bir rivayete göre ise, Eyyûb; Beni Tuheyye veya Cüheyne'nin mevâlisindendir¹⁹⁷. Eyyûb, Sahtiyân yani deri ticaretiyle uğraştığı için sahtiyânî/derici nisbesiyle anılmaktadır¹⁹⁸.

1.2. Ailesi

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin ailesi hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Babası Ebû Temîme, Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer'den hadîs rivayetinde bulunmuştur. Eyyûb de ondan hadîs rivâyet etmiştir. Babasının insanlara namaz kıldırıldığı rivâyet edilmektedir. Ondan gelen bir rivâyete göre babası gecelerini ibâdet ve Kur'ân okuyarak ihyâ eden âbid bir şahsiyetti¹⁹⁹. Ayrıca babasının, Eyyûb'u çok sevdiği rivâyet edilmektedir²⁰⁰. Ailesine son derece düşkün olan Eyyûb es-Sahtiyânî, onların bütün ihtiyaçlarını kendisi karşıladı. “Az bile olsa, onların bir ihtiyaçları bulunduğunda, burada oturup ders vermezdim” derdi²⁰¹. Eyyûb'un, Bekir isminde ve Ebû Yahyâ künyesiyle bilinen bir kardeşi vardı²⁰².

¹⁹⁵“*et-Taunu'l-Cârif*” denilen Basrâ halkından birçok insanı öldüren bir hastalıktır. Taberî, *Tarihu'r-rüsûl ve'l-mülûk*, VI, 45-138; Sezgin, Fuad, *Târih et-turasi 'l-arabî*, Kum, İran, I, 160-161.

¹⁹⁶ Temim kabilesinden bir koldur. *Tuheyye*; Bnt. Abdî Şems b. Sa'd b. Zeyd Menat b. Temim'dir. es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 110.

¹⁹⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, III, 5

¹⁹⁸ en-Nevevî, *Sahihi Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, I, 57; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, VII, 96; Muhammed b. Sa'd b. Men'i ez-Zührî, *Tabakâtu'l-kubra*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), I-X, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, II, 183-187; İbnu'l-Esir, *el-Lubab fi tehzibi'l-ensâb*, Mektebetu'l-Müsenna, Bağdad, tsz, II, 108.

¹⁹⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, III, 8.

²⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 250.

²⁰¹ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-XXI, Dâru'l-Hicr, Beyrût, tsz, VIII, 283.

²⁰² Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hatib, *es-Sikât*, Dâiretu'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1973, VIII, 146.

1.3. Ahlâkı

Güzel bir ahlâka sahip olan Eyyûb es-Sahtiyânî, riyâdan olabildiğince kaçınırdı. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) “Eyyûb’ten ve Yunus’tan daha çok ‘Ben bilmiyorum’ sözünü kullanan birini görmedim” diyerek onun tevâzuunu örneklendirmiştir²⁰³. Yine Eyyûb es-Sahtiyânî’ye kesin bilgi sahibi olmadığı bir şey sorulduğuda “Bu konuda bana bir şey ulaşmadı” dediğini anlatmaktadır. Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî’ye, “Bu konuda kendi görüşünü beyân et!” denildiğinde “Fikir beyan etme durumuna ulaşmadım” dediği rivâyet edilmektedir. İbn Şevzeb (ö. II/VII. ?) de Eyyûb’e bilmediği bir şey sorulduğunda “İlim ehline sor” diye cevap verdiğini bildirmektedir²⁰⁴.

İhlâsına zarar vereceği ve kendisini gurura sürükleyeceği endişesi ile şöhrete sebep olabilecek giysilerden şiddetle kaçınırdı. Takvasından dolayı gösterişe düşmemek için geniş elbise giyerdi. Elbiselerin kısa tutulması gerektiği zamanlarda uzatır, uzatılması gerektiği zamanlarda ise kısaltarak²⁰⁵ Hz. Peygamber’in bu konudaki uyarılarının arkasındaki hikmetle davranmıştır. Hammâd, hocası Eyyûb’un Allah’ın nazargâhı olan kalbe zarar verdiğinden dolayı şöhretten kaçınmaya çalıştığını, onunla beraber yürürken, en uzak yolları tercih ettiğini bildirmektedir. Hocaya, bu yol daha yakın denince, o da “Bu meclislerden korkuyorum, bu meclislerde oturanlara selâm verildiği zaman, onlar başkasına verdikleri selâmdan daha üstün bir selâmla bana mukabelede bulunurlar. Ya Rabbi! Sen biliyorsun ki ben böyle davranmalarını istemiyorum. Ya Rabbi! Sen biliyorsun ki ben böyle davranmalarını istemiyorum.” diye söylenirdi. Yine onun şöhretten kaçarak elbiselerini topuklarının üstünde tuttuğu ve sultanların meclislerinden şiddetle kaçındığını söylemektedir. Velid b. Yezid (ö. 126/744), halife olmadan önce Eyyûb es-Sahtiyânî ile oturup sohbet ettiği, halife olduktan sonra ise Eyyûb’un “Allah’ım beni ona hatırlatma!” diye duâ ettiği rivâyet edilmektedir. İbn Mehdi (ö. 198/813) de, Eyyûb’un bu duası için, “Bu akıllıların duâsıdır.” dediği bildirilmektedir²⁰⁶. Yine onun Hişâm veya başka bir halîfenin kendisine iltifât etmesinden şiddetle kaçındığı çok defalar ifadelerinde gözükmektedir²⁰⁷.

²⁰³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IX, 247.

²⁰⁴ A. mlf., a.g.e., IX, 247.

²⁰⁵ A. mlf., a.g.e., VII, 248.

²⁰⁶ Ebu Abdillâh Alauddin Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl*, (thk. Adil b. Muhammed, Usâme b. İbrahim), yy. tsz. II, 321-328.

²⁰⁷ İbn Sa’d, a.g.e., IX, 249.

Eyyûb'un, ibâdetlerini takvâsından dolayı gizlediği; ağırlarken ise insanların bu halini görmesin diye burnunu tuttuğu, gece ibâdetine kalktığında ibâdetini yapıp sabah olunca da o saatte uyanmış izlenimi vermek için sesler çıkarttığı anlatılmaktadır²⁰⁸. Her sene Hac ve Umre ibadetini yerine getirdiğini ve “*Hac mevsiminde kardeşlerimle karşılaşacağımdan dolayı, hacca gitmek beni ziyadesiyle sevindirir.*” dediği rivâyet edilmektedir.²⁰⁹ Zirâ Hişâm b. Hassân (ö. 148/765), Eyyûb'un kırk sene Hac ettiğini haber vermektedir²¹⁰.

Eyyûb, Resûlullah (s.a.s)'a karşı son derece edepli bir hayat sürdürmüştür. Bütün söz ve fiillerinde Resûlullah (s.a.s)'ın sünnetini takip etmiş ve onu yücelten bir kişiliğe sahip olmuştur. İmam Mâlik, “*Eyyûb es-Sahtiyânî'yi iki kere hacda gördüm, ondan hadîs yazmadım. Üçüncü kere zezem kuyularının yanında otururken Resûlullah (s.a.s)'tan bahsedildiğinde ağladığını gördüm. Bende ona karşı merhamet ve güven hissi uyandı. Onu bu şekilde gördükten sonra ondan hadîs yazdım.*”²¹¹. diyerek kendisi de es-Sahtiyânî'nin bu özelliğine yani Resulullah'a karşı olan saygı ve sevgisine dikkat çekmiştir. Eyyûb “Kur'ân bize yeter, hadîse gerek yok” şeklinde düşünen kişilerin bir tür sapıklık içinde olduğunu dile getirmekte idi²¹². Bir seferinde onun “*Ehl-i sünnetten birinin ölüm haberini aldığımda, sanki vücudumdan bazı organlarımı kaybetmiş gibi oluyorum.*” dediği rivâyet edilmektedir²¹³. Yine onun, insanlara karşı son derece şefkatli olduğu bildirilmektedir. Nitekim hocalarına karşı son derece saygılı ve hürmetkâr bir kişiliğe sahipti. Vefâtlarından sonra onları rahmetle anar ve onlara karşı olan sevgisini daima dile getirirdi²¹⁴.

Eyyûb, ailesinin ihtiyaçlarını karşılar ve onların ihtiyaçlarını karşılamayı ibâdet telâkki ederdi. Bununla ilgili öğrencisi Hammâd “*Eyyûb'un, çarşıdan hiçbir zaman eli boş olarak eve döndüğünü görmedim. Kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını bizzât kendisinin gördüğü, başkasına yaptırmamaya özen gösterdiği, bundan dolayı da bir seferinde onu elinde yağ kovasıyla eve giderken gördüm.*” demiştir. Eyyûb, kişinin ailesinin geçimini

²⁰⁸ Ya'kub b.Süfyân Fesevî, *El-Ma'rifetu ve't-târîh*, (thk. Ekrem Ziya Umerî) Mektbetu'd-Dâr, Medîne, 1988, II, 241.

²⁰⁹ Moğultay, *İkmâl*, II, 324, Ebû Nuaym, *Hilyet'ü-l evliyâ*, III, s.9; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 250.

²¹⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l- evliyâ*, III, 5

²¹¹ el-Kâdî İyâz b. Musa b. İyâz es-Sebtî, *Tertîbu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik*, (thk. Muhammed b. Taviyt et-Tancî) yy. 1983, I, 139.

²¹² Ebî İsmâil el-Herâvî. *Zemmü'l- kelâm ve ehlihi*, Mektebetu'l-Ğurebâ el-Eseriyye, tsz, II, 142.

²¹³ İbn Adiy, el-Curcânî, *el-Kamil fî duâfâ'r-ricâl*,(thk. Adil, Ahmet Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz, I, 62.

²¹⁴ İbn Sa'd, a.g.e., IX, 250.

sıkıntıya sokacak davranışlarda bulunmaması gerektiğini ve ailesi ile olan davranış biçimine göre Allah'ın onun rızkını şekillendireceğini ifade etmektedir. Hammâd, Eyyûb'le bu konu hakkında konuştuğunda “*Ben Hasan'l-Basrî'den (ö. 110/728) sordum. O da dedi ki: Mü'min güzel ahlâkını Allah'tan (c.c.) alır, geniş davranırsa, Allah da ona berekette bulunur, sıkıntı çıkarırsa, Allah da onu sıkıntıya sokar*” diye cevap verdiği söylemektedir²¹⁵.”

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yakınlarına, arkadaşlarına, komşularına ve karşılaştığı kişilere saygı gösterdiği; tüm davranışlarında sünneti uygulamak için gayret sarf ettiği rivâyet edilmektedir. Yakınlarına da sünneti yaşama konusunda daima telkinlerde bulunmuştur²¹⁶. En küçük sünneti bile yaşamaya özen göstermiştir. Öyle ki öğrencisi Hammâd onunla her karşılaştığında güler yüzle gördüğünü anlatmaktadır²¹⁷.

Eyyûb, genellikle bir yıl boyunca saçlarını kesmeyerek kınaladığı²¹⁸, uzaması halinde de bağlayarak ortadan ikiye ayırdığı rivâyet edilmektedir²¹⁹. Özel bir elbisesinin olduğu, mübarek gecelerde, özellikle Ramazanın yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü gecelerinde, bu özel elbisesini giydiği, öldüğünde ise bu elbisesinin kendisine kefen yapılmasını söylediği nakledilmektedir²²⁰.

1.4. Zühd ve Takvâsı

Eyyûb es-Sahtiyânî; âbid, zâhid, fazilet sahibi, sünnete bağlı, bid'âtçılara karşı mücâdele eden bir âlimdi. Zâhidliğin gizlisinin makbul olduğunu, zühdün diğer insanlar üzerinde tahakküm vasıtası yapılmaması gerektiğini söylerdi. Sabahlara kadar ibadet ettiği halde bunu kimseye belli etmemeye çalışırdı²²¹. O, Zühd ve takvâyı üstünlük sırasına göre Allah'a ibâdet, tevhidde, haramlarda ve helâllerde zühd olmak üzere üç dereceye ayırırdı. Riyâ olur korkusuyla evinin döşenmesinde veya giyim kuşamında aşırı sadeliğe gitmemiştir. Kırk defa hac yaptı²²² ve bu yolculukları sırasında bazı kerâmetleri

²¹⁵ Cemâluddin İbnu'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, I- IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1983, III, 294.

²¹⁶ Moğultay, *İkmâl*, II, 324; Ebû Nuaym, *Hilyet'ü-l evliyâ*, III, 9; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 250.

²¹⁷ A. mlf., a.g.e., IX, 248

²¹⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. Omer b. Ahmed Dârekutnî, *el-ilel* (thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Debbâs) Beyrût, 2011, I, 205, No: 2637.

²¹⁹ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 248.

²²⁰ A. mlf., a.g.e., VII, 250.

²²¹ Fesevi, *el-Ma'rife*, II, 268.

²²² Ebû Nuaym, a.g.e., III, 21.

görüldüğü rivâyet edilir. Emevîlerin buhranlı döneminde yaşayan Eyyûb, siyâsetten uzak bir hayat sürmüş, hatta arkadaşı Yezîd halife olunca onunla irtibatı dahi kesmiştir²²³.

1.5. Vefâtı

Eyyûb es-Sahtiyânî, yaşamı boyunca ilmî bir mücâdele içinde bulunmuştur. Takvâsı, zühdü, ihlâsı, ibâdetleri, bid'ât ehline karşı dik duruşu ve sünnet ehline karşı tevâzusuyla şahsında birçok güzel meziyetler bulundurmıştır. Bu güzel hal üzere iken Eyyûb es-Sahtiyânî'nin 63 yaşında, hicrî 131 yılı Ramazan ayının bir cuma gününde, Basrâ'da tâûn hastalığından vefât ettiği rivâyet edilmektedir²²⁴. Hammâd, Meymun Ebû Hamza'nın (ö. 167/783) rüyâsında Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in gelip Eyyûb'un üzerine cenâze namazını kılmak istediklerini gördüğünü nakletmektedir.²²⁵

1.6. İlmî Kişiliği

Resûlullah'ın (s.a.s), vefâtından sonra birçok sahâbî Medine'den ayrılıp mühtelif ülkelere yerleşmişlerdir²²⁶. Yukarıda birçoğunun isimlerini zikrettiğimiz üzere 'Utbe b. Gazvân, 'Imran b. Husayn, Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî, Makıl b. Yesâr, Abdurrahman b. Semura (ö. 50/670), Ebu Bekre, Enes b. Mâlik, Hişam b. 'Âmir, Kays b. Âsım (ö.32/652), el-Akra' b. Habis (ö.31/651) gibileri Basrâ'ya yerleşmişlerdi²²⁷.

Eyyûb es-Sahtiyânî, küçük yaşlarından itibaren ilme ilgi duyan birisiydi. Hocalarına karşı gösterdiği saygı ile dikkati üzerine çekmiştir. Dört yıl boyunca derslerine katıldığı meşhur tabii âlim Hasanul-Basrî tarafından "*Eyyûb, Basrâ gençlerinin efendisidir*" şeklinde övülmüştür. O hadis ehline karşı son derece tevazü ile hareket etmiş rey ehline karşı özellikle hadis dışında yorumlara başvuranlara karşı son karşı çıkmış ve onları yermiştir. Yirmi yaşlarında iken gördüğü sahâbî Enes b. Mâlik'ten çok sayıda hadîs dinlemiştir²²⁸. Rivâyet ettiği hadîs sayısı, İbnü'l-Medîni'ye göre 800, İbn 'Uleyye'ye göre ise 2000 civarındadır²²⁹.

²²³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l- evliyâ*, III, 21.

²²⁴ İbn Hacer, Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995, I, 414.

²²⁵ Zehebî, *Siyer*, VI, 23.

²²⁶ Hâkim, *Ma'rîfe*, s. 268.

²²⁷ A. mlf., a.g.e., s, 271-272.

²²⁸ Râci Hasan Kennâs, Muhammed, *Hayatu't-tâbiîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2006, s.176.

²²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, I, 414; İbn İmâd, Şihabuddin ebi'l-felah Abdilhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*,(thk. Abdurkadir eArnavutî-Mahmud el-Arnavutî), Dâru'l-İbn Kesîr, Beyrût,

Zaman zaman Eyyûb es-Sahtiyânî, hocası olan Hasanul-Basrî ile tartışmalar yapmıştır. Her şeye rağmen Eyyûb es-Sahtiyânî, hocası Hasanul-Basrî'yi yüceltir ve ona saygı duyardı. Hocası hakkında “Dört sene boyunca onun meclisinde oturdum. Ona olan saygımdan dolayı bir şey sormadım.” dediği rivâyet edilmektedir²³⁰.

İmam Mâlik, kendilerinden hadîs dinlediği âlimlerin en üstünü olarak nitelediği Eyyûb es-Sahtiyânî dışında hiçbir Iraklı'dan nakilde bulunmamıştır. İbni Sîrîn, Yahya b. Ma'în (ö.233/848), Dârekutnî (ö. 385/995) ve Nesâî (ö. 303/915), Eyyûb'u birinci derece ta'dîl lafızları arasında yer alan sebt ve sikâ sıfatlarıyla nitelendirmiştir. İbn Sad (ö. 230/844) ise ardı ardına sıraladığı sikâ, sebt, câmi', hucet ve adl vasıflarıyla onu övmüştür. Aralarında hocaları ve talebelerinin de bulunduğu bazı hadîs munekkidlerince Abdullah b. Avn (ö. 152/769), Âsimu'l-Ahvel, ez-Zührî gibi şöhret sahibi akranlarıyla kıyaslanarak üstünlüğü vurgulanmıştır. Eyyûb'u Basrâ'nın hadîs hafızları arasında sayan İbn 'Uyeyne, onun gibisine rastlamadığını ifade etmektedir.²³¹

İmam Mâlik'in onunla ilgili “İlmiyle amel edip insanların en âbidi, en zâhidi, en seçkini olduğunu anladıktan ve Resûlullah'a karşı olan hürmetini gördükten sonra ondan yazmaya başladım.” dediği rivâyet olunmaktadır²³².

İbn Avn da Eyyûb es-Sahtiyânî'nin üstünlüğünü kabul ederek onun rivâyetlerini kendi rivâyetlerine tercih etmiştir. Şu'be onu “Fakihlerin efendisi”, İbn Mehdi ise “Basrâ ehlinin hücceti” olarak nitelemektedir. Hakkında Hişam b. Urve (ö. 146/763) “Basrâlılar içerisinde Eyyûb gibisini görmedim”, Mamer de “es-Sahtiyânî, Nâfi'den rivâyette bulunmaktadır, Nâfi hayatta olduğu halde biz Eyyûb ile iktifa ederdik.”²³³ demişlerdir. Ebu Davud (ö. 275/888) da İbn Hanbel'in Eyyûb'u Mâlik'ten üstün tuttuğunu bildirmektedir. İleride de görüleceği üzere *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi ondan rivayette bulunmuştur²³⁴.

Bir defasında Şu'be, ona bir hadîs hakkında sormuş, o da “Onda şüphe ediyorum” deyince, Şu'be “Bana senin şüpheni, başkasının yakîninden daha sevimlidir, daha iyidir”

1988, II, 135; Zehebi, *el-İber fi haber men ğaber*, (thk. Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Besyuni Zağlül,) Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz. I, 132.

²³⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l- evliyâ*, III, s.11.

²³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 414; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 246.

²³² A. mlf., a.g.e., I, 414.

²³³ Fesevi, *el-Ma'rife*, III, 369.

²³⁴ A. mlf., a.g.e., II,109; Ebû Nuaym, a.g.e., III, 4.

demıştır²³⁵. Ayrıca Şu'be; “*Fakihlerin seyyidi olan Eyyûb, bana rivâyette bulundu*”²³⁶. demıştır. Başka bir defasında ise; “*Eyyûb Müslümanların efendisidir,*”²³⁷ diyerek onu övmüştür. Mâlik b. Enes; “*Kendi zamanlarında Irak'ta Eyyûb'ten ve Muhammed b. Sîrîn'den daha önde gelen biri yoktu*”²³⁸ demiş. Başka bir defasında ise “*Eyyûb es-Sahtiyânî, büyük âlimlerden olup ilmiyle amel eden, huşû ile hareket edenlerdendi. İnsanların en âbidi ve en seçkini idi.*”²³⁹ demıştır. İbn Mehdî (ö. 198/813) de “*Eyyûb es-Sahtiyânî Basrâ ehlinin hüccetidir.*” diyerek onu övmüştür. İbn Hibbân (ö. 354/964) ise “*Eyyûb es-Sahtiyânî, Basrâ ehlinin seyyidlerinden, etbâu't-tâbiîn'in âbidi ve fakihlerinden, fazilette, ilimde ve ibâdette meşhur olanlarındandır.*”²⁴⁰ demıştır.

Sonuç itibari ile Eyyûb es-Sahtiyânî, güvenilirliği, celâleti ve itkânı husûsunda ittifak edilen âlimlerdendir. İbn Sa'd'ın; “*Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîste sebt ve sikâ, birçok ilimleri cem' eden âdil, hüccet ve vera' sahibidir*”²⁴¹. *Güvenilir âlimlerden olup onun bir benzeri aranmaz*²⁴², *Eyyûb es-Sahtiyânî gibi âlimlerin şekkî bile diğer bazı âlimlerin yakîninden üstün tutulmuştur*”²⁴³, dediği rivâyet edilmektedir. Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî hadîs almada ve rivâyet etmede aşırı derecede titiz davranmıştır. Nâfi'nin hadîslerini en iyi bilenlerden olup, hadîs ricâllerini ve metinlerini ilk tenkîd edenlerden sayılmıştır. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs tenkidinde ilk meşhur olan Muhammed b. Sîrîn'den sonra gelmektedir. Şu'be, bu tarz ve uslûbu ondan alarak takip etmiştir²⁴⁴. Öyle ki; Ricâl ile ilgili eserlerde, İmam Müslim'in *Sahîh*'inin mukaddimesinde, İbn 'Adiy ve 'Ukayli'nin *Duâfâ*'larında hadîs ve hadîs ricâllerinin tenkidıyla ilgili Eyyûb'un sözleri nakledilir.

Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîsi işittiği şekliyle zikreder ve metnin orjinalliğini koruyarak rivâyette bulunurdu. Bununla ilgili olarak Fesevî (ö. 277/890), “*Süleyman b. Harb, Eyyûb es-Sahtiyânî'yi Nâfi'den rivâyette bulunan diğer râvilere tercih ediyordu. Çünkü Eyyûb, hadîsi işittiği uzun şekliyle edâ ediyordu. Malik ise söylenmeyen şeyi kısaltarak ve bir*

²³⁵ İbn Hacer, a.g.e., I, 414.

²³⁶ Fesevi, a.g.e., II, 109.

²³⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrût, tsz. I, 409, No: 1307.

²³⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, III, 11.

²³⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 398.

²⁴⁰ A. mlf., a.g.e., I, 414-415.

²⁴¹ İbn-Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 246.

²⁴² A. mlf., a.g.e., IX, 246.

²⁴³ Ebû'l-KâsımAli b. el-Hasan b. Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımeşk*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, XXXI, 340.

²⁴⁴ İbn Recep, el-Hanbeli Abdurrahman b. Ahmed, *Camîu'l-ulûm ve'l-hikem*, (thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed), Dâru İbn Cevzî, Riyâd/Cidde, tsz. s. 241-242.

kısmını terk ederek rivâyette bulunduğu için Eyyûb başkasından daha fazla tercih edilir.” şeklinde bir bilgi nakletmektedir²⁴⁵.

Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîsin olmadığı konularda kendi görüşünü beyan etmekten şiddetle kaçınırdı. Hammâd bununla ilgili şu bilgiyi zikretmektedir: İstişâre etmek amacıyla bazı âmirler Eyyûb’ü makamlarına çağırırdı. O da “*Bu konuda bir şey duymadım ki size rivâyette bulunayım.*” derdi. “*Peki, senin görüşün nedir?*” denilince, “*Bu konuda benim herhangi bir görüşüm yoktur.*” derdi²⁴⁶. Bu şekilde davranmaya onun sünnete karşı aşırı titizliğe sevketmiştir²⁴⁷.

1.7. Sünnet ve Bid’âtlere Karşı Tutumu

İtikâdî mezheplerin teşekkülü döneminde yaşayan Eyyûb es-Sahtiyânî, akîde açısından ehl-i sünnetin safında yer almıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ehl-i sünnetin birinin ölüm haberini duyunca, vücudunun bir parçasını kaybetmiş gibi üzüldüğünü söylerdi. İslam’a karşı kılıç çekmede Hâriciler’e benzedikleri için bid’âtçılara da “*Hârici*” sıfatını vermişti. Ayrıca o, bid’âtçıların ictihâtları arttıkça Allah’a uzaklıklarının da artacağını belirtmiştir. Allah’ın semânın fevkinde olmadığını ileri süren Mu’tezile mensuplarını da eleştirerek aslında bu iddîalarıyla O’nun varlığını inkâr etme durumuna düştüklerini ileri sürmüştür²⁴⁸.

Eyyûb es-Sahtiyânî, sünnet husûsunda titiz davranırdı. Bir kimse sünnetten bahsettiğinde “*Sünneti bırak da bize Kur’an’dan bahset derse, bil ki o kimse sapıktır!*” şeklinde hüküm vermiştir. Evzâî (ö. 157/774) Eyyûb es-Sahtiyânî’nin vermiş olduğu bu hükmün sebebini şu rivâyetle açıklamıştır: “*Adamın biri, Mutarrıf b. Abdullah’ın (ö. 95/713-714) yanında, ‘Bize Kur’an’da bulunmayan şeylerden bahsetmeyin!’ deyince Mutarrıf, ‘Vallahi biz, Kur’ân’a bir alternatif getirmiyoruz; sadece Kur’ân’ı bizden daha iyi bilen Resûlullah’ın hadîslerini naklediyoruz’ dedi*”²⁴⁹.

Bid’at ehli ile münasebeti hakkında onun şu tepkisi de dikkat çekicidir: Bir defasında ehli bit’attan biri kendisiyle konuşmak isteyince yarım kelime bile olsa onunla konuşmak

²⁴⁵ Fesevî, *el-Ma’rife*, II, 137.

²⁴⁶ Fesevî, *el-Ma’rife*, II, 137.

²⁴⁷ Muhammed b. Abdulhâdî et-Tetevvî Ebû’l-Hasan Nûruddîn es-Sindî, *Haşiyetu’s-Sindî alâ süneni’n-Nesâî*, Dâru’l-ma’rife, Beyrût, 1986, I, 216.

²⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, III, 10.

²⁴⁹ Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Sünnetin Dindeki Yeri*, (trc. Emin Aşıkkutlu), Nesil Yayınları, İstanbul, 2003, s. 62.

istemediğini ifade etmiştir²⁵⁰. Ayrıca Humeyd el-Mucennid'in (ö. II/VII. ?) anlattığı şu olay da câlib-i dikkattir: “*Amcam vefât ettiğinde Eyyûb es-Sahtiyânî’yi, onu yıkaması için çağırdım. Eyyûb, âdeti üzere örtüyü kaldırıp onu öpmek istedi. Fakat öpmeden geri çekildi. Kendisine ‘Neden öpmedin?’ diye sordum. O da, ‘Onun bid’âtçılarla beraber yürüdüğünü hatırladım.*”²⁵¹ demiştir.

1.8. Hocaları

Eyyûb es-Sahtiyânî, küçük yaştan itibaren ilimle meşgul olmuş; birçok âlimden hadîs dinlemiş ve ilim tahsil etmiştir. Onun istifâde ettiği hocaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Enes b. Mâlik (ö. 93/711)²⁵².
- 2- ‘Amr b. Selime el-Cermî (ö. I/ VII. ?)²⁵³.
- 3- Ebu'l-‘Aliyye Rufey’ b. Mehrân (ö. 93/711)²⁵⁴.
- 4- Ebu Osman Abdurrahman b. Mill en-Nehdî (ö.95/713)²⁵⁵.
- 5- İbrahim b. Meysere et-Tâifî (ö. 132/749)²⁵⁶.
- 6- Ebu Reça ‘İmran b. Milhân el-‘Utâridî (ö. 105/723)²⁵⁷.
- 7- İbrahim b. Murre eş-Şâmî (ö. I/ VII. ?)²⁵⁸.
- 8- Enes b. Sîrîn Mevlâ Enes b. Mâlik (ö. 118/736)²⁵⁹.
- 9- Ebu's-Sa’sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî (ö. 93/711)²⁶⁰.
- 10- el- Hasan b. Ebil-Hasan el-Ensârî (ö. 110/728)²⁶¹.
- 11- Humeyd b. Hilâl el-‘Adavî Ebu Nasr (ö.I/VII. ?)²⁶².
- 12- Hâlid b. Düreyk eş-Şâmî (ö. I/ VII. ?)²⁶³.
- 13- Hâlid b. Mihran el-Basrî (ö. 141/758)²⁶⁴.
- 14- Deysem es-Sedûsî (ö: I/ VII. ?)²⁶⁵.

²⁵⁰ Ebû Nuaym, a.g.e., III, 9.

²⁵¹ Moğultay, *İkmâl*, II, 324.

²⁵² İbnu'l- Esîr, *Usdu'l-ğâbe*, I, s.151.

²⁵³ A. mlf., a.g.e., III, 731.

²⁵⁴ A. mlf., a.g.e. , II, 81.

²⁵⁵ A. mlf., a.g.e., III, 393.

²⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 45.

²⁵⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l- evliyâ*, III,13.

²⁵⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 11.

²⁵⁹ Mizzî, Cemalu'd-din Ebi'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf) Beyrût 1983, III, 346-347.

²⁶⁰ İbnu'l- Esîr, a.g.e., I, 304.

²⁶¹ Ebû Nuaym, a.g.e., III, 13.

²⁶² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 500.

²⁶³ A. mlf., a.g.e., I, 517.

²⁶⁴ A. mlf., a.g.e., I, 533.

- 15- Zekvân Ebû Salih es-Siman (ö. 101/719)²⁶⁶.
- 16- Zûrâre b. Evfâ el-Âmirî el-Basrî (ö. 93/711)²⁶⁷.
- 17- Sâlim b. Abdullah b. Ömer el-Adavî (ö. 106/724)²⁶⁸.
- 18- Ebû Mabed Abdullah b. Kesîr ed-Dârî (ö. 120/737)²⁶⁹.
- 19- Zeyd b. Eslem el-Adavî (ö. 136/753)²⁷⁰.
- 20- Saîd b. Cubeyr el-Esedî (ö. 95/713)²⁷¹.
- 21- Saîd b. Mîna Mevlâ Bahterî²⁷²(ö.I/ VII. ?).
- 22- Abdullah b. Şakîk el-‘Ukaylî el- Basrî (ö. 108/726)²⁷³.
- 23- Ebu Recâ Selman Mevlâ Ebi Kılâbe (ö. 104/ 722)²⁷⁴.
- 25- Şube b. el-Haccâc²⁷⁵ (ö. 160/776)²⁷⁶.
- 26- Ebû'l-Halîl Salih b. Ebî Meryem el-Dube'î (ö. I/ VII. ?)²⁷⁷.
- 27- Ebû'l-Velîd Abdullah b. el-Hâris el-Ensârî (ö. 85/ 703)²⁷⁸.
- 28- Ebû Kılâbe Abdullah b. Zeyd el-Cermî (ö. 104/722)²⁷⁹.
- 29- ‘Abdullah b. ‘Ubeydullah b. Abdillâh b. Ebî Muleyke (ö. 117/735)²⁸⁰.
- 30- Abdurrahman b. el-Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Siddîk (ö. 126/743).²⁸¹
- 31- Abdurrahman b. Hürmüz el-Arac (ö. 117/735)²⁸².
- 32- Ebû Saîd Abdulkerim b. Mâlik el-Cezerî (ö. 127/744)²⁸³.
- 33- ‘Amr b. Dinâr el-Esrem (ö. 126/743)²⁸⁴.
- 34- Osman b. Süleyman b. el-Bettî (ö. II/ VIII. ?)²⁸⁵.
- 35- Ebû Ferve Adî b. Adî b. Amîre (ö. 120/737)²⁸⁶.

²⁶⁵ A. mlf., a.g.e., III, 36.

²⁶⁶ A. mlf., a.g.e., I, 579.

²⁶⁷ A. mlf., a.g.e., III, 147.

²⁶⁸ A. mlf., a.g.e., I, 678.

²⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I, 459.

²⁷⁰ A. mlf., a.g.e., III, 458.

²⁷¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I, 409.

²⁷² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 378.

²⁷³ Mizzî, a.g.e., III, 458.

²⁷⁴ İbn Hacer, a.g.e., III, 426.

²⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, *Mukaddime el- Cerh v'et-ta'dil*, s. 175.

²⁷⁶ İbn Hacer, a.g.e., II, 166-169.

²⁷⁷ A. mlf., a.g.e., IV, 2965.

²⁷⁸ A. mlf., a.g.e., IV, 3353.

²⁷⁹ İbni Hibbân, *es-Sîkât*, VI, 53.

²⁸⁰ Mizzî, a.g.e., III, 458.

²⁸¹ A. mlf., a.g.e., III, 458.

²⁸² Zehebî, *Siyer*, VI, 16.

²⁸³ İbn Hacer, a.g.e., VI, 373.

²⁸⁴ Mizzî, a.g.e., III, 458.

²⁸⁵ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, I, 392.

- 36- Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732)²⁸⁷.
- 37- İkrime b. Hâlid b. el-‘As el-Mahzûmî (ö. 115/733)²⁸⁸.
- 38- İkrime Mevlâ İbn Abbâs Ebî Abdillâh (ö. 104/722)²⁸⁹.
- 39- ‘Ubeydullah b. Amr b. Hafs b. Âs b. Ömer b. Hattâb(ö. 106/724)²⁹⁰.
- 40- ‘Amr b. Saîd el-Kureşî (ö. I/ VII. ?)²⁹¹.
- 41- ‘Amr b. Şuâyb b. Muhammed b. Abdillâh b. ‘Amr b.el-Âs (ö. 118/736)²⁹².
- 42- Ğaylan b. Cerîr el-Ma’velî el-Ezdî (ö. 129/746)²⁹³.
- 43- el-Kâsım b. Rebîâ b. Cevşen el-Ğatafânî (ö. II/ VII. ?)²⁹⁴.
- 44- el-Kâsım b. ‘Asım et-Temîmî (ö. II/ VII. ?)²⁹⁵.
- 45- el-Kâsım b. ‘Avf eş-Şeybânî (ö. II/VII. ?)²⁹⁶.
- 46- el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk (ö. 106/724)²⁹⁷.
- 47- Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî (ö. 110/728)²⁹⁸.
- 48- Ebû Temîme (babası) (ö.II/VII. ?)²⁹⁹.
- 49- Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî (ö. 104/722)³⁰⁰.
- 50- Muhammed b. Sîrin el-Ensârî (ö. 110/728)³⁰¹.
- 51- Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim (ö. 126/743)³⁰².
- 52- Muhammed b. Müslim b. Abdillâh b. Şihab ez- Zührî (ö. 124/741)³⁰³.
- 53- Muhammed b. el-Münkedir b. Abdullâh b. el-Hudeyr (ö. 130/747)³⁰⁴.
- 54- Nafi Mevla İbn Ömer (ö. 117/735)³⁰⁵.
- 55- Harun b. Riâb et-Temîmî (ö. II/VII. ?)³⁰⁶.

²⁸⁶ A. mlf., a.g.e., I, 401.

²⁸⁷ A. mlf., a.g.e., I, 407.

²⁸⁸ İbni Hibbân, *es-Sikât*, V, 231.

²⁸⁹ İbn Hacer, a.g.e., II, 408.

²⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, 458.

²⁹¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, I, 428.

²⁹² A. mlf., a.g.e., I, 441.

²⁹³ A. mlf., a.g.e., I, 469.

²⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 441.

²⁹⁵ A. mlf., a.g.e., VI, 448.

²⁹⁶ A. mlf., a.g.e., VI, 455.

²⁹⁷ A. mlf., a.g.e., VI, 462-463.

²⁹⁸ A. mlf., a.g.e., VI, 482-483.

²⁹⁹ Ebî Hatim, *el-Cerh v'et-Ta'dil*, VII,165.

³⁰⁰ İbn Hacer, a.g.e., VII, 200-202.

³⁰¹ A. mlf., a.g.e., VII, 415-418.

³⁰² Mizzî, a.g.e., III, 458.

³⁰³ Zehebî, *Siyer*, V, 327.

³⁰⁴ İbn Hacer, a.g.e., VII, 444-446.

³⁰⁵ İbn Hacer, a.g.e., II, 619.

³⁰⁶ Mizzî, a.g.e., III, 459.

- 56- Hişâm b. Urve b. ez-Zubeyr b. el-Avvâm (ö. 145/762)³⁰⁷.
 57- Vehb b. Keysân el-Kureşî (ö. 127/744)³⁰⁸.
 58- Yahya b. Saîd b. Hayyân (ö. 145/762)³⁰⁹
 59- Yahya b. ‘Urve b. ez-Zubeyr b. el-Avvâm (ö. II/VII. ?)³¹⁰.
 60- Yahya b. Ebî Kesîr et-Tâî (ö. 129/746)³¹¹.
 61- Yala b. Hakîm es-Sakafî (ö. II/VII. ?)³¹².
 62- Yusuf b. Mâhik b. Buhzâd el-Fârisî (ö. 106/724)³¹³.
 63- Ebu'l- Aliyye el-Berrâ (ö. 90/708)³¹⁴.
 64- Ebu'l-Melîh b. ‘Usâme (ö. 98/716)³¹⁵.
 65- Ebû Yezid el-Medenî (ö.II/VII. ?)³¹⁶.
 66- Hafsa bnt. Sîrîn el-Ensârî (ö. 101/ 719)³¹⁷.
 67- Muaza bnt. Abdillâh el-Adaviyye el-Basriyye (ö. II/VII. ?)³¹⁸.

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin bu hocaları hakkında tek tek bilgi vermek araştırmamızın sınırlarını zorlayacaktır. Bununla birlikte bu hocaları arasından hadîs rivâyet yollarından vasiyyet metodunu ilk kullanan ve kitaplarını vasiyyet yoluyla kendisine bırakan Ebû Kılâbe ile isnâdı yaygınlaştıran ve ilmi çalışmalarında metod olarak birçok noktada kendisini takip edecek olan Muhammed b. Sîrîn'in hayatlarından bahsedilecektir.

1.8.1. Ebû Kılâbe (ö. 104/722)

Tam ismi Abdullah b. Zeyd b. ‘Amr el-Cermî'dir. Ebû Kılâbe künyesi ile meşhur olan Abdullah, Basrâ'da doğmuştur. Tabiûndandır ve sikâ olarak bilinmektedir. Hadîs öğrenmek için Mekke, Medîne, Şam gibi ilim merkezlerini dolaşmıştır. Öyle ki sadece bir hadîsi öğrenebilmek maksadıyla Basrâ'dan Medîne'ye seyahat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Semüre b. Cündeb (ö.58/677), Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre (ö.57/676), Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer (ö.36/656) gibi sahâbîlerden ve bazı

³⁰⁷ İbn Hacer, a.g.e., II, 636.

³⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 459.

³⁰⁹ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³¹⁰ Mizzî, a.g.e., III, 459.

³¹¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, II, 665.

³¹² A. mlf., a.g.e., II, 681.

³¹³ Mizzî, a.g.e., III, 459.

³¹⁴ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³¹⁵ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 280.

³¹⁷ Ebû Bekr İbn Mencûye Ahmed b. Ali, el-Asbahânî, *Ricâlu sahihi müslim*, (thk. Abdullah el-Leysi), Yayınevi ?, Beyrût, tsz, I, 63.

³¹⁸ İbn Mencuye, a.g.e., I, 63.

tâbiîlerden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Katâde b. Diâme, Sâbit el-Bünânî (ö.127/744) Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 129/746), Âsimu'l-Ahvel ve es-Eyyûb es-Sahtiyânî gibi tâbiîler hadîs öğrenmişlerdir. Rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Ebû Kılâbe'nin çok hadîs bilen sikâ bir muhaddis olduğu rivâyet edilmektedir³¹⁹. İsmâil b. İshak el-Kadî Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Ebû Kılâbe'den gelen elli bir rivâyetini bir araya getirerek *Cüz'ün fihi min Ahâdîsi'l- İmam Eyyûb es-Sahtiyânî* adıyla bir hadîs cüzü te'lif etmiştir³²⁰.

Ebû Kılâbe hakkında birçok âlim övgü dolu farklı yorumlarda bulunmuşlardır. İbn Sa'd, onu Basrâ ehlinin ikinci tabakasından saymış, çok sayıda hadîs rivâyet ettiği ve sikâ bir âlim olduğunu belirtmiştir. Talebesi Eyyûb es-Sahtiyânî onun hakkında "*Çok zeki ve çok akıllıdır. Bu şehirde ondan daha âlim birini görmedim.*" dediği rivâyet edilmektedir. Yine hakkında Ömer b. Abdulaziz "*Ey Şâm ehlî bu adam içinizde olduğu müddetçe iyilikler içinde devam edersiniz.*" demiş, İbn Sîrîn de "*Bu benim gerçek kardeşimdir.*"³²¹ demiştir.

Ebû Kılâbe, elli yaşlarında iken kendisine Basrâ kadılığı teklif edilmişse de bu görevi kabul etmemiştir. Bu baskılardan kurtulmak için Yemâme'ye, daha sonra da Dâriyyâ'ya kaçtığı ve burada amcasının oğlunun yanına yerleştiği rivâyet edilmektedir³²². Buna rağmen kadılığı kabul etmesi için yapılan aşırı baskı ve ısrar karşısında bu defa Halîfe Abdülmelik b. Mervân'dan yardım istemeye mecbur olmuş, onun müdahalesi üzerine bu işten kurtulabilmiştir. İsmail b. Uleyye'den rivâyet edildiğine göre, Eyyûp es-Sahtiyânî, Ebû Kılâbe'nin insanlara âdil davranmak sûreti ile kadılık görevini en iyi şekilde yapacağına inandığından dolayı kendisine bu teklifi götürmüştür. Ebû Kılâbe ise, denize düşenin her an için boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğini söyleyerek görevin mânevî sorumluluğundan korktuğunu ifade etmiştir. Ebû Kılâbe'nin vefâtından önce gözlerini kaybettiği, daha sonra felç olduğu bildirilmektedir. Bütün bunlara rağmen halinden şikâyet etmeksizin Allah'a hamd ettiği, şükrettiği sürece dünyanın insana zarar veremeyeceğini söylediği rivâyet edilmektedir. Halîfe Ömer b. Abdülazîz döneminde de

³¹⁹ Zehebî, *Siyer*, IV, 468,469.

³²⁰ İsmail b. İshâk el-Kâdî, *Cüz'ün fihi min ahâdîsi'l- İmam Eyyûb es-Sahtiyânî*, (thk. Süleyman b. Abdülazîz el-Ureynî) Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, 1997, s. 25-88.

³²¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 306-309.

³²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 545.

yaşayan Ebû Kılâbe'nin hastalığı sırasında Halîfe Ömer b. Abdülazîz tarafından ziyaret edilerek, sabır tavsiyesinde bulunulmuştur³²³.

Ebû Kılâbe hicrî 104 veya 105, milâdi 722 veya 723 yılında Dâriyyâ'da vefât etmiştir³²⁴. Ölümünden sonra kitaplarının talebesi Eyyûb es-Sahtiyânî'ye verilmesini vasiyet etmiştir³²⁵.

1.8.2. Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729)

Babası Sîrîn, İnan'ın Cerçerâyâ kasabasındandır. Hâlid b. Velîd'in Aynüttemr'i fethi esnasında elde edilen esirlerdendir. Enes b. Mâlik, ganimet olarak kendi payına düşen Sîrîn'i mükâtebe usulüyle âzat etmiştir. Annesi Safiyye ise Hz. Ebû Bekîr'in âzatlısıdır. Muhammed b. Sîrîn, hicrî 34 milâdi 654 yılında Basrâ'da dünyaya gelmiştir. O, tabiûn neslinden olup rüyâ tabiriyle tanınmakla birlikte hadîs ve fıkıh âlimidir. Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Adi b. Hâtim (ö. 68/687), İbn Zubeyr, Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 49/669) gibi sahâbîlerden, Abîde es-Selmânî ve Kâdî Şüreyh gibi tâbiîlerden ilim tahsil etmiştir. Kendisinden de Şa'bî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Yunus b. Ubeyd, İbn Avn, Süleyman et-Teymî (ö. 177/793), Davud b. Ebî Hind (ö. 140/757), Hâlid el-Hazzâ (ö. 141/758) başta olmak üzere birçok âlim istifâde etmiştir³²⁶. Geçimini ticaretle sağlayan İbn Sîrîn'in, bir ticaretinde 40.000 dirhem kâr ettiği halde içinde şüphe olduğu için o kârı terk edip bıraktığı rivâyet edilmektedir³²⁷. Bunu satın aldığı gıda maddesinde kerih gördüğü bir şey olduğu kendisine söylenince bıraktığı ya da sadaka olarak dağıttığı söylenmektedir. Bir alışverişinde meydana gelen kaybindan dolayı borcunu ödeyemediği, hapse atıldığı ve vefâtından sonra 40.000 dirhem borcu oğlu Abdullah tarafından ödendiği rivâyet edilmektedir³²⁸. İbn Sîrîn, Abdullah b. Zübeyr döneminde hac görevini ifa etmiştir. İbn Sîrîn'in yumuşak huylu, mütevâzı, cömert ve takvâ sahibi bir kimse olduğu kaydedilmektedir. Kardeşleri Yahyâ, Ma'bed, Enes ve Hafsâ da güvenilir râvilerdendir.

³²³ A. mlf., a.g.e., XIV, 547.

³²⁴ İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdillâh b. Müslim, *el-Maârif* (thk. Servet Ukkâşe), Dâru'l-Meârif, tsz. s. 446; Zehebî, *Siyer*, IV, 468-475.

³²⁵ Zehebî, *et-Tezkîretu'l-huffâz*, I-V, I, 73; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 183-185; Buhârî, Ebû Abdillâh İsmail b. İbrahim, *et-Târîhu'l-kebîr*, Beyrût, V, 92; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 446; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II, 282-289.

³²⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 280.

³²⁷ Fesevî, *el-Ma'rîfe*, II, 54-64.

³²⁸ İbn Sa'd, a.g.e., IX, 197.

“İmam, Hâfiz” gibi unvanlarla anılan İbn Sîrîn’in; tefsir, şiir ve hesap bilgisiyle meşhur olmakla birlikte ilmî şahsiyetinde hadîs ilmî ve fıkıh daha ağır basar. İbn Avn; “Dünyada şu üç kişi gibisini görmedim: Irak’ta Muhammed b. Sîrîn, Hicaz’da el-Kâsım b. Muhammed Şam’da ise Recâ b. Hayve b. Cervel (ö. 112/730). Bunlar arasında da Muhammed gibisi yoktur.”³²⁹ demiştir. Ayrıca İbn Sîrîn, İbn Avn, İbn Maîn, el-İclî, İbn Sa’d, İbn Medîni, Hammâd b. Zeyd gibi âlimler tarafından hadîs, fıkıh ve diğer ilim dallarında, ilmî seviyesinin yüksekliğinden dolayı kendisinden övgüyle bahsedilmiştir³³⁰. Hadîslerin güvenilir râvilerden alınması husûsunda titiz davranan İbn Sîrîn’in güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak edilmiş olup rivayetleri *Kütüb-i Sitte*’de yer almaktadır³³¹.

İlk dönemlerde daha çok muhaddis ve fakîh olarak tanınan İbn Sîrîn’in sonraki yüzyıllarda ilk rüyâ tabircilerinden biri olarak anılması dikkat çekmektedir. İbn Sa’d, Halîfe b. Hayyât, Ahmed b. Hanbel ve Hatîb el-Bağdâdî onun rüyâ tabirciliğinden hiç söz etmezken, Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/874), el-Câhiz (ö. 276/889) ve Ebû Nuaym (ö. 430/1038) konuyla ilgili rivâyetlerine yer verirler. İbn Hallikân, rüyâ tabiri konusunda geniş bilgisi olduğuna ve birkaç rüyâ tabirinden örnek veren Zehebî de onun bu husûstaki kabiliyetine işaret ederler. İbn Haldûn, İbn Sîrîn’in bu alanda en meşhur âlimlerden biri olduğunu, tabircilikle ilgili kurallarının nesilden nesile nakledilegeldiğini belirtir. İlk kaynaklar, İbn Sîrîn’in rüyâ tabiriyle ilgili eser yazıp yazmadığı husûsunda bilgi vermemekle birlikte İbnü’n-Nedîm onun *Tabîrû’r-Rü’yâ*, Rûdânî de *İbâretü’r-Rü’yâ* adlı bir eseri olduğunu kaydeder. İbn Sîrîn, 9 Şevval 110 hicrî ve 15 Ocak 729 milâdi tarihinde vefât etmiştir³³².

1.9. Öğrencileri

Birçok öğrenci, Eyyûb es-Sahtiyânî’den hadîs dinlemiştir. Onlardan bazılarının isimleri şöyledir:

- 1- Hammâd b. Seleme b. Dinâr (ö. 167/783)³³³.
- 2- Hammâd b. Yahya el-Ebbeh (ö. II/VIII. ?)³³⁴.

³²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbû’t-Tehzîb*, VII, 202.

³³⁰ A. mlf., a.g.e., VII, 201-202.

³³¹ Fesevî, *el-Ma’rife*, II, 54-64; Ebu’l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya’kub İshak b. Nedîm, *el-Fihrist*, Matbaatü’l-İstikâme, Kahire, tsz s. 453; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, II, s.263-282; Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sabîr el-Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu bağdâd medinetu selâm*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf), 2001, III, 283-293; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, III, 241-248.

³³² İbn Nedim, *el-Fihrist*, s.385; İbn Hacer, a.g.e., III, 585-587.

³³³ İbn Hacer, *Tehzîbû’t-Tehzîb*, I, 481.

³³⁴ A. mlf., a.g.e., I, 486.

- 3- Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl el-Huzâî (ö. 142/759)³³⁵.
- 4- İbrahim b. Tahmân el Horasânî (ö. 168/784)³³⁶.
- 5- Cerîr b. Hazm b. Zeyd el-Ezdî (ö. 170/786)³³⁷.
- 6- Hâtim b. Verdân es-Sa'dî (ö. 184/800)³³⁸.
- 7- el-Hâris b. 'Umeyr el-Basrî (ö. II/VII. ?)³³⁹.
- 8- el-Hasan b. Ebî Ca'fer el-Cufrî (ö. 167/783)³⁴⁰.
- 9- el-Hüseyn b. Vâkîd el-Mervezî (ö. 159/775)³⁴¹.
- 10- el-Hakem b. Sinan el-Bâhilî el-Kırebî (ö. II/VII. ?)³⁴².
- 11- Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî (ö. II/VII. ?)³⁴³.
- 12- Zeyd b. Hibbân (ö. 158/774)³⁴⁴.
- 13- Serrâd b. Mücaşşîr (ö. 165/781)³⁴⁵.
- 14- Said b. Ebî Arûbe (ö. 156/772)³⁴⁶.
- 15- Süfyân b. Said es-Sevrî (ö. 161/777)³⁴⁷.
- 16- Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813)³⁴⁸.
- 17- Süfyân b. Musa el-Basrî (ö. II/VII. ?)³⁴⁹.
- 18- Süleyman b. Mihrân el-Esedî (ö. 147/764)³⁵⁰.
- 19- Semmâk b. Atiyye el-Mirbedî (ö. II/VII. ?)³⁵¹.
- 20- Sellâm b. Ebi Mutî el Huzaî (ö. 164/780)³⁵².
- 21- Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776)³⁵³.
- 22- Âsım b. Hilâl el-Bârikî el-Basrî (ö. II/VII. ?)³⁵⁴.

³³⁵ A. mlf., a.g.e., I, 493.

³³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 69.

³³⁷ A. mlf., a.g.e., I, 294.

³³⁸ A. mlf., a.g.e., I, 325.

³³⁹ A. mlf., a.g.e., I, 335.

³⁴⁰ A. mlf., a.g.e., I, 351.

³⁴¹ A. mlf., a.g.e., I, 438.

³⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 459.

³⁴³ İbn Hacer, a.g.e., I, 480.

³⁴⁴ A. mlf., a.g.e., I, 661.

³⁴⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, I, 198.

³⁴⁶ Mizzî, a.g.e., III, 459.

³⁴⁷ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³⁴⁸ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³⁴⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahih-i Müslim*, I, 63.

³⁵⁰ Mizzî, a.g.e., III, 459.

³⁵¹ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³⁵² İbn Mencûye, a.g.e., I, 63.

³⁵³ A. mlf., a.g.e., I, 81.

³⁵⁴ Mizzî, a.g.e., III, 459.

- 23- Abbâd b. Mansur en-Nâcî (ö. 152/769)³⁵⁵.
- 24- Abdullah b. Avn b. Ertabân el-Müzenî (ö. 152/769)³⁵⁶.
- 25- Abdusselâm b. Harb (ö. 187/802)³⁵⁷.
- 26- Abdulazîz b. Abdullah b. Ebi Seleme el-Mâcişûn (ö. 164/780)³⁵⁸.
- 27- Abdulazîz b. Abdissamed el-Basrî (ö. 187/802)³⁵⁹.
- 28- Abdulazîz b. el-Muhtar ed-Debbâğ (ö. II/VIII. ?)³⁶⁰.
- 29- Abdulmelik b. Abdulazîz b. Cüreyc el-Enevî (ö. 150/767)³⁶¹.
- 30- Abdulvâris b. Saîd b. Zekvân el-Anberî (ö. 180/796)³⁶².
- 31- Abdulvehhâb b. Abdulmecîd es-Sekafî (ö. 194/809)³⁶³.
- 32- Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Ömer el-Hattâb (ö. 140/757)³⁶⁴.
- 33- Ubeydullah b. Amr er-Rake'l-Esedî (ö. 180/796)³⁶⁵.
- 34- Ubeydullah b. el-Vâzi' el-Kilâbî (ö. II/VIII. ?)³⁶⁶.
- 35- A'rabî b. Salih el-Hicâm (ö. II/VIII. ?)³⁶⁷.
- 36- Ali b. Mubârek el-Hunâî (ö. II/VIII. ?)³⁶⁸.
- 37- Amr b. Dinâr (ö. 126/743)³⁶⁹.
- 38- Amr b. Ebî Kays er-Râzî (ö. II/VIII. ?)³⁷⁰.
- 39- Fedâle b. Husayn (ö. II/VIII. ?)³⁷¹.
- 40- Katâde b. Diâme (ö. 110/728)³⁷².
- 41- Kutn b. Ka'b el-Kutâî (ö. III/VII. ?)³⁷³.
- 42- Gülsüm b. Cevşen (ö. II/VIII. ?)³⁷⁴.

³⁵⁵ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 459.

³⁵⁷ A. mlf., a.g.e., III, 459.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, I, 359.

³⁵⁹ A. mlf., a.g.e., I, 359.

³⁶⁰ A. mlf., a.g.e., I, 360.

³⁶¹ A. mlf., a.g.e., I, 366.

³⁶² İbn Mencûye, *Ricâlu Sahih-i Müslim*, I, 444.

³⁶³ A. mlf., a.g.e., I, 63.

³⁶⁴ A. mlf., a.g.e., I, 63.

³⁶⁵ A. mlf., a.g.e., I, 63.

³⁶⁶ İbn Hacer, a.g.e., I, 381.

³⁶⁷ A. mlf., a.g.e., I, 400.

³⁶⁸ A. mlf., a.g.e., I, 418.

³⁶⁹ Mizzî, a.g.e., III, 460.

³⁷⁰ A. mlf., a.g.e., III, 460.

³⁷¹ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, V, 125, No: 562.

³⁷² A. mlf., a.g.e., III, 460.

³⁷³ Buhârî, a.g.e., VII, 190.

³⁷⁴ Mizzî, a.g.e., III, 460.

- 43- Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795)³⁷⁵.
- 44- Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö. 150/767)³⁷⁶.
- 45- Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî (ö. 110/728)³⁷⁷.
- 46- Muhammed b. Abdurrahman ed-Tafavî el-Basrî (ö. II/VIII. ?)³⁷⁸.
- 47- Mu'temir b. Süleyman et-Teymî el-Basrî (ö. 187/802)³⁷⁹.
- 48- Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (ö. 154/770)³⁸⁰.
- 49- Nuh b. Kays el-Hadanî et-Tahî (ö. 184/800)³⁸¹.
- 50- Hişâm b. Hassan el-Ezdî el-Kurdusî (ö. 147/764)³⁸².
- 51- Hişâm b. Ebî Abdillah (ö. 154/770)³⁸³.
- 52- Vuheyb b. Hâlid b. 'Aclan el-Bâhilî (ö. 165/781)³⁸⁴.
- 53- Yahya b. Ebî Kesîr et-Tâî (ö. 132/749)³⁸⁵.
- 54- Yahya b. Saîd b. Hayyân (ö. 145/762)³⁸⁶.
- 55- Yezîd b. İbrahim et-Tusterî (ö. 163/779)³⁸⁷.
- 56- Yezîd b. Zurey' (ö. 182/798)³⁸⁸.
- 57- Ebû Cafer er-Râzî et-Temîmî (ö. 160/776)³⁸⁹.
- 58- İsmail b. İbrahim b. Miksem el-Esedî (ö. 193/808)³⁹⁰.

Eyyûp es-Sahtiyânî'nin ilim meclislerine en fazla devam eden ve kendisi hakkında en iyi bilgiye sahip olduğu ifade edilen öğrencisi Hammâd b. Zeyd ile ve yine hadîste "Emîru'l-Mü'minîn" olarak şöhret kazanmış olan Süfyan es-Sevrî gibi öğrencilerinin hayatlarından bahsedilecektir.

³⁷⁵ Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Esâmî ve'l-kunâ* (thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî') Mektebetu Dari'l-Aksâ, Kuveyt, 1985, II, 107.

³⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, 460.

³⁷⁷ A. mlf., a.g.e., III,460. Aynı zamanda hocasıdır.

³⁷⁸ A. mlf., a.g.e., III,460.

³⁷⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîh-i Müslim*, I, 63,

³⁸⁰ Mizzî, a.g.e., III, 460.

³⁸¹ A. mlf., a.g.e., III,460.

³⁸² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 197.

³⁸³ A. mlf., a.g.e., VIII, 198.

³⁸⁴ A. mlf., a.g.e., VIII, 177.

³⁸⁵ A. mlf., a.g.e., VIII, 301.

³⁸⁶ Mizzî, a.g.e., III, 460.

³⁸⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 318.

³⁸⁸ A. mlf., a.g.e., VIII, 335.

³⁸⁹ Mizzî, a.g.e., III, 460.

³⁹⁰ A. mlf., a.g.e., III, 459.

1.9.1. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795)

Tam adı Ebû İsmâîl Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezrak el-Ezdî'dir. Zamanının hadîs hâfızlarından ve kıraât âlimlerindedir. Rivâyetlerin çoğuna göre (98/717) yılında dünyaya gelmiştir. Dedesi Dirhem, Sicistanlı esirlerden olup babası Zeyd de Ebû Cerîr Hâzim b. Hâzim'in kölesiydi. Hâzim ölünce oğulları onu âzat ettiler. Ezdî nisbesini, mevlâsı olduğu ailenin Ezdoğulları'na mensubiyeti sebebiyle aldığı anlaşılmaktadır. Hammâd b. Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî'nin önde gelen ve onun rivâyetlerini nakilde en sağlam olan talebesidir. Yirmiyıl onun ilmi meclislerinde bulunmuştur. Bazı âlimlere göre Hammâd b. Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî'den yazan tek kişidir. Hammâd b. Zeyd, Sâbit el-Bünânî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Enes b. Sîrîn, 'Amr b. Dînâr (ö. 250/864), Ebû İmran el-Cüvenî (ö. 128/745), Muhammed Ziyad el-Kureşî el-Cumehî (ö. 120/738), Ebu Hamza ed-Dubeî (ö. II/VII. ?) gibi tâbiûn neslinin ileri gelenlerinden hadîs tahsil etmiştir. Ayrıca o, kıraât-ı seb'a imamlarından olan Âsım b. Behdele (ö. 128/745), Ebû Ma'bed İbn Kesîr (ö.120/738) ve Ebû Amr b. Âlâ'dan (ö. 157/773) bazı kıraât vecihlerini rivâyet etti. Kendisinden ise hocalarından İbrâhim b. Ebî Able (ö. 52/672), Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. Haccâc ile Süfyân b. 'Uyeyne, (ö. 198/813), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Veki' b. Cerrâh (ö. 96/714), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813), Ali b. el-Medîni hadîs, Şeybe b. 'Amr b. Meymûn el-Missîsî de kıraât rivâyet etmiştir. Hammâd'ın rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Hammâd b. Zeyd'in gözlerini ne zaman kaybettiği bilinmemektedir. Yahyâ b. Maîn, Eyyûb es-Sahtiyânî'den sadece Hammâd'ın hadîs yazdığını söylemiştir. İbn Hacer el-Askalânî de bu bilgiye dayanarak onun doğuştan âmâ olmadığı ve hayatının belli bir döneminden sonra gözlerini kaybettiği neticesini çıkarmaktadır. Zehebî onun âmâ olmasının hayatının sonlarına doğru meydana geldiğini belirtirse de İbn Hibbân, onun a'mâ olması sebebiyle bütün hadîsleri ezberden okuyarak rivâyet ettiğini söylemiştir³⁹¹.

ez-Zehebî, İbn Sa'd ve Ebû'l-Hasan el-'İclî, ezberinde 4000 kadar hadîs bulunduğunu, rivâyetlerinde onları ezbere okuduğunu ve kitâbette bulunmadığını belirttikleri Hammâd b. Zeyd'i, sikâ olarak değerlendirmişlerdir. Abdurrahman b. Mehdî, sünneti ve fikhî ondan daha iyi bilen bir kimseyi görmediğini söylemiştir. Yahyâ b. Maîn de Eyyûb es-Sahtiyânî'den gelen en sağlam rivâyetlerin Hammâd'ın rivâyetleri olduğunu kaydetmiştir. Hammâd'ın Ebû Hanîfe (ö. 150/767) hakkında olumsuz bir tavır ortaya koyduğu, onun sünneti yıkmak için hadîsleri birbiriyle karşılaştırmaya kalktığını söylediği

³⁹¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 456-460,

rivâyet edilmiştir. Bazı âlimler, “*Hammâdeyn*” olarak anılan Hammâd b. Zeyd b. Dirhem ile Hammâd b. Seleme b. Dînâr (ö. 167/783) 'ı mukâyese etmiş; genelde Hammâd b. Zeyd'in hadîste daha sağlam ve güçlü, Hammâd b. Seleme'nin ise daha dindâr bir kişi olduğunu belirtmişlerdir. Aralarındaki farkı dirhemle dinâr arasındaki farka benzeten görüş de aynı anlayışla yorumlanmıştır. Hammâd b. Zeyd 19 Ramazan 179 hicrî, 6 Aralık 795 milâdi tarihinde vefat etmiştir³⁹². Cenâze namazı, Basrâ Vâlisi İshâk b. Süleyman b. Ali el-Hâşimî tarafından kıldırılmıştır. Bu tarih, 17 Ramazan 177 hicrî ve 26 Aralık 793 milâdi olarak da zikredilmektedir³⁹³.

1.9.2. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777)

Süfyân es-Sevrî'nin tam adı, Süfyân b. Saîd b. Mesrûk el-İmam Şeyhû'l-İslam Ebû Abdullah es-Sevrî el-Kûfi'dir. Hadîste mü'minlerin emîri olarak tanımlanmaktadır³⁹⁴. İclî ve daha başkalarına göre hicrî 97 milâdi 715 yılında doğmuştur³⁹⁵. es-Sevrî, etbaû't-tabîîn tabakasındandır. Babasından, Ebû İshak eş-Şeybânî, Ebû İshak es-Sabiî, Abdulmelik b. 'Umeyr (ö. 136/753), İsmail b. Ebî Hâlid (ö. 146/763), Habîb b. Ebî Sâbit, el-Esved b. Kays, İbn 'Aclân ve İbn el-Munkedir gibi âlimlerden hadîs almıştır. İbnü'l-Mubârek, Yahya el-Kattân, İbn Vehb, Veki, el-A'meş, Evzâi, Mâlik, İbn 'Uyeyne gibi birçok hadîs âlimi ve tabîîn de ondan hadîs almıştır³⁹⁶.

Şube, İbn 'Uyeyne, Ebû 'Âsım onun için “*Süfyân es-Sevrî hadîste emîrû'l-müminîndir.*”³⁹⁷ demiştir. Ayrıca İbnü'l-Mübârek “*Bin yüz şeyhten hadîs yazdım, bunlar içerisinde Sevrî'den daha faziletlisini görmedim demiştir*”³⁹⁸. İbn Ebî Zi'b onun hakkında “*Tabîünden Süfyân'a benzeyeni görmedim*”³⁹⁹, İbn Mehdî de; “*Vehb, hıfz'da Süfyân'ı Mâlik'e tercih ederdi.*”⁴⁰⁰ demiştir. Süfyân es-Sevrî hicrî 161, milâdi 777 yılında Basrâ'da vefât etmiştir⁴⁰¹.

³⁹² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 25

³⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, s, 287-288; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 228-229; İbn Recep, *Şerhu ilel*, I, 189-192.

³⁹⁴ Zehebî, a.g.e., I, 151,152.

³⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 400.

³⁹⁶ Zehebî, a.g.e., I, 151,152; Ebû Zehv, *Hadîs ve Hadîsçiler*, s. 314; İbn Hacer, a.g.e., III. 398; İbn Sa'd, a.g.e., VIII, s. 492.

³⁹⁷ İbn Hacer, a.g.e., III, 399.

³⁹⁸ A. mlf., a.g.e., III, 399.

³⁹⁹ A. mlf., a.g.e., III, 399.

⁴⁰⁰ A. mlf., a.g.e., III, 400.

⁴⁰¹ A. mlf., a.g.e., III, 400.

1.10. Tabakası

Hadîs ilminde İbn Hacer'e⁴⁰² göre râvilerin mertebeleri ve tabakaları on ikiye ayrılmaktadır. Bu tasnife göre Eyyûb es-Sahtiyânî, küçük tabîin tabakasındandır⁴⁰³. Ali b. el-Medînî, Nâfi'nin ashabını dokuz tabakaya, Nesâî ise on tabakaya ayırmıştır. Ali b. el-Medînî ve en-Nesâî bu tabakaların birinci tabakasinda Eyyûb es-Sahtiyânî'yi ve onunla beraber Abdullah b. Ömer, Malik b. Ömer b. Nâfi'i de bu tabakadan saymıştır⁴⁰⁴.

⁴⁰² İbn Recep, *Şerhu' ilel*, II, 615; Ali b. Abdillâh es-Sayyâh, *Ma'rifu ashâbi Eyyûp*, y.y. 2007, s. 14-77; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II, 72.

⁴⁰³ İbn Hacer, a.g.e., II, 72; Zehebî, *Siyer*, III, 16.

⁴⁰⁴ İbn Recep, a.g.e., II, 615; Musa Hemmâm Abdurrahman, *Merâtibu's-sikat*, Mektebetu'l- Rüşd, Riyâd, 2012, s. 229-231.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Kitâbet, İcâzet, Kırâât ve Vasiyyet gibi kullandığı ve kullanılmasını uygun gördüğü rivâyet metodları yanında hadîs tahammül ve edâ yöntemlerini de farklı bir şekilde değerlendirmeye tabi tuttuğu görülmektedir. Nitekim çok rivâyet etmesi; ilmî derinliği ve uslûbu gibi durumları göz önünde bulundurarak râvîleri ta'dilde bulunmuştur. Yine onun, günahkâr, yalancı ve müfteri olması gibi durumlarda da râvîleri cerh etme yolunu tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca âli isnâd kullanması, sikâ olan ve zâbit olana rivâyette bulunması, kısa senedler kullanması gibi edâ ve tahammül yöntemlerini de kullandığını görmekteyiz. Bundan dolayı bu bölümde onun kullandığı veya kullanılmasını uygun gördüğü hadîs tahammül yollarından bahsedeceğiz.

2.1. Kullandığı Rivâyet Metodları

İslâm dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağı olan hadîse fevkalade ehemmiyet veren Müslümanlar, onun hangi yolla öğrenildiğinin tespitine, bunun belli teknik terimlerle sonraki nesillere de bildirilmesine çok önem vermişlerdir. Söz konusu hadîs öğrenme ve öğretme (tahammül ve edâ) yolları işte bu dikkatin belgeleri mahiyetindedir. Muhaddisler, hadîslerin sekiz surette tahammül edileceğini belirtmişlerdir. Hadîslerin bir hocadan öğrenilip rivâyet edilmesini ifade eden tahammülü'l-hadîs yolları önem arz etmektedir⁴⁰⁵.

Hadîs rivâyet târîhinde hadîs tahammül ederken râvîler çeşitli yollar kullanmışlardır. Hemen hemen bütün hadîs usûlü kitapları, bu konuda sekiz metottan söz etmektedir. Bu sekiz metodun öncelik ve değer sıralamasında da neredeyse ittifâk vardır. Bunlar sırasıyla; Semâ, Kırâât, İcâzet, Münâvele, Kitâbet, İ'lâm, Vasiyyet ve Vicâde'dir⁴⁰⁶.

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîs tahammül metodları yanında hadîs tahammül ve edâ yöntemlerini de görmekteyiz. Bundan dolayı bu kısımda onun kullandığı veya kullanılmasını uygun gördüğü hadîs tahammül yollarından bahsedeceğiz.

⁴⁰⁵ İsmail Lütî Çakan, *Hadîs Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

⁴⁰⁶ Ebu'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-sema'* (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Dâru't-Turâs, Kâhire, 1970, s. 68.

2.1.1. Hadîs tahammül yolları

Sahâbe, bilgilerini bizzat Resûlullah'tan işiterek, görererek veya sahâbî arkadaşlarından duyarak öğrenmekteydi. İlk dönemde onlar bu emrin muhatabı olarak “Benden bir şey yazmayınız. Kim benden Kur'an'dan başka bir şey yazdı ise onu imha etsin. Benden rivâyet ediniz bir beis yoktur. Kim benim üzerime kasden yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.”⁴⁰⁷ Öğrendiklerini genellikle ezberleme yoluyla muhâfaza ediyor; bazen de pekiştirmek amacıyla müzâkereler yapıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde yaşayan hadîs âlimleri, *tahammül*⁴⁰⁸ ve *edâ*⁴⁰⁹ metodlarını geliştirerek önemli tedbirler almışlardır. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîsi iyi tetkik eden; hocalarının hadîslerini temyîz kabiliyeti olan ve kendi şeyhlerinin rivâyetlerini iyi bilen âlimlerden idi. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîs tahammül yollarının bazılarını şu şekilde kullandığını zikredebiliriz:

2.1.1.1. Kırâât

Sözlükte “okumak” anlamına gelen kırâât kelimesi, terim olarak hadîs öğrenim ve öğretim yollarından biri olup “el-kerâe ale'ş-şeyh” şeklinde de geçmektedir. Bu metotla hadîs almak isteyen öğrenci, hocasına onun rivâyetlerini okumak suretiyle kontrol ettirip rivâyet hakkını elde eder. Muhaddislerin çoğunluğu “bir şeyi bir kimseye sunmak, göstermek” mânasındaki arz terimini kırââtla eş anlamlı olarak kullanmışlardır⁴¹⁰. Hâkim en-Nîsâbü'rî'ye göre arz, hadîslerin okunmaksızın hocaya gösterilmesi ve hocanın da bunları inceleyip onaylamasıdır⁴¹¹. Hafızadan veya bir metinden, şeyhinin hadîslerini okur, onun tasvîbini alır. Hoca okunanları dinler, gerekli yerlerde müdahalede bulunur, tashihler yapar. Bu bir nevi ilim arzı olmaktadır. Hoca hafızasından veya elindeki muteber metninden (asıl) okunanları takip eder. Bu tür bir ilim meclisi, birkaç kişiden ibâret değildir. Okuyan kişi; “Bu hadîsi falanca hocaya okudum: قرات علي فلان” cümlesiyle başkalarına bu hadîsleri verme hakkına sahiptir. Dersi dinleyenler de “Falanca hocanın huzurunda bu hadîsler ona okundu, biz de dinledik / قريء علي فلان و نسمع” cümleleri ile başkalarına rivâyete izin almış ve hadîsleri vermiş olurlar⁴¹². Eyyûb es-Sahtiyânî'nin, hadîsin tahammül yollarından biri olan arz metodunun kullanılmasında bir beis görmeyip

⁴⁰⁷ Müslim, *Sahih*, IV, 2298.

⁴⁰⁸ *Tahammül*: Hocadan hadîs öğrenme hadîs alma. Bknz. İbn Hacer, *Şerhu nuzheti'n-nazar*, (thk. Nefis Ahmed Musbahî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2011. s. 166.

⁴⁰⁹ *Edâ*: Bir hadîsi usûlüne uygun olarak başkasına nakletmek. İbn Hacer, a.g.e. s. 166..

⁴¹⁰ Kâdî İyâz, *el-İlma'*, s. 70-79; Ebubekir Sifil, “ Kırâât”, *DİA*, XXV, 433.

⁴¹¹ Hâkim, *Ma'rife*, 256-257

⁴¹² Kâdî İyâz, a.g.e., s. 70-79.

izin verdiği kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmıştır. Bu konu ile ilgili Eyyûb es-Sahtiyânî'den gelen rivâyetlerde bildirildiğine göre Yakûp, Ahmed b. Hanbel'den: "Abdurrezzak bize Ma'mer'in şöyle dediğini anlattı: Eyyûb es-Sahtiyânî, kendisine ilmin arz edilmesine izin veriyordu, Mansur b. el-Mu'temir de arzda bir beîs görmüyordu."⁴¹³ dediği rivâyet edilmektedir. Şube'nin "Eyyûb es-Sahtiyânî ve Mansur'a kıraât hakkında sorulunca, kıraât ile rivâyet hakkında olumlu fikir beyan ettiler." şeklinde söylediği rivâyet edilmiştir⁴¹⁴. Mamer'in de Mansur, Eyyûb ve Zührî hakkında "Onlar, arzı uygun görüyorlardı." dediği rivâyet edilmiştir⁴¹⁵.

2.1.1.2. İcâzet

İcâzet, hocanın rivâyet hakkına sahip olduğu hadîsi/hadîsleri veya hadîs kitabını, rivâyet etmesi için bir kimseye sözlü veya yazılı olarak izin vermesidir. Bu usûl, başlangıçtaki bazı itirazlara rağmen hadîs öğrenme yollarından biri olmuştur. Artık izin verilen kimse, o hadîsi/hadîsleri veya hadîs kitabını o hocadan rivâyet edebilmiştir⁴¹⁶. Hasanul-Basrî, Nâfi', Zührî, Katâde, Eyyûb es-Sahtiyânî, Süfyân b. 'Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Şâfi' (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel gibi mutekaddim âlimler icâzet metodunu hadîs öğrenme yollarından biri olarak kabul etmişlerdir⁴¹⁷. Resûlullah (s.a.s)'ın Abdullah İbn Cahş'a bir mektup yazıp, mühürleyerek bir gazveye gönderdiği ve iki günlük yol yürüdüktan sonra açıp bakmalarını tavsiye ettiği rivâyet, icâzet'in temelini teşkil etmektedir⁴¹⁸.

2.1.1.3. Kitâbet

Kitâbet, sahâbe ve büyü k tâbîler zamanında hadîslerin yazılmasını ifade eden bir terimdir. Sözlükte "yazmak, yazı ile tesbit etmek" mânasında masdar olup kitâbetü'l-hadîs, takyîdü'l-hadîs, takyîdü'l-ilm şekillerinde de kullanılır⁴¹⁹. Bir hadîs tahammül metodu olarak kitâbet, hocanın bir veya birkaç hadîsini yazarak öğrencisine göndermesine denir⁴²⁰.

⁴¹³ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 827.

⁴¹⁴ A. mlf., a.g.e., II, 828.

⁴¹⁵ A. mlf., a.g.e., II, 89. Fesevî'nin el-Kifâye'den rivâyetle nakil etmiştir. s. 352.

⁴¹⁶ Irâki, Zeynuddin Abdurrahman b. Hüseyin, *et-Takyîdu ve'l-İdâh Şerhu ulumi'l-hadis mukaddimetu ibn Salah*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfe, Beyrût, 1993, s. 168.

⁴¹⁷ el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, II, s. 314.

⁴¹⁸ A. mlf., a.g.e., II, s. 312.

⁴¹⁹ Yücel, "Kitâbet", *DİA*, XXVI, 81.

⁴²⁰ Iraki, a.g.e., s. 190-191.

Eyyûb es-Sahtîyânî, hocanın öğrencisine rivâyet etmesi ile kitâbette bulunması arasında bir fark görmeyip, kitâbeti de rivâyet gibi görmektedir. Onun bu uygulamasına şu örnekleri verebiliriz: “Müslim, Yahya b. Yahya’dan (ö. 226/840) o da, Hammâd b. Zeyd’in tarikiyle Eyyûb es-Sahtîyânî’nin şöyle dediğini rivâyet etti: Ya’la b. Hakîm bana şu bilgileri yazarak verdi: Süleyman b. Yesâr’ın Rafî’ b. Hadîc’den, ‘Biz çift sürerdik üçte birini ve dörtte birini kiralardık’ dediğini duydum.”⁴²¹ Konu ile ilgili olan diğer bir örnek şöyledir: Yakup b. Ebî Süfyân, Şube’ye isnâd ettiği bir rivâyetinde; Şube’nin, “Mansur’un bana bir hadîs yazdığını ve onunla karşılaştığımda kendisine, ‘Onu senden rivâyet edeyim mi?’ diye sordum. O da ‘Sana yazmam rivâyet etmem gibi değil midir?’ diye cevap verdiği dile getirilmektedir. Aynı şekilde Eyyûb es-Sahtîyânî’ye de aynı konuda bazı şeyleri sordum. O da buna benzer cevapları verdi⁴²². ”Üçüncü bir örnek ise şöyledir: “Bakiyye Şube’den, o da Eyyûb es-Sahtîyânî ve başka kişilerden rivâyette bulunarak, ‘Âlimin kitâbette bulunması, rivâyette bulunması gibidir’ dediklerini nakletti⁴²³.” Bir râvinin başka birisine hadîslerini verirken kitâbette bulunması şart olmadığı, kendi hattıyla yazmış olması ilim ehli tarafından daha iyi karşılandığı rivâyet edilmektedir. Ancak başkasına, kendisinden yazmayı emredip de sonra kitabında; Başkasının hattıyla yazılmış olan bu kitâbete benim kitabımdır diye isimlendirmesi caizdir. Bundan maksat bu kitâbetin râviye âit olduğu veya onun tarafından izin verildiğinin ispat edilmesidir⁴²⁴.

Eyyûb es-Sahtîyânî ve öğrencilerinin kitâbette takip ettikleri üslup daha sonra gelen nesillere bir örnek olmuştur. Hocası Nâfi de kendisine hadîslerini yazarak vermişti. Nitekim Hatib el-Bağdâdî’nin eserindeki bir örnekte şöyle geçmektedir: Eyyûb es-Sahtîyânî, Nâfi’in kendisine İbn Ömer’in şu rivâyetini yazdığını bildirmektedir: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Hiç kimse, oturmak için başkasını yerinden kaldırmasın.”⁴²⁵ Eyyûb de hocası Nâfi’e mukâtebede bulunmuştur. Hammâd b. Zeyd, Eyyûb’un şöyle dediğini nakletmektedir: “Abdullah b. Ömer’in Cerrah hakkındaki sözünü sormak için Nâfi’e yazdım. O da bana bu konuda Abdullah’tan bir şey işitmedim diye yazdı.”⁴²⁶

⁴²¹ Müslim, Buyu’, Kirâu'l-Ard, (hd. No: 3922).

⁴²² Fesevî, *el-Ma’rifê*, II, 825.

⁴²³ A. mlf., a.g.e., II, 826; el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, II, 343, 344.

⁴²⁴ A. mlf., a.g.e., II, 337.

⁴²⁵ A. mlf., a.g.e., II, 342, 343.

⁴²⁶ Fesevî, a.g.e., I, 647.

2.1.1.4. Vasiyyet

Vasiyyet, bir hocanın hadîs kitabını ölümü esnasında veya yolculuğa çıkarken, bir kimseye bırakması, vasiyyet etmesidir⁴²⁷. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs tahammül yollarından biri olan vasiyyet yoluyla hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre vasiyyet metodunu ilk kullanan kişi Eyyûb es-Sahtiyânî'dir⁴²⁸. Bu metodun ilk asırlarda kullanıldığına dair kaynakların çoğu tarafından verilen misal, Ebû Kılâbe'nin Eyyûb es-Sahtiyânî'ye kitaplarını vasiyyet etmesidir⁴²⁹. Bu rivâyet şöyledir:

Ahmed b. Hanbel'in, İsmail b. İbrahim'den rivâyet ettiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî şöyle demiştir: *"Ebu Kılâbe bana kitaplarını vasiyyet etti, ben de on kûsur dirhem ücretini vererek Şam'dan getirttim."*⁴³⁰

Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân, Hammâd'ın şöyle söylediğini nakletmektedir: *"Ebu Kılâbe Şam'da öldü. Kitaplarını Eyyûb'e vasiyyet etmişti. Eyyûb adam gönderdi, ona bir yük kitap getirildi. Eyyûb dedi ki; 'Muhammed bana uğradığı zaman, şöyle dedim: 'Ebu Kılâbe'nin kitapları bana geldi, onlardan rivâyet edeyim mi?' 'Evet, rivâyet edebilirsin.' dedi. Daha sonra ise 'Ben sana rivâyet etmen için ne emrederim ne de yasaklarım' dedi."*⁴³¹

Kaynaklarda Eyyûb es-Sahtiyânî'nin, hocasının kitaplarını semâ ettiğini fakat ezberlemediğine dair haberler de bulunmaktadır⁴³². Bu durum onun, kendisine vasiyyet edilen kitapları daha önce hocasından işittiğini, dolayısıyla ıstılah anlamındaki vasiyyet yoluyla almadığını göstermektedir. Ayrıca Ebû Kılâbe'nin, kitaplarını ona vasiyyet etmesini Eyyûb'un oradaki hadîslerini aslına uygun olarak rivâyet edeceğine olan güveni ile açıklamak mümkündür. Ebû Kılâbe'nin; "Eğer Eyyûb hayatta ise kitaplarımı ona götürün, değilse yakın!" tavsiyesi de Eyyûb es-Sahtiyânî'ye olan bu güvenini göstermektedir⁴³³. Ayrıca vasiyyet metodunun hicrî ikinci yüzyılın ilk yarısında kullanılmış olması, büyük önem taşımaktadır. Zira o zamanlarda isnâdın neredeyse tamamen yerleştiği ve hadîslerin de büyük oranda sema' ve kiraât ile alındığı göz önünde bulundurulursa, bu daha da öne çıkmaktadır. Ancak vasiyyet metodunun Eyyûb es-Sahtiyânî tarafından uygulanması bu

⁴²⁷ el-Bağdâdî, a.g.e., II, 357.

⁴²⁸ Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 74.

⁴²⁹ el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, II, 357

⁴³⁰ A. mlf., a.g.e., II, 357.

⁴³¹ A. mlf., a.g.e., II, 305.

⁴³² A. mlf., a.g.e., II, 305.

⁴³³ Yücel, *Hadîs Usûlü*, s. 82.

metodun nasıl uygulanacağına dair de bir örnek teşkil etmektedir. Zira o, Ebû Kilâbe gibi rivâyetlerine âşına bir hocasının kitaplarını miras yolu ile almıştır.

2.2. Eyyüb es-Sahtiyânî'nin Kullandığı Hadîs Tahammül Yöntemleri

Eyyüb es-Sahtiyânî, kendine has bazı hadîs tahammül ve eda yöntemlerini kullanmıştır. Bu kısımda bunları izâh etmeye çalışacağız.

2.2.1. Âli isnâd kullanması

Hadîs âlimleri “İsnâdda yakınlık, Allah’a yakınlıktır” şuuruyla âlî isnâda sahip râvilerden hadîs almaya önem göstermişlerdir⁴³⁴. Basrâ, âlim sahâbelerin çok olduğu bir şehirdi. Bundan dolayı Basrâ âlimlerinden Ebû'l-Aliyye, biz rivâyetlerimizi sahâbeden dinlediğimiz için yine onlardan dinlemekle ancak rahat edebiliriz. Bunları bizzat onlardan dinlemek için de Medine'ye yolculuk yaparız dediği rivâyet edilmektedir⁴³⁵. Sahîhi Müslimde sabit olan hadîs, âlî isnâdın kullanımına delil teşkil etmektedir⁴³⁶. Âlî isnâd; aynı metnin birkaç isnâdından veya metinleri farklı birkaç isnâddan ilk kaynağa diğerlerine oranla daha az râvî ile ulaşan isnâd anlamına gelmektedir⁴³⁷. Eyyüb es-Sahtiyânî, hadîs rivâyetine itina gösteren ve âlî isnâdla rivâyet etmeye dikkat eden biri idi. Ma'mer'den rivâyet edildiğine göre Eyyüb es-Sahtiyânî şöyle derdi: “*Muhammed'den hadîs işitip de ondan işitmedim demem bana ağır gelir.*” Mamer de hocası gibi “*Eyyüb'ten hadîs işitip de ondan işitmedim demem bana ağır gelir.*”⁴³⁸ demiştir. Burada Mamer'in, Eyyüb es-Sahtiyânî'den öğrenmiş olduğu âlî isnâd uslûbunu kendisinin de kullandığını görmekteyiz.

2.2.2. Sika olandan rivâyette bulunulması

Eyyüb es-Sahtiyânî, yalnız sika olandan rivâyette bulunurdu. O, hadîs tahammülünde ve edâsında titiz davranmış, her önüne gelenden hadîs almadığı gibi herkese de hadîs rivâyetinde bulunmamıştır. Bu titizliğinden olsa gerek, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855); “*Eyyüb'un rivâyet ettiklerinden sormayın.*” derdi. İmam Malik ise; “*Iraklılardan Eyyüb'e benzeyen biri daha bize gelmedi. Bizim beldemize geldiğinde içimizde en güvenilir*

⁴³⁴ İbn Hacer, *Şerhu nuzhetu'n-nazar*, s. 218-219; Suphi es-Salih, *Hadîs ilimleri ve hadîs istilahları*, (trc. M.Yaşar Kandemir), DİB yayınları, Ankara, 1988, s. 199.

⁴³⁵ Emin el-Kudâ, *Medresetu'l-hadîs fi Basrâ*, s. 416.

⁴³⁶ Hâkim, *Ma'rife*, s. 5.

⁴³⁷ el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, II, 239-241.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 250.

olanlardan rivâyette bulunurdu.” demiştir⁴³⁹. Bir gün Şu’be, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin yanında otururken, Kays b. Müslim (ö. 120/737), Tarîk b. Şihâb (ö. 133/750) tarikiyle gelen rivâyetten Eyyûp es-Sahtiyânî’ye sorulduğunda, o da bu senedin ve hadîsin sahîh olduğunu ifade ederek cevap vermiştir. Bu hadîsin sıhhatinin kesin olduğunu ifade etmek için “*Bana bu senedin ve hadîsin benzerini getirin.*” demiştir. Hammâd b. Zeyd, Eyyûb’un yanında Süveyr b. Ebî Fâhita Ebû'l-Cehm el-Kûfi’den bahsedildiğinde Eyyûb es-Sahtiyânî bu şahıs hakkında, “*Dili düzgün biri değildir.*” veya “*İstikameti düzgün biri değildir*”⁴⁴⁰. diye cevap verdiğini nakletmektedir. Bir başkasından daha bahsedildiğinde ise Eyyûb es-Sahtiyânî onun için de; “*Sayılarda fazlalık yapar.*” dediği nakledilmektedir⁴⁴¹. Görüldüğü üzere Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs rivâyet ettiği şahısların ifade tarzlarının düzgün, muhakeme güçlerinin yerinde ve sika olmasına dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Dile getirilen bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Eyyûb es-Sahtiyânî, âlimler tarafından sika olarak kabul edilen Kays b. Müslim⁴⁴² gibi râvilerin rivâyetlerine itimat ettiği, Süveyr b. Ebî Fâhita gibi râvilere ise itibar etmemektedir.

2.3. Hadîs Edâ Yöntemleri

Eyyûb es-Sahtiyânî’nin rivâyet ettiği hadîs sayısının orta miktarda olduğu nakledilmektedir. Bu konuda Ali b. el-Medînî “*Eyyûb’un sekiz yüz civarında hadîs rivâyeti vardır.*” demiştir⁴⁴³. Hadîs âlimlerinin genelde takip ettikleri metod, her işittiğini rivâyet etmemeleridir. Nitekim Abdurrahman b. Mehdî; “*Her işittiğini rivâyet eden, hadîste imam olamaz.*” demiştir⁴⁴⁴. Bununla birlikte Eyyûb es-Sahtiyânî’nin edâ yönteminde takip ettiği bazı önemli husûsiyetleri vardır. Bunlar arasında ancak sikâ ve zâbit olana rivâyet etmesi, kısa senetler kullanması, bazı hocalarının rivâyetlerine öncelik tanınması, ezberlemeye önem vermesi, aşırı derecede titiz davranması, bir mecliste çok konuşmaması ve bid’ât ehlinde rivâyette bulunmaması gibi yöntemler bulunmaktadır.

⁴³⁹ Ebî Ahmed Abdullah b. Adiy el-Curcânî, *el-Kâmil fî duâfâi’ r-ricâl*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavved- Abdulfettah Ebû Senneh), Beyrût, 1988, II, 61

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 579.

⁴⁴¹ el-Curcânî, *el-Kâmil*, II, 60.

⁴⁴² İbn Hacer, a.g.e., VI, 539.

⁴⁴³ A. mlf., a.g.e., I, 414.

⁴⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh v’et-ta’dîl*, II, 35.

2.3.1. Zâbıt ehline rivâyet etmesi

Hadîs râvilerinde aranan şartlardan biri de adâlet ve zabt sıfatlarına haiz olmalarıdır. Zabıt, kelime itibariyle insanın, işittiği herhangi bir şeyi aradan uzun zaman geçmiş olsa dahi dilediği anda hatırlayabilecek bir şekilde belleyip hıfz etme yeteneğine sahip olması demektir. Hadîs ıstılahında ise rivâyetinin kabulü için bir râvide bulunması gereken iki önemli sıfattan birini teşkil eder. Hadîs usulü âlimleri zabıtı, ezberdekinin zabıtı (zabtu's-sadr) ve kitaptakinin zabıtı (zaptul-kitab) diye iki kısma ayırmaktadırlar. İnsanın işittiği bir şeyi dilediği zaman hemen hatırlayabilecek şekilde hıfz etmesine zabtu's-sadr denir. Kitabın zabıtı (zabtu'l-kitab) ise râvinin işittiği veya tashîhini yaptığı andan itibaren, içindeki hadîsleri edâ veya rivâyet edinceye kadar kitabını koruması demektir⁴⁴⁵.

Eyyûb es-Sahtiyânî, rivâyetlerinde titiz davranmayan, hafızasında muhafaza etme gücü kuvvetli olmayan kişiye rivâyet etmemeye gayret etmiştir. Bununla ilgili olarak Hammâd b. Zeyd “*Bir kimse Eyyûb’e bir şey sorduğunda onu tekrar ettirir, ilk sorduğu şekliyle cevap verebildi ise ona, rivâyet eder yoksa ona, rivâyet etmezdi*” demiştir⁴⁴⁶. Bu örnekten Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîs rivâyet edeceği kişiyi belli bir denemeden sonra kendisinde ezberleme ve muhafaza etme yeteneğini görebildiyse rivâyet ettiği, aksi takdirde bundan vazgeçtiği anlaşılmaktadır.

2.3.2. Kısa senedler kullanması ve hadîsi edâda aşırı titiz davranması

Aşırı titizliğinden dolayı Eyyûb es-Sahtiyânî'nin, senedleri kısalttığı olmuştur. Bu titizliği merfu'u mevkuf, mevsûlu irsâl olarak rivâyet etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde davranmasının sebebi ise Resûlullah (s.a.s.)'e, yalan isnâd etme endişesidir. Nitekim Şube b. Haccâc, “*Eyyûb es-Sahtiyânî, bütün hadîslerinde şüphe ediyordu.*” demiştir⁴⁴⁷. Aslında Eyyûb es-Sahtiyânî'nin şüpheli olmasından maksat, yukarıda da izâh etmeye çalıştığımız gibi onun hadîsleri edâda son derece titiz davranmasıdır. Hadîslerde fazlalık ya da eksiklik meydana gelmesin diye hadîsi olduğu gibi rivâyet etmeye çalışmıştır. Onun hakkında kullanılan bu tür şek ve şüphe ifadeleri; “*eş-Şekkü'l-itmi'nân*” diye isimlendirilebilir. Süfyân b. 'Uyeyne, Hişâm b. Hassân'ın; “*Eyyûb bu hadîsin*

⁴⁴⁵ Irâki, *et-Takyîdu ve 'l-Îdâh Şerhu ulumi 'l-hadis mukaddimetu ibn Salah*, 133-135; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara, 46.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 247.

⁴⁴⁷ Dârekutnî, *el-ilel*, III, 224, No: 4975.

senedini Ebû Hureyre'de sonlandırıyor." dediğini nakletmektedir. Hişâm b. Hassan'ın, Süfyân b. 'Uyeyne'ye "*Eyyûb hadîsi ref' etmemeye gücü yeterse, hadîsi ref' etmezdi.*" demiştir. Yani Hişâm'ın bundan maksadı, şayet başka yollardan hadîsin merfuluğu sabit olmuşsa, Eyyûb es-Sahtiyânî'nin bu şekilde merfû olan rivâyeti vakf etmesinin sakıncası olmadığını dile getirmektedir⁴⁴⁸. Bu şekilde davranmaları yani hadîslerin senedlerini kısaltarak mevkûf olarak rivâyette bulunmaları onların temel prensiplerindendi. Hadîsleri bir mecliste merfu' başka bir mecliste mevkûf olarak rivâyet etmeleri temel prensiplerinden olduğu gibi, ilimlerinin ziyâdeliğine de işaret etmektedir⁴⁴⁹. Dârekutnî'nin *ilel'*inde Eyyûb es-Sahtiyânî'den rivâyet edilip de senedleri üzerinde ihtilaf edilen yani titiz ve hassasiyetinden dolayı kendisinden bazen merfu', bazen de mevkûf olarak rivâyet edilen 122 hadîs bulunmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Eyyûb es-Sahtiyânî, merfu' u mevkûf, mevsûlu irsâl şeklinde rivâyet etmektedir. Buna şunları örnek olarak verebiliriz:⁴⁵⁰

وسئل عن حديث نافع عن ابن عمر عن عمر عن النبي (صلي الله عليه وسلم) في المسح علي الخفين

Nâfi > İbn Ömer > Ömer "*Resûlullah (s.a.s.)in mestlerin üzerine meshettiği*" hadîsinin rivâyeti husûsunda; Bazı râviler merfu', diğer bazıları ise mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Nâfi'den farklı şekillerde rivâyette bulunanlar olsa da Eyyûb es-Sahtiyânî Nâfi'den bu hadisi iki yolla rivâyet etmiştir⁴⁵¹.

1. Eyyûb > Nâfi' > İbn Ömer > Ömer'den merfu' olan rivâyet,
2. Eyyûb > Nâfi' > İbn Ömer > Ömer'den mevkuf olan rivâyet⁴⁵².

Birinci yol: Merfu' olarak gelen rivâyet farklı kaynaklarda geçmiştir.⁴⁵³

İkinci yol: Mevkuf olarak gelen rivâyetinde ise Dârekutnî'nin verdiği cevapta geçmektedir⁴⁵⁴.

وسئل عن حديث ابي الاحوص عن عبد الله قال رسول الله صلي الله عليه وسلم من حلف علي يمين صبرا...

Ebu'l-Ahvas > Abdullah b. Mes'ud > Resûlullah (s.a.s.) : "*Kim Müslüman bir kimsenin malından bir parça koparıp almak için yalan yere yemin ederse...*"⁴⁵⁵. Bu hadîsin

⁴⁴⁸ Sindî, *Haşiyetu's-Sindî Âlâ Süneni'n- Nesâi*, I, 216.

⁴⁴⁹ Ebû Ca'fer et-Tahavî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, (thk. Şuayb el-Arnevutî), yy, Beyrût, 1994, VII, 71,

⁴⁵⁰ Ebrâr bnt. Fehd b. muhammed el-Kasım, *Merviyât imâm Eyyûp es-Sahtiyânî fî kitâbi'l-ilel lil-hafiz ed-Darekutnî, Yüksekklisans tezi*, el-Memleketu'l-Arabiyye es-Suudiyye, 1430. 1-2041.

⁴⁵¹ Dârekutnî, *el-İlel*, (thk, Muhammed ed-Debbâs), Muessesetu'er-Reyyân, Beyrût, 2011, I, 93;

⁴⁵² Dârekutnî *el-ilel*, I, 93, no, 92.

⁴⁵³ İbn Mâce, *Tahâret*, s. 77, (h.no 546), Bezzâr, *Musnedu'l-Bezzâr*, I, 248, h: no, 138; İbn Huzeyme, *Sahihi*, I, s. 337, h: no, 184; Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 197, h: no, 765; Asbihân, *Tabakâtu-l muhaddisîn*, II, 416, h: no, 660, Ahmed b. Hanbel, I, 357, h: no, 237.

⁴⁵⁴ Bknz. Dârekutnî, *el- İlel*, I, 93-98

rivâyetinde de yukarıda ki örnekte olduğu gibi hem merfu' hem de mevkuf olarak rivâyette bulunulmuştur. Sahîh olan mevkuf rivâyettir. Hadîs, Eyyûb yoluyla gelen yönüyle mevkuf ve onun dışında gelen merfu' rivâyet de sahîh olarak kabul edilmektedir. Buhârî⁴⁵⁶ ve Müslim⁴⁵⁷ el-'A'meş > Ebû Vâil > Abdullah İbn Mesûd > Resûlullah (s.a.s)'dan rivâyette bulunmaktadır⁴⁵⁸.

سئل عن حديث محمد بن سيرين عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم اذا ولغ الكلب ...

Muhammed b. Sîrîn > Ebû Hureyre > Resûlullah (s.a.s): "*Bir köpek tabağı yaladığı zaman...*"⁴⁵⁹ Bu Hadîsin rivâyeti husûsunda; Eyyûb es-Sahtiyânî'den gelen merfu' rivâyette ihtilaf edilmiştir. İbn 'Uyeyne, Mamer b. Râşid, Mutemir b. Süleyman'ın Eyyûb'ten olan rivâyet merfu', Hammâd b. Zeyd ve Hammâd b. Seleme'nin Eyyûb'ten gelen rivâyeti ise mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. İmam Tirmizî bu rivâyet hakkında; "*Bu hadîs hasen ve sahîhtir.*" demiştir⁴⁶⁰.

Merfu ve mevkuf olarak gelen her iki rivâyetin zikredilen karineler ışığında sahîh olduğu belirtilmiştir. Bu iki rivâyet de Eyyûb es-Sahtiyânî'nin iki öğrencisinin tarîkiyle gelmiştir. Hadîs literâtüründe, aşırı titizlikten dolayı hadîslerin bazen merfu' olan rivâyetleri mevkûf, bazende mevsûl olan rivâyetlerin irsâl olarak rivâyet edilmesi, Muhammed b. Sîrîn'den öğrenilmiştir⁴⁶¹. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Muhammed b. Sîrîn'de bulunan bu titizlik Eyyûb es-Sahtiyânî'de de bulunmaktadır.

Başka bir örnekte farklı bir yaklaşım tarzı daha görülmektedir. İbn Hacer el-Heysemî'nin hocası olan Hafız el-Irak'î *Takrîbû'l-esânîd ve tertîbû'l-mesânîd* adlı eserinde Buhârî ve Müslim'in, Mâlik > Nâfi > İbn Ömer tarîkiyle Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurduğunu naklettiğini zikretmektedir: "*Her kim kölesi üzerindeki hissesini azâd eder de kölenin değerini karşılayacak malı olursa kölenin değeri adil bir şekilde biçilip diğer ortakların hissesini ödeyerek köleyi azâd eder. Eğer yeterli parası yoksa azâd ettiği hissesince köle azâd edilmiş olur.*"⁴⁶² İki hadîs şeyhi olan Buhârî ve Müslim'den

⁴⁵⁵ Dârekutnî, *el- İlel*, II, 512, h: no: 917; Nesâî, V, 439, h: no, 5976; İbn Ebî Hâtim, *İlel*, IV, 163, h: no, 1336; Tabarânî, *Mu'cemul Kebîr*, VIII, 437, h: no, 9967; A.mlf. *Mu'cemul Sağîr*, I, 122, h: no, 211; A. Mlf. *el-Evsât*, VII, 245, h: no, 7430; Dârekutnî *el-Efrâd*, IV, 143, h: no, 3857; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ* III, 224, h. no, 783, Bağdâdî, *el-Kifâye*, II, 21; İbn Hibbân, *Sahihi*, XI, 481, h: no, 5085.

⁴⁵⁶ Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, Ali İmran süresi, IV, 178.

⁴⁵⁷ Müslim, Kitâbu'l-İman, I, 79, No: 138.

⁴⁵⁸ Dârekutnî, *el- İlel*, I, 512, h: no 917.

⁴⁵⁹ A. mlf., a.g.e., III, h: no,1426.

⁴⁶⁰ Tirmizî, Tahâret, Köpeğin artığı babı I, 25.

⁴⁶¹ Dârekutnî, *İlel*, X, 25.

⁴⁶² Buhârî, Kitâbu'l-İtk, III, 338.

nakledildiğine göre, Eyyûb es-Sahtiyânî “عتق منه ما عتق / Eğer yeterli parası yoksa azâd ettiği hissesince köle azâd edilmiş olur.” şeklindeki sözün hadîsten bir bölüm mü, yoksa senedde yer alan Nâfi'nin bir sözü mü olduğunu bilmiyorum” demiştir⁴⁶³. Nesâî, onların bu nakillerine ek olarak Eyyûb es-Sahtiyânî'nin şöyle dediğini nakleder: “Kanaatime göre Nâfi' bunları hadîs sözü olarak değil de kendi görüşü olarak söylemiştir.” Az önce ifade ettiğimiz gibi Eyyûb es-Sahtiyânî bu (عتق منه ما عتق) ibarenin Resûlullah (s.a.s)'e âit olup olmadığı husûsunda şüpheye düşmüş ve onun Nâfi'in sözü olduğunu tercih etmiştir. Hadîste var olan bu fazlalığın refi'ndeki şüphede Yahya b. Saîd, Eyyûb es-Sahtiyânî ile aynı görüştedir⁴⁶⁴. *Sahîhayn*'de zikri geçtiği gibi ‘Ubeydullah b. Ömer, Cerîr b. Hâzım şüpheye düşmeden Mâlik'e tâbi olmuşlardır. Bütün bunlarla beraber Mâlik ve ‘Ubeydullah tarîkiyle gelen ve merfû' olarak sâbit olan rivâyet tercih edilmiştir.⁴⁶⁵ Ancak âlimler bu rivâyette, ziyâdeli olan rivâyet şeklinin merfû olduğunu tercih etmişlerdir⁴⁶⁶.

2.3.3. Bazı hocalarının rivâyetlerine öncelik tanınması

Eyyûb es-Sahtiyânî, isnâdı ilk kullanan kişilerdendi ve rivâyetlerinde titiz davranırdı. Eyyûb'un hocalarından biri olan Muhammed b. Sîrîn de sika ve rivâyetlerinde titiz davranan bir hâdîs âlimiydi. Nitekim onun isnâdı yaygınlaştıran ve bu konuda hassas biri olduğu malumdur. Ali b. el-Medînî, İbn Sîrîn hakkında İbn Avn ile Eyyûb ittifak ettiğinde onlardan sağlam kimse yoktur. İki ihtilaf ettiklerinde ise Eyyûb daha sağlamdır demiştir⁴⁶⁷. Eyyûb'un kendisinden rivâyette bulunduğu bir diğer hocası da Nâfi' Mevlâ İbn Ömer'dir. Nâfi' hadîs rivâyet târîhinde önemli kişiliklerden biridir. Onun bazı uygulamaları sonraki dönemlerde rivâyet usulleri olarak benimsenmiştir. Mesela İbn Ömer'den duyduğu hadîsleri ihtiva eden sahîfesi kendisine arz yoluyla okunduğunda bu hadîslerin, hocanın ağzından duyulan rivâyetler nakledilirken kullanılan “*haddesenâ*” sîgasıyla rivâyet edilebileceğini söylemesi söz konusu usûllerden biridir. Talebelerine hadîs imlâ ettiği ve bunlardan bazılarının kendisinden öğrendikleri hadîsleri ihtiva eden sahîfeleri bulunduğu kaydedilmektedir.⁴⁶⁸ Öğrencileri kendisinden rivâyet ettikleri hadîsleri yazdıkları söylendiğinde Nâfi' bunları gözden geçirip tashih etmek istemiş ve

⁴⁶³ Zeynuddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. el-Hüseyn el-İrakî, *Takribu'l-esânîd ve tertîbu'l-mesânîd*, Dâru'l-Bâz Beyrût, 1984, s. 88.

⁴⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 184

⁴⁶⁵ A. mlf., a.g.e., V, 184.

⁴⁶⁶ A. mlf., a.g.e., V, 184.

⁴⁶⁷ İbn Recep, *Şerh 'u ilel 'i-t-tirmizi*, s. 199.

⁴⁶⁸ el-A'zamî, *ilk devir hadîs edebiyatı*, (trc. Hulusi Yavuz), İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, I, 215-217.

onun bu uygulaması daha sonraları mukâbele ve asıl nüshaya arzetme metoduna örnek olarak gösterilmiştir. Ali b. el-Medîni'ye Nâfi'in talebelerinden "Kim daha sağlamdır?" diye sorulmuş. O da "*Eyyûb faziletiyle, Mâlik itkânıyla, 'Ubeydullah hıfzıyla*" diye cevap vermiştir⁴⁶⁹. Ayrıca Süfyân b. 'Uyeyne'nin; "*Nâfi'in hadîslerini Eyyûb es-Sahtiyânî'den daha iyi bilen ve onun hadîslerini öğrenmede daha istekli olan kim olabilir?*" dediği nakledilmektedir⁴⁷⁰. Eyyûb mezkûr özelliklerden dolayı bu iki hadîs âlimininin çokça istifâde etmiştir.

2.3.4. Ezberlemeye önem vermesi

Muhammed b. Sîrîn, Eyyûb ve İbn Avn gibi hadis âlimleri hadislerin ezberlenmesine önem vermektedir. Eyyûb es-Sahtiyânî de bu âlimlerin metodunu benimsemiş ve bu konuda "Ben Muhammed'den bir hadîs dışında yazmadım, onu da ezberledikten sonra imha ettim." demiştir.⁴⁷¹

Eyyûb es-Sahtiyânî, öğrencilerini kendi yolunda devam etmeleri için hadîs rivâyetlerinde kitâbetten ziyâde ezberlemeye yöneltirdi. Bir defasında Cerîr b. Hâzım, Eyyûb es-Sahtiyânî'ye; "*Senden hadîs yazılmasını kerih görürsün. Ama sonra görüyorum ki sana sunulan kitapları düzeltiyorsun.*" diye sorduğunu söylemiş Eyyûb es-Sahtiyânî de ona "*Ben hala ilk görüşüm üzereyim. Fakat benden yazılan hadîslerin yanlış yazılmaması için onları alıp düzeltmem, düzeltmeden ellerinde kalmasından daha iyidir.*" demiştir⁴⁷². Abdolvâris ve İbn Uleyye, vefât edinceye kadar Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîslerini yazmadılar. Hammâd b. Zeyd a'mâ olup, hadîsleri ezberliyordu. Eyyûb es-Sahtiyânî'den yazmış olduğu hadîsi yoktu⁴⁷³. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Eyyûb es-Sahtiyânî'nin ezbere önem vermesinden dolayı kendisinden rivâyet edenler de yazmaktan çok ezberden rivâyet etmeye önem vermişlerdir. Ayrıca Eyyûb es-Sahtiyânî'den yazmış olanlar olsa da öğrencilerinin ellerinde bulunan rivâyetlerini tashih etmeden onlara teslim etmediği görülmektedir.

2.3.5. Hadîs meclislerinde gereğinden fazla konuşmaması

Eyyûb es-Sahtiyânî, öğrencilerinin kendisinden daha rahat hadîs ezberleyebilmeleri için mecliste çok konuşmazdı. Abdulvehhâb b. Abdulmecîd es-Sekafî'den gelen bir

⁴⁶⁹ el-Hâkim, *Cerh v'et-ta'dîl*, II, 256, No: 915.

⁴⁷⁰ Fesevî, *el-Ma'rîfe*, II, 240-241.

⁴⁷¹ A. mlf., a.g.e., II, 232.

⁴⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-ilel*, I, 175, (No: 120).

⁴⁷³ İbn Recep, *Şerhu ilel*, s. 207.

rivâyete göre, Eyyûb es-Sahtiyânî, Mekke'den yanımıza geldiği zaman şöyle demiştir: *"İsnâdı ezberleyiniz, ben onu unutuyorum."*⁴⁷⁴ Hammâd b. Zeyd de Eyyûb Mekke'den geldiğinde *"Ben size dört-beş hadîs getirdim."* dediğini nakletmiştir⁴⁷⁵. Bundan anlaşıldığı üzere Eyyûb es-Sahtiyânî, az konuşan, bunun yanında hadîsin ezberlenmesine önem veren ve ezberlenen hadîsin senediyle beraber muhafaza edilmesini öğrencilerine tavsiye eden biridir.

2.3.6. Bid'ât ve hevâ ehline rivâyette bulunmaması

Eyyûb es-Sahtiyânî, bid'ât ve hevâ ehline asla rivâyette bulunmamış, onların ısrarlarına rağmen tekliflerini reddedmiştir. Bir defasında bid'ât ehlinden biri Eyyûb es-Sahtiyani'ye gelerek kendisine rivâyette bulunmasını istemiş o da parmağı ile işaret ederek; *"Sana bir yarım kelime bile rivâyet etmem"* deyip o kişiden yüz çevirmiştir⁴⁷⁶. Talebelerinden Hammâd b. Zeyd, hocası Eyyûb'un kendisini bir gün Saîd b. Cubeyr b. Talk b. Habîb ile oturduğunu görünce *"Onunla bir daha asla oturma!"* diyerek uyardığını nakletmektedir⁴⁷⁷. Buna göre Eyyûb es-Sahtiyânî, bid'at ehlinden gördüğü Saîd b. Cubeyr b. Talk gibilerine hem kendisi itibar etmemiş ve hem de öğrencilerini onlardan uzak tutmaya gayret etmiştir.

2.3.7. Hadîsleri edâda az lahnla bulunması

Lahn, genel olarak herhangi bir şeyi dilbilgisi kurallarına aykırı bir şekilde okumak demektir. Hadîs ilmi açısından lahn ise, hadîsi dilbilgisi kurallarına aykırı bir şekilde okumak, hadîste dilbilgisi yanlışı yapmaktır⁴⁷⁸. Eyyûb es-Sahtiyânî, konuşmalarında ve özellikle hadîs rivâyetlerinde telaffuzda hata yapmaktan kaçınırdı. Çünkü hadîs rivâyetinde yapılacak en küçük bir hata, Resulullah (s.a.s)'in ifade ettiği anlamdan başka bir anlamın çıkmasına bu da O'nun söylemediği bir sözü O'na isnâd etme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Eyyûb, lahn konusunda oldukça hassasiyet göstermiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs rivâyetinde bulunduğu sırada, kendisinden meydana gelebilecek hatalardan dolayı daima tövbe ve istiğfârda bulunmuştur. Nitekim bir gün öğrencisi Katâde'nin yanında

⁴⁷⁴ Fesevî, a.g.e., II, 239.

⁴⁷⁵ A. mlf., a.g.e., II, 239.

⁴⁷⁶ Abdullah b. Abdirrahman es-Semerkindî ed-Dârimî, *Sünenü'd-dârimî*, Kahire, 1987, I, 121, No: 398.

⁴⁷⁷ Dârimî, *Sünen*, I, 120, no. 392

⁴⁷⁸ Aydınlı, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, s. 160.

hadîs rivâyet ederken yanlış yapınca; “*Estağfirullah*” diyerek istiğfarda bulunduğu rivâyet olunmuştur⁴⁷⁹.

2.3.8. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin cerh- ta'dîl ilmindeki yeri

Cerh kelimesi, sözlükte maddî veya mânevî olarak “*yaralamak*” demektir. Hadîs ıstılahında ise cerh, ravîyi, adâlet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkid etmektir⁴⁸⁰. Aynı zamanda hâfızası kuvvetli ve dikkatli bir âlimin, fîsk ve yalancılık gibi kendisinde bulunan veya güvenilir râvilerin rivâyetine muhalefet etmek gibi rivâyetinde yer alan bir kusurundan dolayı hem kendisinin hem de rivâyetinin reddedilmesidir. Râviye böyle bir kusuru nisbet eden kimseye cârih, kusurlu kişiye de mecrûh denilir. Ta'dîl, sözlükte "ılımlılık, dürüstlük; gönülde doğru olduğuna dair kanaât beliren şey" anlamına gelen adl veya adâlet kelimesinden türemiş bir masdar olup “düzeltmek, doğru hüküm vermek, tezkiye etmek” demektir. Hadîs terimi olarak ta'dîl ise, “râviyi, rivâyetinin kabulünü gerektiren sıfatlarla nitelemek” mânasını taşır. Râviyi böyle sıfatlarla niteleyene muaddil, adâlet sahibi olduğu söylenen kimseye adl veya âdil denir. Cerh ve ta'dîl ise birtakım özel lafızlar kullanarak rivâyetlerinin kabulü veya reddi yönünden râvilerin hallerinden ve haklarında kullanılan lafızların mertebelerinden bahseden bir hadîs ricâli ilmidir⁴⁸¹.

Hadîsin ve dolayısıyla islâm'ın büyük bir tehlike ile karşı karşıya geldiğini anlamakta gecikmeyen sahâbe ile tâbi'ûnun ileri gelenleri, hadîs naklinde ve kabulünde ihtiyatı elden bırakmayarak çok titiz davranmışlardır. Onlar, râvileri ve isnâdları bilinen hadîsleri almak gerektiğine inanırlardı. Yine onlar, bu inancın gereği olarak hadîs rivâyet eden kimseleri büyük bir titizlikle araştırmaya başlamışlardır. Özellikle halifelerin bazı sahâbelerin rivâyetlerini araştırmaları, bu işin onların yaşadığı dönemlerde başladığı görülmektedir. Özellikle Hz. Ali ile Hz. Mu'âviye arasında cereyan eden ve bir takım fırkaların zühuruna sebep olan mücâdeleler bu işte etkili olmuştur. Cerh ve ta'dîlin bu dönemlerde daha çok yaygın hale gelmesi bu ve buna benzer olaylar büyük rol oynamıştır. Hadîs vazı, ise “*fitne*” tabir edilen bu dâhilî karışıklıklardan sonra başlamıştır. Müslim'in, *Sahîh*'inin mukaddimesinde naklettiği bu haberden öğrendiğimize göre İbn Sîrîn, “Önceden isnâd hakkında sormuyorlardı, fakat fitne vâki olunca râvilerinizin isimlerini bize söyleyin,

⁴⁷⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, I, 409, No: 1307.

⁴⁸⁰ Müslim, *Sahîhi*, I, 28.

⁴⁸¹ Emin Aşıkutlu, “*Cerh ve ta'dîl*”, *DİA*, XII, 394.

demeye başladılar” demiştir⁴⁸². Hadîs ilminde ilk olarak isnâdı arayan, onu sorgulayan kişilerin başında, Muhammed b. Sîrîn, Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn ‘Avn, Şube ve daha sonra da Yahya b. Saîd ile Abdurrahman gelmektedir⁴⁸³.

Cerh ve ta’dîl, hadîs ilminin bir semeresi ve büyük ölçüde gelişmiş bir koludur. Sahâbeden müteahhirîn ulemâsına varıncaya kadar ulûmu'l-hadîs ile meşgul olan birçokları cerh ve ta’dîl ilminde tenkidler yapmışlardır. Bunlar arasında, Sahâbeden İbni Abbâs (ö. 96/714), Enes b. Mâlik, tâbi’inden eş-Şa’bî (ö. 104/722), İbni Sîrîn, Eyyûb es-Sahtiyânî tâbi’nin son neslinden el-A’miş (ö. 145/762), Şube (ö. 160/766) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) yer almaktadır. Bunlardan sonra gelen tabakada ise, İbn Mübârek (ö. 181/797), İbni ‘Uyeyne (ö. 179/795) ve Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813) bulunmaktadır. Bu ilim, Yahya b. Ma’in (ö. 233/847) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile zirvesine ulaşmıştır.⁴⁸⁴

Sonuç itibari ile hadîslerin sıhhatini ortaya koymak için Cerh-Ta’dîl ilmi ile uğraşmak, önemli ilmi çalışmalardan biridir. Kendilerinde gerekli rivâyet şartlarını bulundurmayanların rivâyetleri kabul edilmemiştir. Bazı râviler, adâlet (Kizbu'r-Râvi, İttihâm'u-Râvî bi'l-Kizb, Bid'atü'r-Râvî ve Cehâletü'r-Râvî), diğer bazı râviler de zabt (Gaflet, Fuşşu Galat, Su'ul-hıfz, Vehm ve Muhâlefetu's-Sikât) açısından tenkit edilmektedirler. Yukarıda da geçtiği gibi râvilerle ilgili bu konularda yapılan tenkitler ta'n sebebi olarak kabul edilmektedir. Burada yer alan vasıfların hepsine birden "*Metâinü'l-aşere*" denilmektedir. Bir râvide, bu özelliklerden herhangi biri bulunursa, onun rivâyetleri üzerinde hassasiyetle durulmuş ve temkinli yaklaşılmıştır.⁴⁸⁵

2.4. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Cerh-Ta'dîl Metodu ve Ona Göre Belli Başlı Cerh-Ta'dîl Sebepleri

Eyyûb es-Sahtiyânî cerh ve ta'dîl faaliyetinde bulunan hadîs âlimlerinden biridir. Kendisinden sonraki dönemlerin âlimleri onun bu konudaki söz ve uygulamalarını örnek almışlardır. Hâlbuki Eyyûb'un döneminde imamlar arasında râvileri tenkîd etme konusunda bir tereddüt hâkimdi. İmam Tirmizî bu husûsu şu sözleri ile anlatmaktadır: "*Hadîs ehlini iyi anlamayan bazı kimseler, hadîs râvileri hakkında konuşmayı kınıyorlardı.*"

⁴⁸² Müslim, Sahihi, I, 68.

⁴⁸³ İbn Recep, *Şerhü ilel*, I, 355.

⁴⁸⁴ Hâkim, *Marife*, s. 99-106.

⁴⁸⁵ İbn Hacer, *Şerhu nuzheti'n-nazar*, s. 166.

Ancak tabiînden ileri gelen imamların birçoğu hadîs râvilerini tenkitte bulunmuşlardır.” Eyyûb es-Sahtiyânî'nin isnâd uygulamasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira onun hocası Muhammed b. Sîrîn gibi hadîs rivâyetinde isnâd araştırması yaptığı bilinmektedir. Bunların yanında Hasanû'l-Basrî, Tâvûs ve benzeri âlimler de, cerh ve ta'dîlde bulunmuşlardır. Aynı şekilde Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah bin 'Avn, Süleyman et-Teymî, Şube vb. diğer ilim ehli de hadîs râvileri hakkında cerh ve tadîl yaparak râvilerden zayıf olanları belirtmişlerdir⁴⁸⁶.

Bu kısımda tâbiûn âlimlerinden olan Eyyûb es-Sahtiyânî'nin “cerh – ta'dîl” metodu ve sebepleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.4.1.Tadîl Metodu

Tadîl, lugatte düzeltmek, temizlemek, eşleştirmek, hakkını vermek, yerine getirmek, doğru davranmak, bir şeyi başka bir şeyle güçlendirmek, adâletle davranmak gibi anlamlara gelir. İstilahta ise; hadîs rivâyet eden râvinin kusur ve ayıbının olmadığını ortaya koymak, doğruluğunu isbat etmek, başka bir ifadeyle; râvinin adâlet ve zabt niteliklerini taşıdığını sikâ/güvenilir biri olduğunu belirtmek ve buna hükmetmektir⁴⁸⁷. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs râvilerini değişik şekillerde tadîlde bulunmuştur. Bu metotlardan bazıları şöylece sıralanabilir:

2.4.1.1. Rivâyette muksir olunması açısından değerlendirmesi

Eyyûb es-Sahtiyânî, çok rivâyette bulunan yani muksir olan râvileri ta'dîlde bulunarak övgüye tabi tutmuştur. Vüheyb b. Halid (ö. 165/781), Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Kâsım bin Muhammed'den söz ederken şöyle dediğini anlatmaktadır: *“Başında ipekli bir takke vardı, ondan daha iyi birini görmedim. Şüphesiz o yüzbin hadis bırakmıştı. Ona helâl olsun* ⁴⁸⁸ .” Görüldüğü üzere Eyyûb es-Sahtiyânî, çok sayıda hadîsleri rivâyette bulunmasından dolayı bu râviden övgüyle bahsetmiştir.

2.4.1.2. İlmindeki derinliğine göre değerlendirmesi

İlim ehli tarafından hadîs rivâyet edenlere farklı şekillerde tadîlde bulunulduğu, ilmi noktada derinleşen âlimlerden övgüyle bahsedildiği mâlumdur. Vuheyb'in anlattığına göre;

⁴⁸⁶ İbn Recep, *Şerhu ilel*, I, 52.

⁴⁸⁷ Irakî, *et-Takyîdu ve'l-idâh*, 133-135; Aydınlı, *Hadîs istilahları sözlüğü*, s. 299.

⁴⁸⁸ Fesevî, *el-Ma'rife*, 545.

Eyyûb es-Sahtiyânî; “ez-Zührî’den daha iyi bilen birini görmedim.” Deyince, orada bulunan Sahr b. Cüveyriye; “Ey Eyyûb! Hasanû'l-Basrî de mi? (ez-Zührî’den daha iyi değil?)” diye sormuş; Eyyûb de; “ez-Zührî’den daha iyi bilen birini görmedim.” diye cevap vermiştir⁴⁸⁹. Eyyûb es-Sahtiyânî’nin, çeşitli âlimlerin ilmi faziletini dile getiren birçok açıklamaları vardır. Bu açıklamalardan bazıları şöyledir:

Sellâm b. Ebî Mutî’den nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî, “Şayet birinden hadîs yazsaydım, İbni Şihâb’dan yazardım.” demiştir⁴⁹⁰. İbni Şevzeb’den nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî’nin damadı, Eyyûb’un “Hadîste Süfyân’dan daha iyi bir Kûfe’liye rastlamadım.” dediğini söylemiştir⁴⁹¹.

Hammâd b. Zeyd, bu konuda Eyyûb es-Sahtiyânî’den çeşitli rivâyetlerde bulunmuştur. Bu rivâyetlerden bazıları şöyledir: Eyyûb es-Sahtiyânî, Cabîr b. Zeyd’den çokça söz ederdi ve onun fikhına hayran olduğunu dile getirirdi⁴⁹². Eyyûb es-Sahtiyânî’ye; “Cabîr b. Zeyd’i gördün mü?” diye sorulduğunda “Evet gördüm. Allah’a yemin olsun ki Cabîr, kendini bilen bir kişi olarak akıllı, zeki ve çok dikkatliydi.” diye cevap vermiştir⁴⁹³. Başka bir defasında Hasanû'l-Basrî için “Onu kınayabilen bir kimseyi bilmiyorum ki, kınaması kendisine geri dönmesin.”, “Şayet onu görseydin, kesinlikle şimdiye kadar onun gibi bir fakih ile oturmadığını anlardın.” şeklinde ifadelerde bulunmuştur⁴⁹⁴. Hocası Ebû Kılâbe hakkında da ; “Allah’a yemin olsun ki o, zeki fakihlerdendi.” demiştir⁴⁹⁵. Bir defasında Medine’den geldiğinde; “Ya Ebâ Bekîr! Medine’de daha fakih kimi bıraktın?” diye sorulunca; “Yahya b. Saîd’den daha fakih birini bırakmadım.” demiştir⁴⁹⁶. Kendisine fetvâ sormaya gelenlere; “Ata b. es-Sâib’e (ö. 137/754) gidin. O, Kûfe’den geldi ve sikâdır.” demiştir⁴⁹⁷. Yahyâ b. Ebî Kesîr hakkında; “İbni Şihâb’tan sonra Medîne ve Hicâzluların arasında hadîs ilmini Yahya b. Ebî Kesîr’den daha âlim birini göremiyorum.” demiştir.⁴⁹⁸ Ebû Zübeyr ile ilgili, “Ebû Zübeyr, Ebû Zübeyr, Ebû Zübeyr” dedikten sonra

⁴⁸⁹ A. mlf., a.g.e., I, 637.

⁴⁹⁰ A. mlf., a.g.e., I, 631.

⁴⁹¹ Fesevî, *el-Ma’rifê*, III, 15.

⁴⁹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 180; Fesevî, a.g.e., II, 12-14.

⁴⁹³ A.mlf., a.g.e., VII, 180.

⁴⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, IV, 585.

⁴⁹⁵ Kurtûbî, Muhammed b. Veddâh el-Kurtubî, *el-Bideu’ v’en-nehyu anhâ*, (thk. Muhammed Ahmed Dehman), Dâru's-Sefâ, Kâhire, 1990, s. 48.

⁴⁹⁶ Fesevi, a.g.e., I, 649; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, XIII, 276.

⁴⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XII, 204.

⁴⁹⁸ Fesevî, a.g.e., I, 621,

eliyle işâret ederek; “O bizim fakihimizdir.” demiştir.⁴⁹⁹ Talebesi Hammâd ile ilgili ise; “Gencimiz Hammâd (Ebu Seleme) gibi birini bize getirin!”⁵⁰⁰ demiştir.

Bu örneklerde görüldüğü üzere Eyyûb es-Sahtiyânî ilmi noktada temayüz etmiş olanlara karşı son derece hayranlığını belirtmiş ve onlar hakkında olumlu görüş beyan etmiştir.

2.4.1.3. Uslûba göre değerlendirmesi

Eyyûb es-Sahtiyânî, hadîs râvîlerinin ifade tarzlarına ve uslûblarına göre değerlendirmelerde bulunmuştur. İfadesinde tane tane ve güzel konuşanları överek, bozuk ifadeler kullananları ise kötü bir şekilde yermiştir. Mesela Hasanû'l-Basrî için; “Öyle konuşurdu ki sanki her sözü inci taneleri gibiydi. Ama ondan sonra gelenler, konuştuklarında sanki ağızlarından istifra dökülürdü.”⁵⁰¹ demiştir. Yine başka bir örnekte Hammâd b. Zeyd'ten nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî'ye biri hakkında sorulduğunda o kişi için, “Dili düzgün biri değildir.”⁵⁰² demiştir. Görüldüğü üzere Eyyûb es-Sahtiyânî, bu ve buna benzer ifade tarzlarıyla hadîs râvîlerini olumlu ya da olumsuz yönde değerlendirmelere tabi tutmuştur.

2.4.1.4. Takvâya ve adâletine göre değerlendirmesi

Takvâ; Allah'a ortak koşma (şirk), büyük günah işleme veya küçük günah işlemede ısrar etme ile bidât gibi kötü işlerden kaçınmak demektir⁵⁰³. Fısk ise, kişinin büyük günah işlemesi veya küçük günah işlemede ısrar etmesi anlamına gelmektedir⁵⁰⁴. Takvâ, râvînin değerlendirilmesinde önemli husûslardan biridir. Eyyûb es-Sahtiyânî de râvîleri değerlendirirken bu husûsa dikkat etmiştir. Nitekim bununla ilgili olarak Hüseyim, şunları anlatmaktadır: “Bizler Eyyûb es-Sahtiyânî'yle beraber minarenin yanında oturuyorduk. Yunus b. ‘Ubeyd bize doğru geldiğinde, Eyyûb; ‘İşte bu efendimiz Yunus’tur.’ dedi. Aslında Yunus, Eyyûb’un hem öğrencisi hem de akranydı.” demiştir. Vüheyb b. Halid de Eyyûb es-Sahtiyânî'nin; “Yeryüzünde Yahya b. Ebî Kesîr gibisi kalmadı. Allah (c.c.) O'na

⁴⁹⁹ A. mlf., a.g.e., II, 23.

⁵⁰⁰ A. mlf., a.g.e., II, 195, III, 157.

⁵⁰¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 577.

⁵⁰² Müslim, *Mukaddime*, I, 28.

⁵⁰³ İbn Hacer, *Şerhu nuzheti'n-nazar*, 124. Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, s. 304.

⁵⁰⁴ İbn Hacer, a.g.e., s. 125.

merhamet etsin.” dediğini nakletmektedir⁵⁰⁵. Yunus b. ‘Ubeyd’in bütün hayatını akranları tarafından takva üzere geçirdiğini gördükleri için⁵⁰⁶ ve Yahya b. Ebî Kesîr de âbîd, sika oluşu ve bidâ’t ehline karşı titiz davranmasından dolayı onlardan bu şekilde övgüyle bahsedilmiştir⁵⁰⁷.

Sellâm b. Mutî, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin kendisine “Dinine (takvasına) güvenmediğin birinin yani, Amr b. ‘Ubeyd’in sözüne (hadîsine) nasıl güvenirsin?” dediğini nakletmiştir⁵⁰⁸. Takvâlı olmak, hevâ ve hevesi terk etmek ve fazilet ehlinin hakkını bilmekle olur. Unutmamak gerekir ki insanı yücelten bu özelliktir. İşte Eyyûb es-Sahtiyânî’nin, daima bu istikamette görüş belirttiği ve bu doğrultuda yürüdüğü ve öğrencilerinin de bu şekilde hareket etmelerini tavsiye ettiği görülmektedir. Ayrıca kişinin; âdalet sahibi olması, dinin hükümlerine uygun yaşaması, halk nazarında şahsiyetini zedeleyecek söz ve işlerden kaçınması durumu demektir. Hadîs râvisinde bulunması gereken bu vasfın içinde Müslüman, temyiz kabiliyetine sahip (akıl) ve buluğa ermiş (bâliğ) olma şartları mutalââ edilir⁵⁰⁹. Aksi takdirde adâletini yitiren bir râvinin tenkide tabi tutulması kaçınılmazdır. Bu ve benzeri açıklamalarda dile getirildiği gibi takvâ, her toplumda sahibine güven kazandırmaktadır. Çünkü insanlar, toplum içerisinde takvaya riayet etmeyen insanların söylediklerine pek itibar etmek istememektedirler. Dolayısı ile takva ve adâlet, insanların söylediklerine güven kazandıran vasıflardır.

2.5. Cerh Metodu ve Eyyûb es-Sahtiyânî’ye Göre Belli Başlı Cerh Sebepleri

Cerh; silah, bıçak, kılıç, vb. kesici olan herhangi bir şey ile vucutta yara açmak, sövmek, arkadan ve yüze karşı küfretmek, muhatabın ırzını, namusunu, onurunu, kişiliğini rencide edici ifadeler kullanmak ve benzeri anlamlara gelmektedir. Bu tür incitmeler, maddî olabildiği gibi, manevî de olabilmektedir. Yani cerh, hem el ile, hem dil ile yapılabilmektedir. Örneğin, Arap dilinde "*Hâkim şâhidi cerh etti*" denilince, hâkimin şâhidin adâletini kaldırıp şâhitliğini çürüttüğü kastedilmiş olmaktadır⁵¹⁰. Cerh söz konusu olunca, herhangi bir kimseye karşı zem, kusur arama, küçümseme, küfretme ve benzeri ifadeler kullanma, muhatabı alet ile yaralamaktan daha şiddetli olmakta ve onu daha fazla

⁵⁰⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII, 302.

⁵⁰⁶ Zehebî, *Siyer*, VI, 288.

⁵⁰⁷ A. Mlf. a.g.e., VI, 28-31.

⁵⁰⁸ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 260.

⁵⁰⁹ El-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 27; Aydın, *Hadis Istılahları sözlüğü*, s. 14.

⁵¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 246.

yaralamaktadır. Bunun için "*cerahahu (onu cerhetti)*" ifadesi, bir kimseye başka birisi sövdüğü veya küfrettiği zaman kullanılır⁵¹¹. İstilahta ise cerh, râviyi, adâlet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkîd etmektir⁵¹². Kısaca cerh, hadîs râvisinin rivâyetinde güvenilir olmadığı için nakletmiş olduğu hadîsin kabul edilmeme kararına varmaktır.

Eyyûb es-Sahtiyânî'nin cerh uygulamasına şu rivayeti örnek olarak verebiliriz: bir defasında Eyyûb, Abdulkerîm b. Ebî el-Muhârik'ten bahsolunduğunda onun sika olmadığını söylemiştir. Ma'mer b. Râşid ise ona bunun nedenini sormuş, o da "*'İkrime'ye âit bir hadîsi benden sordu. Ben de ona bu hadîsi naklettikten bir süre sonra 'İkrime bana haber verdi' diye sanki doğrudan kendisi İkrime'den semâ etmişçesine hadîsi nakletmeye başladı.*" demiştir.⁵¹³ Yine Ma'mer, Eyyûb es-Sahtiyani'nin Leys bin Ebû Selim'e; "*Bu iki kişiden (Tavus ve Mücahid'den) işittiğin hadîslere iyi bak ve ellerini sıkı tut.* dediğini nakletmiştir⁵¹⁴.

2.5.1. Sahîfeden rivâyet edilmesi

Hicri ikinci yüzyılın başlarından itibaren hadîs rivâyetine gösterilen önem bu işe ehliyetli olanlarla birlikte ehliyetsiz olanların da girmesine sebebiyet vermişti. Bu dönemlerde hadîsi şeyhten semâ veya kıraat ile almadan doğrudan sahîfelerden alarak rivâyet etmeye başlayan sahafiler⁵¹⁵ ortaya çıktı. Sahafiler hadisleri doğrudan sahîfelerden aldıkları için hata yapmaktalardı. Onların hatalı rivâyetleri hadîslerin yanlış anlaşılmasına sebebiyet veriyordu. Bu yüzden Eyyûb es-Sahtiyânî gibi devrin münekkitleti sahafileri tenkîd ederek bu şekilde hadis tahammülünün doğru olmadığını vurgulamaya çalışmışlardır. Nitekim Şube, hocası Eyyûb es-Sahtiyânî'nin kendisine bu konuda şöyle dediğini anlatmaktadır: "*Hallas b. 'Amr el-Basrî'den (ö. 99/717) hadîs rivâyet etme! Çünkü o sahafîdir.*" Ayrıca Şube, bir müddet sonra Eyyûb es-Sahtiyânî'nin "Onu sahafî

⁵¹¹ A.mlf., a.g.e., III, 246.

⁵¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 246; Aydınlı, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, s. 48.

⁵¹³ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 715.

⁵¹⁴ A. mlf., a.g.e., III, 18.

⁵¹⁵ Sahâfî, hadîsi hocadan bizzat duyarak değil de doğrudan doğruya kitaplardan alarak nakleden kimse için kullanılmaktadır. Bu tür davranışlar, çokça yanlışlıklara sebebiyet verdiği için, hadîs kültüründe makbul görülmemektedir. (Aydınli, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, s. 264.) Sahafî ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yücel, "Bir Hadis Terimi Olarak Sahafî ve Hadis Tarihi Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993-1994, sayı: 11-12, s. 197-204.

olarak görüyorum.” dediğini de haber vermiştir⁵¹⁶. *Civalik'den*⁵¹⁷ ise (yani ‘Amr bin Şuayb’dan) sakın!” dediğini nakletmiştir⁵¹⁸. Başka bir rivâyete göre ise Mamer, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin ‘Amr b. Şuayb’ın yanında oturduğu zaman başını eğdiğini haber vermektedir⁵¹⁹. Burada Eyyûb es-Sahtiyânî, ‘Amr b. Şuayb gibi birisinin âlimler tarafından güvenilir⁵²⁰ olarak kabul edilmesine rağmen Amr b. Şuayb bazen bu yola başvurduğu için onu tenkide tabi tuttuğu ve başkalarını da güven arzetmeyen kişilere karşı tedbirli olmaları tavsiyesinde bulunarak, onların yanında konuşmamayı tercih etmiştir.

2.5.2. Günahkâr olması

Hadîs alanında, râvinin söz ve işlerinde –küfür derecesine girmemesi şartıyla- dinin emirlerine muhalefet ettiği ve yasaklarından sakınmadığı sabit olması durumunda⁵²¹, fîsk ile nitelendirilmekte ve hadîsleri cerhe tabi tutulmaktadır. Selâm b. Miskîn’den nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî “*Günahkâr bir hadîs okuyucudan daha kötüsünü görmüyorum.*” demiştir⁵²². Hammâd b. Zeyd’den nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî’ye “*Siz mi veya onlar mı İkrime’yi suçluyorlardı?*” diye sorulmuş, o da “*Bana gelince, ben İkrime’yi suçlamıyordum*” diye cevap vermiştir⁵²³.

2.5.3. Yalancılık

Hadîs edebiyatında “*kizb*”, Resûlullah’ın söylemediği bir şeyi O’na isnâd etmek, yani bu konuda yalan söylemektir. Râvinin ezberlemediği hadîsleri rivâyet etmesi ya da hadîs rivâyetinde bilerek yalan söylemesi de *kizb* olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile *kizb*; râvinin muteber olmayan bir yolla hadîsleri rivâyet etmesidir⁵²⁴. Hadîs edebiyatında Resûlullah (s.a.s)’a yalan isnâd etmek, râviyi cerh etme sebeplerinin en ağır olarak kabul edilmektedir.

⁵¹⁶ Fesevî, *el-Ma’rifê*, II, 273.

⁵¹⁷ Kab – tabak- manasındadır.

⁵¹⁸ Fesevî, a.g.e., III, 18.

⁵¹⁹ Fesevî, *el-Ma’rifê*, III, 18.

⁵²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VI, 160.

⁵²¹ İbn Hacer, *Şerhu nuzhetu’n-nazar*, 124-125.

⁵²² Zehebî, *Siyer*, III, 17.

⁵²³ Fesevî, a.g.e., II, 8.

⁵²⁴ İbn Hacer, a.g.e., s. 167.

Hammâd b. Zeyd, ‘Amr b. ‘Ubeyd’in⁵²⁵ Hasanu'l-Basrî’nin; “*Nebizden (kuru üzüm) yapılan içkiden sarhoş olan kişiye had uygulanmaz.*” dediğini anlatır. Bunu duyan Eyyûb es-Sahtiyânî; “‘*Amr yalan söylüyor. Ben, Hasanu'l-Basrî’nin ‘Nebizden yapılan içkiden sarhoş olan kişiye had uygulanır.’ dediğini bizzat kendi ağzından dinledim.*” demiştir⁵²⁶.

2.5.4. Müfterilik

Müfterîlik, bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etme anlamında bir ahlâk terimidir. Sözlükte “yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak” gibi mânalara gelen iftirâ, terim olarak; “bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek” anlamında kullanılmaktadır⁵²⁷. Böyle bir ifade, âlimler tarafından cerh sebebi olarak değerlendirilmektedir.

Hammâd’ın naklettiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî, şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “*İnsanlardan iki kısım Hasanu'l-Basrî hakkında yalan söylediler. Biri kadercilerdir. Bunlar, Hasanu'l-Basrî’ye bazı hadîsler isnâd ettiler ve böylece onu insanlar arasında harcadılar. Diğerleri ise Hasanu'l-Basrî’yi sevmediklerinden dolayı, ‘O, şöyle veya böyle söyleyen değil mi?’ gibi sözlerle onu insanlar arasında kötilediler.*”⁵²⁸ Eyyûb es-Sahtiyânî’nin naklettiği bu bilgilere göre Hasanu'l-Basrî’yi çekemeyen bazı kişiler, onu lekelemek ve topluma yanlış tanıtmak için hakkında iftiralarda bulunmuşlardır. Ayrıca bu kişilerin bu şekilde davranmaları da onları müfterîlik konumuna düşürmüştür. Eyyûb es-Sahtiyânî de bu gibi insanların rivâyetlerine karşı dikkatli davranmış ve amansız bir mücâdele vemiştir. Aynı zamanda Hasanu'l-Basrî hakkında söylenen olumsuz haberlerin yanlış, asılsız ve iftiradan ibaret olduğunu anlatmak için, onun dürüst, sözünden dönmeyen, hiçbir baskıya boyun eğmeyen, şahsiyetli bir insan olduğunu çeşitli örneklerle haber vermektedir. Hammâd’dan nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî; “*Hasanu'l-Basrî’yi rüyâda bağlı halde gördüm.*” demiştir. Hammâd’dan nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî’nin; “*Hasanu'l-Basrî ile kader konusunda birçok defa tartıştım. Hatta onu, o gün mevcut olan iktidar ile korkutmama rağmen o, ‘Bu günden sonra söylediğimden geri*

⁵²⁵ Amr b. Ubeyd’in sika olmadığı, Yalancılıkla iştihar ettiği ve âlimler tarafından ciddi manada tenkide tabi tutulduğu rivâyet edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, a.g.e., VI, 178.

⁵²⁶ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 260; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîp el-Bağdâdî, *Târîhu' Bağdâd*, XII, 180-181.

⁵²⁷ Mustafa Çağrıç, "İftirâ", *DİA*, XXI, 522.

⁵²⁸ Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 34.

*dönmeyeceğim.’ dediğini” anlatmıştır*⁵²⁹. Yine Hammâd’ın naklettiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî ve Humeyd, Hasanu'l-Basrî’yi hâkim/egemen olan (iktidardan) güçten sakındırdılar. Hasanu'l-Basrî ise onlara; “*Siz bu konuyu anladınız mı?*” diye sordu. Onlar da “*Hayır!*” dediler. Hasanu'l-Basrî; “*O halde söylediğimden geri dönmem.*” dedi⁵³⁰. Zehebî ise Eyyûb es-Sahtiyânî bir konudan bahsederken “*Allah’a yemim ederim ki Hasanu'l-Basrî’nin söylediklerini anladım.*” dediğini nakletmektedir.⁵³¹

Musa b. İsmail’den nakledildiğine göre Ebû Hilâl Muhammed b. Suleym, şahit olduğu bir olayı şöyle dile getirmektedir; Eyyûb es-Sahtiyânî ve Humeyd kendi aralarında konuşurken Humeyd’in ona şöyle dediğini işittim: “Falan kişi Hasanu'l-Basrî’nin konuşmadığı bir konuda konuştuğuna dâir yemin ettiğini ve bunun üzerine Eyyûb es-Sahtiyânî o şahsın yemin keffâreti vermesi gerektiğini söylemiştir. Oysaki Hasanu'l-Basrî’nin konuştuğu konu kader konusuydu dediğini nakletmektedir”⁵³².

Süfyân, Eyyûb es-Sahtiyânî’ye şöyle dediğini haber vermektedir: “Ey Ebubekir! Seni Tavus’tan hadîs rivâyet etmeni engelleyen şey nedir?” Bana dedi ki, “Ona gittim, baktım ki iki kişi arasında gidip geliyordu. Biri Leys b. Ebî Selim⁵³³, diğeri Abdülkerim Ebû Ümeyye idi. Sonra geri döndüm ve ondan hadîs almayı bıraktım. Mamer b. Râşid, Abdülkerim’in Eyyûb’e İkrimedden rivâyet edilen bir hadîs sorduğunu Eyyûb de ona rivâyet ettikten sonra dönüp ona İkrime’den şöyle işittim dediğini nakletmektedir. Sonra da Eyyûb, buna istinaden Abdülkerim b. Ebî Ümeyye sikâ biri değil ondan hadîs almayınız demiştir⁵³⁴. Bu durum, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin iyi niyetli olmayan insanların yanında bulunmak bile onu temkinli davranmaya sevketmiş ve bunlardan hadîs rivâyet etmemeye özen göstermiştir.

2.5.5. Mütezilî olması

Hadîs rivâyetinde bulunan kişinin, dilini kötü ifadelerle kirletmesi doğru karşılanmamıştır. Kötü söz söylemek cerh sebeplerinden sayılmıştır. Ali b. el-Medîni, Bîşr b. Ömer’in Mâlik’e; “İbn Ebî Necîh Mütezilî midir?” diye sorduğunu Mâlik de Ömer’e; “Evet” diye cevap verir. Eyyûb es-Sahtiyânî ise onun hakkında ise: “Yani öyle bir adam ki

⁵²⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 166.

⁵³⁰ Zehebî, *Siyer*, IV, 580.

⁵³¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 167; Fesevî, *el-Ma’rife*, II, 34-35.

⁵³² A. mlf., a.g.e., VII, 167.

⁵³³ Leys b. Ebî Selîm, *Muttaribu'l-Hadîs*, zayıf ve hataları fazla olan gibi sika vasıflarını zedeleyen özelliklere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bknz. Geniş bilgi için Zehebî, *Siyer*, VI, 179.

⁵³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-ilelu ve ma’rifetu'l-ricâl*, I, 55; Fesevî, a.g.e., II, 713.

onu bozdular, çünkü kötü ve yakışsız sözler söylüyordu⁵³⁵." dediği rivâyet edilmektedir. Mütezili ekseni fikirler beyan ettiği için kötü sözlü olarak nitelendirilmiştir. O hayatının sonlarına doğru bu fikre tabi olduğunu ve bundan dolayı cerhe tabi tutulduğunu ifade etmektedir.

2.5.6. Rey ehliinden olması

Rey ehli ifadesi, hicrî II. yüzyılda ortaya çıkan Kûfe merkezli fıkıh ekolüne verilen addır. Sözlükte şahsî görüş, düşünce ve kanaât manasına gelen “re’y” kelimesi, fıkıh literâtüründe müctehidin, hakkında açık bir nas bulunmayan fikhî bir konuda belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş anlamında kullanılır. “Ehlü’r-re’y” tabiri de “re’y” taraftarı kimse veya kimseler demektir. Ancak bu tabir, sahâbe döneminden itibaren Irak bölgesinde Kûfe merkezli olarak teşekküle başlayan ve Irak veya Kûfe ekolu olarak anılan fikhî faaliyetin hicrî II. Milâdî VIII. yüzyıldan itibaren özel adı olmuş, fikrî ihtilâfların ve ekolleşmenin arttığı daha sonraki dönemlerde ise yeni yeni muhataplar ve anlamlar kazanarak devam etmiştir⁵³⁶.

Süleyman b. Harb’dan nakledildiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî, üç kişiyi sevmezdi. Bunlar Rabia, el-Bettî ve Ebû Hanîfe’dir⁵³⁷. Yine Süleyman, Hammâd’ın Eyyûb es-Sahtiyânî’nin şöyle dediğini nakleder: “*Ben Medine’de Yahya b. Saîd’in yanındaydım. Biri ona bir konuda soru sordu. Bu soruya cevap vermeyerek, şu kişiden (Rabia’dan) sor, dedi. Bunun üzerine onu bu şekilde davranması konusunda uyardım. Sonra ona; kendi görüşüne göre fetvâ veren şu adama mı yönlendiriyorsun? dedim.*”⁵³⁸ Tirmizî de Eyyûb es-Sahtiyânî’nin, Fâdıl b. İsa’dan söz ederek; “*Şayet annesinden sağır olarak doğsaydı, onun için daha hayırlı olurdu.*” dediğini nakletmektedir⁵³⁹ Yine bir defasında Eyyûb es-Sahtiyânîye; hadisin şimdi mi yoksa eskiden mi daha çok olduğu sorulmuş, o da; “*Bugün kelâm çok, dün ise hadis daha çoktu*”⁵⁴⁰ demiştir. Görüldüğü üzere Eyyûb, re’y ehli olanları kendi görüşü doğrultusunda hareket edenler olarak tanımlamakta ve bunun bir hadîs râvîsi için doğru bir davranış biçimi olmadığını belirtmektedir.

⁵³⁵ A. mlf., a.g.e., II, 33; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VI, 55.

⁵³⁶ M.Esad Kılıçer, “Ehl-i Re’y”*DİA*, X, 520.

⁵³⁷ Fesevî, *el-Ma’rifê*, III, 20.

⁵³⁸ A. mlf., a.g.e., III, 20.

⁵³⁹ Ebû Tâlib el-Kâdî, *ilelu't-tirmizî el-kebîr*, (thk. es-Seyyid es-Suphi es-Samirai-Ebu'l-Muati en-Nuri-Mahmud Muhammed Halîl es-Saîdi), Mektebetu'l-Nehde el-ArabiyyeAlemlu'l-Kutub, Beyrût, 1989, s. 50.

⁵⁴⁰ Ahmed b.Hanbel, *ilel*, I, 159.

2.6. Eyyûb es-Sahtayânî ve Tedlîs

“*Tedlis*”, bir kusuru veya ekseriya hoş görülmeleyen bir özelliği bulunan bir hadîsi, bunun bulunmadığını zannettirecek şekilde rivâyet etmektir. Her ne kadar tedlis hakkında farklı taksimatlar yapılsa da biz burada İbn Hacer’in değerlendirmesini esas alacağız. Genel olarak hadiste tedlis üç kısma ayrılır. Birincisi; Ravînin, gerçekte karşılaşmış olduğu hocasından işitmeden rivâyet ettiği ya da hocasıyla karşılaştığı halde ondan bir vasıta ile alıp o vasıtayı zikretmeden doğrudan hocasına isnâd etmekle rivâyet etmesidir. Buna “İsnâd tedlîsi” denilir. İkincisi; Râvinin, durumunu gizlemek istediği hocasını, olmadığı yüksek vasıflarla anması veya bilinen künyesinden başka bir isimle zikretmesidir. Buna ise “Şuyûh tedlîsi” denilir. Üçüncüsü ise; Senedin tamamen sıkâ ravîlerden oluşmuş olduğunu göstermek amacıyla seneddeki sıkâ ravîler arasında bulunan zayıf ravîyi, okucuya veya dinleciye farketmeksizin, isnâddan düşürerek rivâyet etmektir. Buna da “Tesviye tedlîsi” denilir. Aslında bu da bir nevi isnâd tedlîsidir. İbn Hacer müdellis râvinin "*Haddesenâ ve Ahberenâ*" gibi ittisâla delâlet eden rivâyet sigalarıyla rivâyette bulunması halinde, rivâyetinin sahîh ve ihticâc edilebilir olduğunu söylemektedir. Çünkü tedlîs, kizb olmamakla birlikte isnâdın zahirini güzelleştirmektedir. Bir başka deyişle tedlîs bir çeşit “*İbhâm*”dır⁵⁴¹.

Hadîs rivâyet târihinde birçok hadîs râvisinin tedlîs yaptığına şâhit olmaktayız. Ancak bu râvîlerin kimileri tedlîsin çirkin türü olan zayıf olan şeyhi isnâddan düşürme gibi bir çeşidini yapmış kimileri ise sıkâ olan şeyhlerini düşürerek senedi kısaltmak ya da tefennün veya iksâr gibi şeyhinin çok olduğu izlenimini göstermek için yapmıştır. Ayrıca kimisi buna çokça başvurmuş kimisi ise nadiren yapmıştır. Dolayısıyla tedlis ile ithâm olunan muhaddislerin bu durumlarının tefrik edilmesi gerekmektedir.

İbn Hacer, “*Tabakatü'l-müdellisîn*” adlı eserinde tedlîs rivâyetinde bulunan muhaddisleri beş mertebeye ayırmıştır⁵⁴². Eyyûb es-Sahtiyânî’yi ise bu mertebelerin

⁵⁴¹ İbn Hacer, *Şerhu Nüzheti'n-nazar fî tavidhi nuhbeti'l-fiker*, s. 163-164; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b.Ebî Bekir, *Tedribu'r-râvî fî şerhi takribi'n-Nevevî* (thk. Ahmed Ömer Haşim), I-II, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1985, I,186; Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, s. 214.

⁵⁴² 1- Nadiren tedlîs yapanlar Yahya b. Saîd gibi.

2- Hadîs imamlarının Tedlîs yapmasını muhtemel görmekte birlikte, imamlığı ve yaptığı rivâyetlere göre tedlîsinin azlığı dolayısıyla sahihlerde rivâyetleri nakledilenler. Süfyân es-Sevrî gibi; yahutta ancak sıkâ bir râviden tedlîs yapanlar; Süfyân b. Uyeyne gibi.

3- Ebû Zübeyr el-Mekkî gibi sıkâlara bağlı kalmaksızın (herkesten) çokça tedlîs yapanlar.

4- Çoğunlukla zayıf ve meçhul ravîlerin rivâyetlerini tedlîs yaparak nakledenler. Bakiyye b. el-Velîd gibi.

birincisinde yani nadiren tedlîs yapanlar arasında zikretmiştir. Buna rağmen Eyyûb, âlimler tarafından hadîsleriyle ihticâc edilmesi uygun görülen kişiler arasında sayılmaktadır. Bunun sebebi ise Enes b. Malik'den semâ'ı olmamasına rağmen ondan birkaç hadîs rivayet etmesidir. İbn Hâcer, Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*" adlı hadîs kitabında Eyyûb es-Sahtiyânî'den mudelles olarak nakledilen hadîslerin var olduğunu anlatmaktadır⁵⁴³.

2.7. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Vehmi

Vehm, râvinin hadîsi hep zanna dayalı olarak bazen böyle, bazen şöyle bir şekilde tereddüt ile rivâyet etmesidir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Nâfi'den rivâyet ettiği bu hadîste "vehm"e kapılmıştır. Bazı hadîs münekkidleri, onun bu rivâyeti ref etmesinden dolayı "vehm" sahibi olmakla tenkîd etmişlerdir. Bu hadîste "*Kim yemin ederken ان شاء الله derse, onun yemini yoktur*" denmektedir. Beyhakî, bu hadîsin ta'likinde Hammâd b. Zeyd'in bir sözüne dayanarak Eyyûb es-Sahtiyânî'nin bu hadîsi önceleri merfû olarak kabul ettiğini, ömrünün sonlarına doğru ise şekkenden dolayı onu ref etmekten vaz geçerek mevkuf olarak rivâyet ettiğini haber vermektedir. 'Ubeydullah b. Ömer ve diğer bazı hadîs âlimleri ise, Eyyûb es-Sahtiyânî'ye muhalefet ederek bu hadîsi direk bir şekilde mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir⁵⁴⁴. Mâlik b. Enes ve 'Ubeydullah'ın bu hadîsin mevkûf olması hakkında ittifak etmeleri nedeni ile merfû olarak nakledilen bu rivâyette vehm'in ortaya çıktığını görmekteyiz. Tirmizî'den nakledildiğine göre bu hadîs İmam Buhârî'ye sorulunca, Eyyûb es-Sahtiyânî'nin dışında Nâfi'in talebeleri Nâfi'den o da İbn Ömer'den mevkûf olarak naklettiklerini söylemiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî ise bu hadîsi Nâfi'den o da İbn Ömer'den o da Resûlullah (s.a.s)'tan merfû olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Tirmizî, Ebû Dâvûd ve

5- Tedlîs dışındaki başka bir sebepten dolayı zayıf kabul edilenler.

Müdellesin naklettiği hadîs makbul değildir. Ancak kendisi sikâ bir râvî olur ve kendisinden rivâyet naklettiği kimseden doğrudan hadîsi aldığı açıkça ifade ederse müstesnâ. Bu durumda mesela, şöyle der: Filanı şöyle derken dinledim yahut şöyle yaparken gördüm yahut bana anlattı (haddesenî) ve buna benzer bir ifade kullanılmalıdır. Fakat Buhârî ve Muslim'in *Sahih*'inde tedlîs yapan sika râvilerden ihtimalli sigalarla gelen rivâyetler makbuldür. Çünkü imamlar bu iki kitapta nakledilen rivâyetleri herhangi bir ayırım sözkonusu olmadan kabul ile karşılamışlardır. (İbn-Hacer, *Tabakâtu'l-müdellesîn, ta'rifu ehli' t-takdîs bi meratibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*, (Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyuti), Ürdün, s. 13,14.)

⁵⁴³ İbn-Hacer, *Tabakâtu'l-müdellesîn*, s. 13,14.

⁵⁴⁴ Ebubekir b. Ahmed b. el- Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Alâaddin b. Ali b. Osman el-Mardîni) Meclisu Dâireti'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1346, X, 46.

Nesâî, Eyyûb es-Sahtiyânî yolu ile tahrir etmiştir. Ayrıca Tirmîzî, bu hadîsin “Hasen” olduğunu kaydetmiştir⁵⁴⁵.

2.8. Rivâyetleri

Hadîs eserlerinde Eyyûb es-Sahtiyânî’den birçok rivâyet gelmiştir. *Kütüb-i Sitte* âlimleri ve bunlardan daha önce İmam-ı Malik *Muvatta*’da ve Abdurrazzak *Musannef*’inde, Ebû Davud et-Tayâlisi, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Rahûye *Müsned*’lerinde, Ebûbekir b. Ebî Şeybe *Musannef*’inde ve daha sonra gelen Darîmî de *Sünen*’inde ondan gelen rivâyetleri tahrir etmişlerdir. Darîmî’nin *Sünen*’inde, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ve İmam Mâlik’in *Muvatta*’nda Eyyûb es-Sahtiyânî’den gelen yaklaşık olarak 1500 hadîs bulunmaktadır. *Kütüb-i Sitte* içerisinde ise Buhârî’nin *Sahîh*’inde 232, Müslim’in *Sahîh*’inde 155, Tirmizî’nin *Câmi*’inde 85, Nesâî’nin *Sünen*’inde 147, Ebû Davud’un *Sünen*’inde 137, İbn Mâce’nin *Sünen*’inde ise 48 rivâyeti yer almaktadır. Eyyûb es-Sahtiyânî’den gelen rivayetlerin konusal dağılımını şu şekilde tablo halinde gösterebiliriz:

Tablo 1. Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*lerinde Eyyûb es-Sahtiyânî’den gelen Rivâyetlerin konularına göre dağılımı

Konular	Buhârî	Müslim
İmân	2	3
İlim	2	-
Tahâret	5	3
Salât	25	21
Cenâiz	10	8
Zekât	3	5
Hac	15	16
Sayd	1	3
Savm	5	4
Buyu'	14	8
Cihâd	15	2
Bed'ul-Halk	1	-
Peygamberlik	7	-
Menâkıb	12	9
Meğâzî	14	-
Tefsîr	10	-
Nikâh- Talak	14	10
Etime ve Eşribe	4	4
Edâhî	10	1
Tıb	4	-
Libâs	5	5

⁵⁴⁵ Musa Hemâm Abdurrahman et-Tirmîzi, *Merâtibu't-sikat ve eseruhâ fî rivâyeti'l-hadîs ve ilelihi*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd, 2012, s. 247-248.

Edep	9	1
Deâvât	3	2
Rikâk	3	1
Eymân ve'n-Nüzûr	6	7
Ferâiz ve Hudûd	6	-
Diyât	1	-
Mürtedin Tevbesi	1	-
İkrâh	1	-
Rü'yâ	3	2
Fiten	3	6
Ahkâm ve Ahâd Haber	4	-
Sünnet ve Tevhid	8	-
Mukaddime	-	1
Müsâkât	-	3
Hibe	-	1
Vasiyyet	-	2
Lukata	-	1
İmâre	-	5
Selâm	-	3
Elfâz	-	1
Birr ve Sıla	-	3
Cennet ve Cehennem	-	5
Rida	-	3
Kaseme	-	6
Toplam	232	155

Tablo 2. Sünen-i Erbaa'dâ Eyyûb es-Sahtiyânî'den Gelen Rivâyetlerin Konulara Göre Dağılımı

Konular	Tirmizi	Nesâî	Ebu Davûd	İbn Mâce
Tahâret	2	10	9	3
Cuma	2	-	-	-
Zekât	4	4	8	
Hac	8	10	13	1
Cenâiz	2	19	7	-
Nikâh-Talak	2	12	11	7
Rida'	6	-	-	-
Büyü	10	-	-	-
Ahkâm	2	-	-	-
Diyet	2	-	-	1
Eyman-	1	8	4	-
Cihad- Siyer	3	-	3	1
Libas	2	-	-	-
Etime	4	-	-	1
Eşribe	1	9	-	1
Birr ve Sıla	4	-	-	-
Vasiyyet	1	-	-	-
Kader	1	-	-	-

Fiten	5	-	-	-
Rü'ya-Ta'bir	3	-	-	1
Zühd	3	-	-	-
Kıyâme	2	-	-	-
İmân	1	-	-	-
İlim	1	-	-	-
Edep	2	-	-	2
Tefsir	4	-	-	-
Menâkıb	7	-	-	-
Hibe	-	2	-	-
Salât	-	21	35	10
Savm	-	4	6	2
Kadınlara İyi	-	1	-	-
Kaseme	-	4	-	-
Hırsızlık	-	4	-	-
Zinet	-	9	-	-
Edâhi	-	3	2	1
Biât	-	2	-	-
Tahrim	-	10	-	-
Akîkâ	-	1	-	-
Sayd	-	3	-	1
İmâre	-	-	2	-
Mukaddime	-	-	-	4
Ticâret	-	-	-	4
Keffâret	-	-	-	2
Hudûd	-	-	-	1
Zebâih	-	-	-	1
Toplam	85	148	100	44

Eyyüb es-Sahtiyânî'nin rivâyet ettiği hadîsler Cehdâmi tarafından “*Müsned-ü tenkihi hadîs-i Eyyüb es-Sahtiyânî*” adıyla bir araya getirilmiştir. Bu kitabı, müellifinden Ebu'l Kâsım İsmâil b. Yakup b. İbrahim el Bağdâdî, İbnu'l-Cerrâb rivâyet etmiştir⁵⁴⁶. Kâtip Çelebî⁵⁴⁷ ve Bağdatlı İsmail Paşa⁵⁴⁸, ona “*Ferâ'izu Eyyüb el-Basrî*” adlı bir kitap nisbet etmişlerse de diğer kaynaklarda bu konuda bir eseri olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır⁵⁴⁹. Ancak daha önce de zikrettiğimiz gibi Eyyüb es-Sahtiyânî'ye ait rivâyetlerin bir araya getirildiği kitabı/cüzü hakkında kısacık ta olsa bahsetmeye çalışacağız.

⁵⁴⁶ Kettâni, *Hadîs Literatürü*, s.225

⁵⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn* II.1246

⁵⁴⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 228-229

⁵⁴⁹ el-Bağdâdî, *Tarihi Bağdâd*, VI,284; Ahmet, Akgündüz, “Eyyüb es-Sahtiyânî”, *DİA*, XI, 19.

2.9. Hadis Cüzü

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İsmail b. İshâk el-Kâdî, Eyyüp es-Sahtiyânî'den gelen rivâyetlerini “ *Cüzün fihî min ehâdisi el-İmam Eyyüp es-Sahtiyânî*” adıyla bir araya getirip toplamıştır. Biz burada bir araya getirilen cüz hakkında kısa da olsa müstakil bir şekilde bilgi vermeye çalışacağız. Bu hadis cüzü Süleyman b. Abdilaziz el-‘Ureynî tarafından tahkik edilmiştir. Riyâd/Mektebetü'r-Rüşd tarafından 1998 yılında basımı yapılmıştır. Muhakkik bu hadis cüzü hakkında, mukaddimeden sonra Eyyüp es-Sahtiyânî'nin ve İsmâil b. İshâk el-Kâdî'nin kısa bir şekilde hayatı, ilmi, hocaları, öğrencileri, akidesi, telifleri ve vefâtları hakkında bilgi vermiştir. Sonra bu cüzün başlığı, müelliften gelen sıhhat derecesi, vasfı ile alakalı tanıtımı yapılmıştır. Hadis cüzünde var olan hadisler tahkik edilmeden önceki hali ile daha sonraki hali zikredilmiştir. Cüz, genellikle Eyyüp es-Sahtiyânî'nin hocası Ebû Kılâbe'den 51 rivâyeti ihtiva etmektedir. Cüzü tahkik eden müellif zaman zaman senedde geçen bazı şahısların kısa da olsa terceme-i hallerini ve bunların zikrinin geçtiği kaynaklardan bahsetmektedir.

SONUÇ

Emeviler döneminde yaşayan Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî, Hicrî 68, Milâdî 687-88 yılında Basrâ'da doğmuştur. Babası Aneze Kabilesinin mevâlî'sinden olup daha sonra Benî Tuheyre kabilesinin yanına gitmiştir. Eyyûb, Sahtiyân (deri) ticaretiyle uğraştığı için Sahtiyânî (derici) nisbetiyle meşhûr olmuştur. es-Sahtiyânî küçük tabiun tabakasındadır.

Eyyûb es-Sahtiyânî, küçük yaşlarından itibaren ilme ilgi duyan birisi olmuştur. Bu sebeple Basrâ âlimlerinin ileri gelenlerinden olan Hasanul-Basrî'nin; "Eyyûb Basrâ gençlerinin efendisidir." şeklindeki övgüsünü kazanmıştır.

Kaynaklarda Eyyûb es-Sahtiyânî'nin çeşitli hadîs tahammül yollarını kullandığını görmekteyiz. Bunlar arasında; ezberlemeye önem verme, kiraât, mukâtebe, icâzet ve vasiyyet gelmektedir. Hadis rivâyet târîhinde vasiyyet metodunu ilk kullanan ve bu şekilde edinmiş olduğu hadîsleri rivâyet eden ilk muhaddis Eyyûb es-Sahtiyânî'dir. Ancak onun hocası Ebû Kılâbe'nin vasiyeti üzerine sahip olduğu bu kitaplarındaki hadîslerin çoğunu ondan semâ ettiği unutulmamalıdır.

Eyyûb es-Sahtiyânî, kullanmış olduğu hadîs tahammül yöntemleri ile bu alanda yeni uslublar geliştirmiştir. Hadîs rivâyet ederken karşısındaki şahsın bütün durumunu göz önünde bulundurarak hareket etmesi, hadîs almaya layık olmayan, özellikle bid'ât ehlinden olan ve hafızasına güvenmediği şahıslara rivâyette bulunmaması bunlardan bazılarıdır.

Cerh - ta'dîl faaliyeti ile hadislerin isnâdlı rivayeti, hadîslerin sıhhatinin muhafazasında önemli bir yere sahiptir. Eyyûb es-Sahtiyânî, hadis ilminin bu iki ana faaliyetinin ilk teşekkül döneminde önemli rol oynamıştır. Eyyûb'den sonraki dönemde ise cerh ve ta'dîl ilmi sistematikleşmiş, hadîs rivâyetiyle uğraşanların sayısının artmasıyla birlikte tenkide tabi tutulanların sayısı da artmış ve bu alanda uzman hadîs tenkidçileri yetişmiştir. Takvadan uzak olanları, her duyduğunu aktaranları, çirkin ve kötü söz söyleyenleri, yalancıları, başkalarına iftirada bulunanları, rey ehlinden olanları muteber kabul etmeyip cerh ettiği görülmüştür. Buna göre Eyyûb, hadîs tenkîdciliği ile bu alana önemli kazanımlarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

2000 civarında rivayet ettiği söylenen Eyyûb es-Sahtiyânî'nin *Kütüb-i Sitte*'ye intikal eden rivâyetlerinin sayısı yaklaşık olarak 785 dir.

Eyyûb es-Sahtiyânî, tâbi'ün ulemâsı içerisinde ilmi kişiliği, zühdü, takvâsı, görüşleri, hadîs tenkîdciliği, isnâdı yaygınlaştırması, hadîs tahammül yollarındaki uygulamaları, edâ

ve tahammül yöntemleri ile hadîs ilminde büyük önem arz etmektedir. Ayrıca o, sünnet ehline bağlılığı ve bidât ehline karşı dik duruşu ile de kendisinden sonra gelen nesillere örnek olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDURREZZAK, Ebubekir Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sen'ânî, *el-Musannef* (thk. Habibu'r-Rahmân el-A'zamî), I-XI, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût, 1403.
- AHMED b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetu'l-ricâl*, (thk. Vassallah b. Muhammed Abbas), I-IV, Dâru'l-Hani Riyâd, 2001.
- AHMED b. Muhammed Şakir, *el-Bâ'isu'l-hasîs fî ihtisâri ulûmi'l-hadîs* (thk. Fadıl Mahmud Ived), Muessesetur'-risale, Beyrût, 2011.
- ALİYU'L-KÂRÎ, Nuruddin Ali b. Muhammed b. Sultan, *el-Esraru'l-merfua fî'l-ahbâri'l-mevzua* (Mevzuâtu'l-Kubrâ), (thk. M.b. Lutfi es-Sabbağ), el-Mektebu'l-İslamiyye, Beyrût,1986.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, Timaş, İstanbul, 1986.
- AZÂMÎ, M. Mustafa, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı*, (trc. Hulusi Yavuz), İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- HATİB EL-BAĞDÂDÎ, Hatib, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, (thk. Ebî İshak İbrahim b. Mustafa ed-Dimyâti) Mektbetu İbn Abbas Mısır, tsz. -----*Takyîdü'l-ilm*, Dimeşk, 1949.
- Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Mektebetu Saade, Mısır, 1931.
- el-Câmî' li ahlâki'r-râvî ve adâbi's-sâmi'*, (thk. MahmutTahhan), I-II, Mektebetu Maârif, Riyâd, 1983.
- BAĞDÂDÎ, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifin*, Beyrût, 1951.
- BEYHAKÎ, Ebu Bekr Muhammed B. Huseyn, *es-Sunenu'l-kubrâ*, (thk. MuhammedAbdulkadir 'Ata), I-X, Dâru'l-Baz, Mekke, 1994.
- BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Târîhu'l-Kebîr*, (thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî) I-VIII, Dâru'l-Fikr.
- *Sahîhu'l-Buhârî*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1989.
- ÇAKAN, İsmâil, Lutfi, *Hadîs Edebiyatı*, M.U. İ.F.Y. , İstanbul, 1989.
- Hadîs Usulu*, M.U. İ.F.V.Y. İstanbul, 1993.
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer b. Ahmed, *el-İlel*, I-IX, Muessesetu'l- Reyyân, Beyrût, 2011.
- Sünenü Dârekutnî*, (thk. S.Abdullah HasimYemani el-Medeni, Azimabadi'nin *et-Ta'liku'l-Muğni'si* ile beraber), Dâru'l-Mehâsin, Medîne, 1966.

- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünenü'd-Dârimi*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- DEHLEVÎ, Abdulazîz b. Şah Veliyullah, *Büstânü'l- muhaddisîn* (trc. Ali Osman Kockuzu), D.İ.B.Y. Ankara, 1986
- Kitâbu'z-Zuhd*, (thk. Ziyau'l-Hasen es-Silefi) Dâru's-Selefi, Bombay, 1993
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eşâs, *Sünen*, I-VII, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-Asfahânî, *Hilyetu'l- evliyâ ve tabakâtu'l- esfiyâ*, X. Dâru't-Türâsi'l-Arâbi, 2001.
- EBÛ ZEHV, Muhammed, *Hadîs ve Hadîsçiler*, (trc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez), Ensâr Neşriyât, İstanbul 2007.
- EN-NEVEVÎ, Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhi Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî),I-X, Mektebetu'l-Medîne Kâhire, 2010.
- ET-TAHAVÎ, Ebu Ca'fer, *Şerhu müşkili'l-asâr*, (thk. Şuayb el-Arnevutî) I-XVI, Beyrut, 1994.
- FESEVÎ, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süleyman, *Kitabu'l-ma'rife ve't-târih* I-IV, Mektebetu'd-Dar, Medîne, 1410.
- FUAD, Sezgin, *Târih et-türasi'l-arabî*, I- Kum, İran, 1983.
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, T.D.V.Y. Ankara, 1997.
- HÂKİM, en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdillâh, *Ma'rifetu ulûmi'l hadîs*, (thk. Seyyid Ma'zem Hüseyin, Zuheyr Şefik el-Kibbî) Dâru' İhyai'l Ulûm, Beyrût, 1997.
- HALEF AVVÂD, *Rivâyâtu'l-müdellesîn fi sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2001.
- HATİPOĞLU, M.Said, *Şerefu ashabi'l-hadîs*, D.İ.B.Y. Ankara, 1991.
- HEMMÂM, Abdurrahman, Musa, *Merâtibu's-sikât ve eseruha fi rivâyeti'l-hadis ve ehlihi* Mektebetu'r-Rüş, Riyâd, 2012.
- HERAVÎ, Ebî İsmail el-Heravî. *Zemmü'l- kelâm ve ehlihi*, I-VII, Mektebetu'l-Ğureba el-Eseriyye, tsz.
- HEYSEMÎ, Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1982.
- IRAKÎ, Zeynuddin Abdurrahim b. El-Huseyn, *et-Takyid ve'l- 'izah*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafîyye, tsz.

- Takribu'l- esanîd ve tertibu'l mesânid*, Beyrut, 1984.
- İTR, Nureddin, *Menhecu'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, Dâru'l-fikr, Dimeşk, 2006.
- Usûlu'l-cerh ve 't-ta'dîl ve ilmu'r-ricâl*, Dâru'l-Ferfur, Dimeşk, 2001.
- İBN 'ADİY, el-Curcânî, *el-Kâmilu fî duafâi'r-ricâl*, (thk. Adil, Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavved), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.
- İBN 'ASÂKİR, Ebû Kasım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *Târîhu medîneti Dimeşk*, (thk. Abu Saîd Ömer b. Âmiri), XXXXXXXX, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1995.
- İBN CEVZÎ, Cemâluddin, *Sıfâtü's-safve*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1983.
- İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzi, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Haydarâbâd, 1952.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbu'l-musannef* (thk. Kemâl Yusuf el-Hut), I-VII, Beyrût, 1989.
- İBN HACER, Hâfiz Ahmed b. Ali, İbn Hacer, el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-X, Dâru'l-fikr, 1995.
- Takribu't-Tehzîb*, I-II, Dâru'l-fikr, 1995.
- Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIV, Mektebetu'd-Dâri's-Selam ve Dâru'l-Feyha, Dimeşk, 2000.
- Hedyu's-sâri mukaddimetu Fethi'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetu Dâru's-selâm ve Dâru'l-Feyha, Dimeşk, 2000.
- Tabakâtu'l-müdelîsîn*, (thk, Asım b. el-Karyûtî), Amman, tsz.
- el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrût, 1853.
- Şerhu nuzhetu'n-nazar fî tavdihi nuhbeti'l-fiker* (Nefis Ahmed Musbahi), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- İBN HALDÛN, Abdurrahmanb. Muhammed, *Mukaddime*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 2008.
- İBN HALLİKÂN, Ebû Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-ayan ve enbâu ebnâi'z-zemân*, (thk. Muhammed Abdurrahman Maraslı), Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1997.
- İBN HİBBÂN, el-Bustî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Meşâhiru ulemâi'l-emsâr*, Dâru'l-Kutubi'l- ilmiye, Beyrût, 1956.
- es-Sikât*, Haydarâbâd, 1973, VIII.
- Sahîhi*, I-XVIII, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 1993.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, IV, Dâru'l-Hulûd, Beyrût, tsz.
- İBN KESÎR, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Dâru'l-Fikr el-Arabî, Kahire, tsz.
- en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim* (thk. Halil Me'mun Seyman ve Muhammed Hayruta'mih Halebî), I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2001.
- İBN KUTEYBE, Ebû Abdillâh Muhammed, *Hadîs Mudafâası* (Te'vilu Muhtelifi'l-Hadîs) (çev. M.Hayri Kırbasoğlu), İstanbul, 1979.
- İBN MÂCE, Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvini, *Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), I-II, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, tsz.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânü'l-'Arab*, XXV, Dâru'l-Meârif, Kâhire, tsz.
- İBN MENCUYE, Ebubekir Ahmed b. Ali b. Mencûye el-İsbahânî, *Ricâlu sahîhi Müslim*, (thk. Abdullah el-Leysi), I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tsz.
- Tabakâtu-l Muhaddisin*. I-IV, Muessesetu'r-risâle, 1992.
- İBN NEDÎM, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Matbaatü'l-İstikâme, Kâhire, 1348.
- İBN RECEP, el-Hanbelî, *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî*, (thk. Hemmâm Abdurrahman Said) I-II, Mektebetur'Rüşd Riyâd, 2012.
- Câmiu'l-Ulûm v'el-Hikem*, Dar ibn Kesir, 2008.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Hâşimi el-Basrî, *Kitabut'-tabakâti'l-kubra*, VII, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.
- İBN SALAH, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman es-Şehrezuri, *Ulûmu'l-hadîs* (thk. Nurettin 'Itr), Dâru'l-fikr, Dımeşk, 1986.
- İBNU'L- ESÎR, Mecduddin Ebu's-Saâdat el-Mubârek b. Muhammed, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (thk. Ahmed ez-Zevavi- M.Muhammed et-Tenahi), I-V, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kâhire, tsz.
- İBNU'L-ESÎR, Ebu'l-Hasan İzzuddin, *el-Kâmil fi't-târih*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-XI, Beyrût, 1987.
- Usdu'l-ğabe fi marifeti's-sahabe*, (Ali Muhammed Muavved-Adil Ahmed Abdu'l-Mevcüd), I-VIII Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- *el-Lubab fi tehzibi'l-Ensab*, Mektebetu'l-Müsenna, Bağdad, tsz, II, 108.

- İBN İMÂD, Şihabuddin ebi'l-felah Abdilhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, (thk. Abdurkadir eArnavutî-Mahmud el-Arnavutî), Dâru'l-İbn Kesîr, Beyrût, 1988.
- KÂDÎ İYÂZ, Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Kâdi, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik* (thk. Muhammed b. Taviyt et-Tancî), Beyrut, 1983.
- el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-sema'* (thk. Seyyid Ahmed Sakr), I-XI, Dâru't-Turâs, Kâhire, 1970
- KASÎMÎ, Muhammed Cemaluddin, *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, (thk. M. Behcet el-Baytar), Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1987.
- KÂTİB ÇELEBÎ, Mustafâ b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn*, Beyrût, tsz.
- KETTÂNÎ, es-Seyyid, eş-Şerif Muhammed b. Cafer, *Hadîs Literâtürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- KETTÂNÎ, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, Kahraman yayınları, İstanbul, 1986.
- KIRBAŞOĞLU, M.Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, Ankara Okulu, Ankara, 2000.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubi, el-Bideu v'en-nehyu anhâ, (thk. Muhammed Ahmed Dehman), Darus'sefâ, Kahire, 1990.
- KOÇKUZU, Ali Osman, *Hadîs İlimleri ve Hadîs Tarihi*, Dergâh yayınları, İstanbul, 1983.
- KOÇYİĞİT, Talât, *Hadîs İstilahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.
- Hadîs Târihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.
- Hadîs Usûlu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993.
- MALİK, Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, (thk. M. Fuad Abdulbâki), İstanbul, 1981.
- MİZZÎ, Cemaluddin Ebu Hacca Yusuf b. Zeki Abdirrahman, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), I-XXXV, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1987.
- Tuhfetu'l-eşrâf bi marîfeti'l-etrâf*, (İbn Hacer Askalani'nin *en-Nuketü'z-ziraf alel etraf*'ı ile beraber), (thk. Abdussamed Serefuddin), ed-Daru'l-Kayyime, Bombay, 1965.
- MOĞULTAY, Ebu Abdillâh Alauddin Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu tehzîbi'l-kemâl*, (thk, Adil b. Muhammed, İbn Muhammed Usame b. İbrahim), I-XII, Dâru'l-Faruki'l-Hadîsiyye, tsz.

- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, (thk. M.Fuad Abdulbaki), I-X, İstanbul, 1981.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VI, Beyrût, 1930.
-----*es-Sünen*, I-VIII, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992.
- ÖZPINAR, Ömer, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.
- RÂCÎ, Hasan Kennâs Muhammed *Hayatu't-tabîîn Dâru'l-Ma'rife*, Beyrût, 2006.
- RAMEHURMUZÎ, Hasan b. Abdirrahman, *El-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî'*, (thk. Muhammed Accac el-Hatib) Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1984.
- RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtâru's-Sihâh*, (thk. Mahmut Hatır) Mektebetu'l-Lubnan, Beyrût, 1995.
- SAHAVÎ, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman, *Fethu'l-muğîs, bi şerhi elfiyyeti'l-hadîs*, (thk. A. Kerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr-Muhammed b. Abdullah b.Fuhayd b.Ali Fuhayd), Dâru'l Minhâc, Riyâd, 2006.
- SAYYÂH, Ali b. Abdillâh, *Ma'rifetu ashâbi Eyyûb*, yy. 2001.
- SEMÂNÎ, Ebu Said Abdülkerim b. Muhammed İbn Mansur et-Temimi, *el-Ensâb*, (thk. Abdullah Ömer el-Barudî), I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1988.
- SIDDÎKÎ, M. Zubeyr, *Hadîs Edebiyatı Tarihi*, (Y.Ziya Kavakcı), İstanbul, 1966.
- SUPHÎ ES-SALÎH, *Ulûmul hadîs ve mustalahuhu*, Dâru'l-İlim Lil-Malayin, Beyrût, 2009.
-----*Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, M.Yaşar Kandemir), DİB. Yayınları, Ankara, 1988.
- SUYÛTÎ, Celaleddin, *Tedrîbu'r-râvî fî şerh takrîbi'n-Nevevî*, (thk. A.Ömer Haşim),I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrût, 1985.
-----*Sünnetin Dindeki Yeri*, (trc. Emin Aşikkutlu), Nesil Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞEYBÂNÎ, Ebî Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hanbel, *el-Esâmî ve'l-Kunâ*, (thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî'), Kuveyt, 1985.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-rüsûl ve'l-mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz.
- TİRMİZÎ, Ebu 'İsa Muhammed b. 'İsa, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1981.
- UĞUR, Mucteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
-----*Hadîsi ilimleri edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- UMERÎ, Ekrem Ziyâ, *Hadîs Tarihi*, (çev. İsmail Kaya), Esrar yayınları, Konya, 1990.

- YAHYA, b. Main, Ebu Zekeriya, *Kitâbu'l-'ilel ve ma'rifeti'r-ricâl*, (Ahmed b.Hanbell'in tasnifiyle, thk. Ebû Abdulhâdi Muhammed Meckan el-Cezâîrî), Dâr İbn Hazm, Beyrût, 2004.
- YAKUT, Şihabuddin Ebu Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Hamevi er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân* Dâr Sadir, Beyrût, 1977.
- YARDIM, Ali, *Hadîs* I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1984.
- YÜCEL, Ahmet, *Hadîs İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı yayınları, İstanbul, 1996.
- Hadîs Usûlü Tarihine Giriş*, İstanbul, 2004.
- Hadîs Usûlü*, İstanbul, 2011.
- Hadîs Tarihi*, İstanbul, 2011.
- “Bir hadis terimi olarak sahafî ve hadis tarihi açısından önemi” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, sayı 11.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemşuddin Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-huffâz*, I-IV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, tsz.
- Siyeru'alami'n-nubelâ*, (thk. Suayb el-Arnâvud yönetiminde), I-XXV, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1990.
- Tarihu'l-İslam ve vefeyâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, (thk. AbdusselamTedmuri) Dâru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrût, 1994.
- , *el-İber fî haber men ğaber*,(thk. Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Besyuni Zağlül,) I-IV, Daru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.
- DİA. MADDELERİ:
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Eyyüp es-Sahtiyânî”, *DİA*, XI.
- AŞIKKUTLU, Emin, “Cerh ve Ta'dil”, *DİA*, XII.
- BAKIR, Abdulhâlîk, "Basrâ", *DİA*, V, 108-111.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “İftirâ”, *DİA*, XXI.
- GÖRGÜN, Hilâl, "Mısır" *DİA*, XXX.
- KILIÇER, M. Esâd, "Ehli Re'y" *DİA*, X.
- SİFİL, Ebubekir, “Kıraât”, *DİA*, XXV.
- YİĞİT, İsmail, "Emeviler, Medeniyet Tarihi", *DİA*, XI, 87-100.